

พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

สปีช สำนว

สาริบุตร ประการอื่นยังมีอีก ภัคฺขุพึงพิจารณาดังนี้ว่า
เราเจริญสมณะและวิปัสสนาแล้วหรือหนอ

สาริบุตร ถ้าภัคฺขุพิจารณาอยู่ รู้อย่างนี้ว่า

**เรายังไม่ได้เจริญสมณะและวิปัสสนาเลย
ภัคฺขุนั้นพึงพยายามเจริญสมณะและวิปัสสนา**

สาริบุตร แต่ถ้าภัคฺขุพิจารณาอยู่ รู้อย่างนี้ว่า

**เราเจริญสมณะและวิปัสสนาแล้ว
ภัคฺขุนั้นพึงอยู่ด้วยปติและปราโมทย์
ตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายเนื่องๆ
ทั้งกลางวันและกลางคืนเถิด.**

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๑๕

ปฏิบัต

สมณะ วิปัสสนา

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๑๕ ปฏิบัติสมณะวิปัสสนา

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้

ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด
ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโมฆณ	โทรศัพท์	๐๘ ๒๒๒๒ ๕๓๙๐-๙๔
พุทธวจนสมาคม	โทรศัพท์	๐๘ ๑๖๔๗ ๖๐๓๖
มูลนิธิพุทธวจน	โทรศัพท์	๐๘ ๑๔๕๗ ๒๓๕๒
คุณศรชา	โทรศัพท์	๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑
คุณอารีวรรณ	โทรศัพท์	๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ปีที่พิมพ์ ๒๕๕๙

ศิลปกรรม ฌรงค์เดช เจริญपालะ, จักษ์ บรรเจิดถาวร, อภิษฎ์ บุศยศิริ
วิรัช ดลเฉลิมศักดิ์, ปริญญา ปฐวินทรานนท์

จัดทำโดย มูลนิธิพุทธโมฆณ
(เว็บไซต์ www.buddhakos.org)

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธัมมะ ผู้จัดทำหนังสือ พุทธวจน ฉบับ ปฏิบัติสมณะวิปัสสนา ที่มีความตั้งใจและมีเจตนาอันเป็นกุศลในการเผยแผ่คำสอนของตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธะที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ในการรวบรวมคำสอนของตถาคต อันเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตน ในการออกจากทุกข์

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัย ที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา
ภิกขุศีกฤทธิ์ โสตุถิโส

คำนำ

เพราะว่าสงสารนี้กำหนดที่สุด เบื้องต้น เบื้องปลาย ไม่ได้ เหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีัตถหาเป็นเครื่องผูก จึงได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้

น้ำตาที่หลั่งไหลออกของพวกเธอ ผู้ท่องเที่ยวไปมา คร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่ไม่พอใจ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย

เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจทั้งสี่ เราทั้งหลาย จึงเป็นผู้ถูกหยุ่งเอาแล้ว โดยชาติชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย เป็นผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความโศก ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มี ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความโศก ความเศร้าหมอง โดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง

พุทธวจน ฉบับ ปฏิบัติสมณะวิปัสสนา จึงเป็นการรวบรวมตถาคตภาษิต ในข้อปฏิบัติอันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อเข้าถึงความดับสนิทของชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย ที่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ

ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูแล้ว
ได้แสดงแก่สาวกทั้งหลาย

นี่แหละ ทางเพื่อความหมดจดแห่งทัสสนะ ทางอื่น
มิได้มี เธอทั้งหลาย จงเดินตามทางนั้น อันเป็นที่ลงแห่งมาร
เธอทั้งหลาย เดินตามทางนั้นแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

ประตูนครแห่งความไม่ตาย ตถาคตเปิดโล่งไว้แล้ว
เพื่อสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงถิ่นอันเกษม ... สัตว์เหล่าใด
มีโสตรประสาธ สัตว์เหล่านั้น จงปลงศรัทธาลงไปเถิด ...

... ความเพียร เป็นกิจอันเธอทั้งหลายพึงกระทำ
ตถาคตทั้งหลายเป็นเพียงผู้บอก ผู้มุ่งปฏิบัติแล้ว ย่อมพ้น
จากเครื่องผูกแห่งมาร

... นั้น โคนไม้ นั้น เรือนว่าง พวกเธอจงเพียรเผา
กิเลส อย่าได้ประมาท อย่าเป็นผู้ที่ต้องร้อนใจ ในภายหลังเลย.

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ

ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกขุณี. วิ.	ภิกขุณีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฏิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มู. ม.	มุลปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สั.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สั.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนธ. สั.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สพา. สั.	สพายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สั.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อั.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อั.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อั.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกก. อั.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปญจก. อ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จก. อ.	จกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตตก. อ.	สัตตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
อญจก. อ.	อัญจนนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอภาทสก. อ.	เอภาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทส	ขุททกนิกาย.
จุพน. ขุ.	จุพนิทเทส	ขุททกนิกาย.
ปฏิสม. ขุ.	ปฏิสัมภิตามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พทุฐว. ขุ.	พทุฐวงส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า

ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

ความสำคัญของ สมณะ วิปัสสนา	๑
๑. ธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชา	๓
๒. เจริญสมณะและวิปัสสนา ย่อมแห่งตลอดซึ่งธาตุเป็นอนน	๕
๓. สมณะและวิปัสสนา ต้องเป็นธรรมที่เคียงคู่กันไป	๘
๔. ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๑)	๑๓
๕. ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๒)	๑๔
๖. เพราะไม่รู้ร้อยสัจ จึงต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ	๑๘
๗. เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๑)	๒๐
๘. เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๒)	๒๑
๙. เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๓)	๒๒
๑๐. เจริญสมาธิ ได้ชื่อว่ากำลังโน้มเอียงไปสู่นิพพาน	๒๕
๑๑. เจริญสมาธิ ได้ความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และที่สุดแม้แต่ความสิ้นอาสวะ	๒๗
๑๒. อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๑)	๓๐
๑๓. อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๒)	๓๑
๑๔. ตถาคตตรัสให้ “พึงตน พึงธรรม”	๓๒
ทำความเข้าใจ ก่อนลงมือปฏิบัติ	๓๕
๑๕. การแสวงหา ๒ แบบ	๓๖
- การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ	๓๖
- การแสวงหาที่ประเสริฐ	๓๙

๑๖. โอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก	๔๑
๑๗. สมัยเพื่อการอยู่ประพาศพรหมจรรย์	๔๔
๑๘. สิ่งใดๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา	๔๘
๑๙. สิ่งที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ	๕๓
๒๐. เพราะแตกสลาย จึงได้ชื่อว่า “โลก”	๖๐
๒๑. เป็นทุกข์เพราะติดอยู่ในอายตนะ	๖๒
๒๒. ความเพลินในอายตนะ เท่ากับเพลินอยู่ในทุกข์	๖๔
๒๓. ความไม่เพลินในอายตนะ คือความหลุดพ้นจากทุกข์	๖๖
๒๔. จันตะ เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์	๖๘
๒๕. ทั้งเสียนั้นแหละกลับจะเป็นประโยชน์	๗๑
๒๖. ความเร่าร้อนเพราะกามตัณหา	๗๓
๒๗. สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๑)	๗๕
๒๘. สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๒)	๗๙
๒๙. สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๓)	๘๓
๓๐. ธรรมที่ละได้ด้วยกาย ละได้ด้วยวาจา และไม่อาจละได้ด้วยกายหรือวาจา	๘๔
๓๑. ปัจจัยแห่งทุกข์ และความดับแห่งทุกข์โดยอเนกปริยาย	๙๐
๓๒. เหตุให้ได้ปัญญา อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์	๑๐๐
๓๓. ทางให้ถึงความหลุดพ้นห้าทาง	๑๐๔
๓๔. ทศณะต่างกัน แต่หลุดพ้นเหมือนกัน	๑๐๙
๓๕. ลำดับการปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล	๑๑๔
๓๖. อานิสงส์ของธรรม ๔ ประการ	๑๑๖
๓๗. ธรรมย่อมไหลไปสู่ธรรม	๑๑๘
๓๘. ความไม่ประมาท เป็นยอดแห่งกุศลธรรม	๑๒๑
๓๙. ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๑)	๑๒๒
๔๐. ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๒)	๑๒๓

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ อริยมรรคมีองค์ ๘	๑๒๕
๔๑. กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมນ้อมไปสู่นิพพาน	๑๒๖
๔๒. อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางสายกลาง	๑๒๘
อันเป็นเหตุให้เกิดจักขุและญาณเพื่อนิพพาน	
๔๓. ปราภวโพชนงค์แล้ว มรรคก็เป็นอันปราภวด้วย	๑๒๙
๔๔. ปราภวสติปัญฐานแล้ว มรรคก็เป็นอันปราภวด้วย	๑๓๑
๔๕. ความถึงพร้อมด้วยศีล เป็นเบื้องต้น	๑๓๓
เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘	
๔๖. หนทางมีอยู่ เมื่อปฏิบัติตามแล้ว จะรู้ได้เอง (หลักการเลือกครู)	๑๓๔
 ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ชั้น ๕	 ๑๔๓
๔๗. ความหมายของคำว่า “รูป”	๑๔๔
๔๘. อุปมาแห่งรูป	๑๔๕
๔๙. มหาภูต ๔ และรูปอาตัย	๑๔๖
๕๐. รายละเอียดของธาตุสี่	๑๔๗
๕๑. อัสสาทะและอาทีนวะของรูป	๑๕๐
๕๒. อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งรูป	๑๕๑
๕๓. ความหมายของคำว่า “เวทนา”	๑๕๓
๕๔. อุปมาแห่งเวทนา	๑๕๔
๕๕. หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับ เวทนา	๑๕๕
๕๖. เวทนา เป็นทางมาแห่งอนุสัย	๑๕๗
๕๗. เวทนามีธรรมดาไม่เที่ยง	๑๕๙
๕๘. อาการเกิดดับแห่งเวทนา	๑๖๑
๕๙. เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๑)	๑๖๓
๖๐. เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๒)	๑๖๕
๖๑. อินทรีย์ ๕ - เวทนา ๓	๑๖๗

๖๒. เวทนาใดๆ ต่างประมวลลงใน “ทุกข์”	๑๖๙
๖๓. ความเป็นทุกข์สามลักษณะ	๑๗๐
๖๔. อัสสาทะและอาทีนวะของเวทนา	๑๗๑
๖๕. อริยมรรคมืองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งเวทนา	๑๗๒
๖๖. ความหมายของคำว่า “สัญญา”	๑๗๔
๖๗. อุปมาแห่งสัญญา	๑๗๕
๖๘. หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับสัญญา	๑๗๖
๖๙. อัสสาทะและอาทีนวะของสัญญา	๑๗๘
๗๐. อริยมรรคมืองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสัญญา	๑๗๙
๗๑. ความหมายของคำว่า “สังขาร”	๑๘๑
๗๒. อุปมาแห่งสังขาร	๑๘๒
๗๓. อัสสาทะและอาทีนวะของสังขาร	๑๘๓
๗๔. อริยมรรคมืองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสังขาร	๑๘๔
๗๕. ความหมายของคำว่า “วิญญาณ”	๑๘๖
๗๖. อุปมาแห่งวิญญาณ	๑๘๗
๗๗. ปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของวิญญาณ	๑๘๘
๗๘. ที่ตั้งอาศัยของวิญญาณ	๑๙๑
๗๙. วิญญาณ ไม่ใช่สิ่งที่ท่องเที่ยว	๑๙๔
๘๐. วิญญาณ ไม่เที่ยง	๒๐๑
๘๑. วิญญาณ เป็นสิ่งที่เกิดดับ	๒๐๔
๘๒. อัสสาทะและอาทีนวะของวิญญาณ	๒๐๖
๘๓. อริยมรรคมืองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ	๒๐๗
๘๔. ความลับของขั้นที่ ๕	๒๐๙
๘๕. สัญโญชน์และที่ตั้งแห่งสัญโญชน์	๒๑๒
๘๖. ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม	๒๑๔
โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๑)	

๘๗. ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัจญ์อนุชยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๑)	๒๑๓
๘๘. ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัจญ์อนุชยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๒)	๒๑๔
๘๙. ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัจญ์อนุชยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๒)	๒๒๑
๙๐. อุปาทานและที่ตั้งแห่งอุปาทาน	๒๒๓
๙๑. อุปาทานกับอุปาทานชั้น มีใช้อยันเดียวกัน	๒๒๕
๙๒. รากแห่งอุปาทานชั้น	๒๒๖
๙๓. ชั้น ๕ และอุปาทานชั้น ๕	๒๒๗
๙๔. ทุกข์เกิด เพราะเห็นอุปาทานธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ	๒๓๐
๙๕. ทุกข์ดับ เพราะเห็นอุปาทานธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ	๒๓๒
๙๖. เพลินในชั้น ๕ เท่ากับเพลินในทุกข์ ไม่เพลินในชั้น ๕ เท่ากับพ้นไปจากทุกข์	๒๓๔
๙๗. ต้องละฉันทราคะในชั้น ๕	๒๓๗
๙๘. วิญญานไม่เที่ยง	๒๓๘
๙๙. ลักษณะความเป็นอนัตตา	๒๔๑
๑๐๐. ชั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา	๒๔๓
๑๐๑. ความเกิดขึ้น และความดับไปของชั้น ๕	๒๔๗
๑๐๒. ชั้น ๕ คือ มาร (นัยที่ ๑)	๒๕๑
๑๐๓. ชั้น ๕ คือ มาร (นัยที่ ๒)	๒๕๒
๑๐๔. รอบรู้ซึ่งสัkkายะ	๒๕๕
๑๐๕. เหตุเกิดแห่งสัkkายะทัญญิ	๒๕๖
๑๐๖. สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๑)	๒๕๘
๑๐๗. สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๒)	๒๕๙

๑๐๘. ความหมายของอริชา-วิชา (นัยที่ ๑)	๒๖๒
๑๐๙. ความหมายของอริชา-วิชา (นัยที่ ๒)	๒๖๔
๑๑๐. ความหมายของอริชา-วิชา (นัยที่ ๓)	๒๖๖

ข้อแนะนำ ในการปรารภความเพียร ๒๖๙

๑๑๑. ความเพียรสามารถทำได้ในทุกอิริยาบถ	๒๗๐
๑๑๒. ลักษณะของผู้เกียจคร้าน	๒๗๒
๑๑๓. ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน	๒๗๔
๑๑๔. ที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร	๒๗๗
๑๑๕. เพียรละอากุศลแข่งกับความตาย	๒๘๑
๑๑๖. ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๑)	๒๘๔
๑๑๗. ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๒)	๒๘๙
๑๑๘. สมัยที่ไม่สมควร และที่สมควรกระทำความเพียร	๒๙๔
๑๑๙. ทำอย่างไร ความเพียรพยายามจึงมีผล	๒๙๗
๑๒๐. สิ่งไม่ควรเสพ-ไม่ควรเสพ	๓๐๐
๑๒๑. หลักการเลือกสถานที่และบุคคล ที่ควรเสพ และไม่ควรเสพ	๓๐๓
๑๒๒. เครื่องผูกพันจิต ๕ อย่าง	๓๐๙
๑๒๓. อุปกิเลสแห่งจิต	๓๑๖
๑๒๔. มนสิการโดยไม่แยกคาย นิรณ ๕ ย่อมเกิด	๓๑๙
๑๒๕. เจริญสมาธิให้ได้ อย่างน้อยวันละ ๓ ครั้ง	๓๒๐
๑๒๖. ลักษณะของผู้ที่ง่ายต่อการเข้าสมาธิ	๓๒๒
๑๒๗. เจริญสมาธิแม้เพียงชั่วลัดนิ้วมือ ชื่อว่าไม่เห็นห่างจากฌาน	๓๒๓
๑๒๘. ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๑)	๓๒๔
๑๒๙. ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๒)	๓๒๕
๑๓๐. ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๓)	๓๒๗

๑๓๑. ผู้ตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องดีน	๓๒๘
๑๓๒. ต้องปรารภความเพียรแต่พอดี	๓๒๙
๑๓๓. ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๑)	๓๓๑
๑๓๔. ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๒)	๓๓๒
๑๓๕. ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๓)	๓๓๕
๑๓๖. อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๑)	๓๓๗
๑๓๗. อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๒)	๓๔๑
๑๓๘. ลักษณะของผู้ตั้งจิตในกายคตาสติ	๓๔๗
๑๓๙. ลักษณะของผู้ไม่ตั้งจิตในกายคตาสติ	๓๔๙
๑๔๐. ให้ตั้งจิตในกายคตาสติ เสมือนบุรุษผู้ถือภาชนะน้ำมัน	๓๕๑
๑๔๑. ที่สำหรับเที่ยวไป ของนักปฏิบัติ	๓๕๔
๑๔๒. การเจริญสติปัฏฐานของคนฉลาด	๓๕๕
๑๔๓. อานิสงส์ของการเดินจงกรม	๓๖๐
๑๔๔. การอยู่ป่าเหมาะกับภิกษุบางรูป	๓๖๑
๑๔๕. ลักษณะของบุคคลสี่ประเภท	๓๖๔
๑๔๖. ไม่ต้องร้อนใจ หากยังไม่ประสบผล	๓๖๖
๑๔๗. สิ้นกิเลสก็แล้วกัน ไม่ต้องรู้ว่าสิ้นไปเท่าไร	๓๖๘
๑๔๘. หากประพฤติดูกต้อง จะหวังผลหรือไม่หวังผล ย่อมได้รับผล	๓๖๙
๑๔๙. บทอธิษฐานจิตเพื่อทำความเพียร	๓๗๒

ตัวอย่าง วิธีการปฏิบัติ ๓๗๕

๑๕๐. สมาธิทุกระดับ สามารถอาศัยเพื่อสิ้นอาสวะได้	๓๗๖
๑๕๑. อานาปานสติ	๓๘๓
๑๕๒. เจริญอานาปานสติ เป็นเหตุให้สติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์	๓๘๗
๑๕๓. สัณญญา ๑๐ ประการ	๓๙๘
๑๕๔. ลักษณะของสัณญญา ๑๐ ประการ	๓๙๙
๑๕๕. อานิสงส์แห่งการภาวนาแบบต่างๆ	๔๐๖

๑๕๖. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๑)	๔๐๗
๑๕๗. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๒)	๔๐๘
๑๕๘. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๓)	๔๐๙
๑๕๙. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๔)	๔๑๐
๑๖๐. ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๑)	๔๑๒
๑๖๑. ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๒)	๔๑๔
๑๖๒. ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ผ่านราตรีนาน	๔๑๕
๑๖๓. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของคนเจ็บไข้	๔๑๙
๑๖๔. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๑)	๔๒๐
๑๖๕. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๒)	๔๒๑
๑๖๖. ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๑)	๔๒๕
๑๖๗. ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๒)	๔๒๖
๑๖๘. ย่อมยุบ ย่อมไม่ก่อ ย่อมขวางทั้ง ย่อมไม่ถือเอา	๔๒๘
๑๖๙. การดับเหตุแห่งสุขและทุกข์ภายใน	๔๓๕
๑๗๐. ความดับทุกข์มี เพราะความดับแห่งนั้น	๔๓๗
๑๗๑. สิ้นนันทิ สิ้นราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๑)	๔๓๘
๑๗๒. สิ้นนันทิ สิ้นราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๒)	๔๓๙
๑๗๓. เห็นตามความเป็นจริง จึงหลุดพ้น	๔๔๐
๑๗๔. การเห็นชนิดที่ละมิจากทิฏฐิได้	๔๔๒
๑๗๕. การเห็นชนิดที่ละสักกายทิฏฐิได้	๔๔๔
๑๗๖. การเห็นชนิดละอิตตานทิฏฐิได้	๔๔๕
๑๗๗. การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๑)	๔๔๖
๑๗๘. การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๒)	๔๕๑
๑๗๙. ลักษณะของผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม	๔๕๓
๑๘๐. ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๑)	๔๕๕
๑๘๑. ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๒)	๔๕๖
๑๘๒. ธรรมอันสมควรแก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา	๔๕๗

การแก้ปัญหา และข้อควรระวัง ขณะปฏิบัติ

๔๕๙

๑๘๓. เข้าใจนิรณ ๕	๔๖๐
๑๘๔. อาหารของนิรณ ๕	๔๖๒
๑๘๕. อาหารของอวิชา	๔๖๖
๑๘๖. อาหารของวิชาและวิมุตติ	๔๗๑
๑๘๗. อาหารของภวตัณหา	๔๗๕
๑๘๘. ที่เกิดแห่งอุปธิ	๔๗๙
๑๘๙. วิธีแก้ความง่วง	๔๘๙
๑๙๐. เครื่องกันจิตจากกามคุณในอดีต	๔๙๑
๑๙๑. วิธีกำจัดอกุศลวิตก ๕ ประการ	๔๙๓
๑๙๒. เมื่อตรึงถึงอารมณ์ใดมาก จิตย่อมโน้มไปโดยอาการอย่างนั้น	๕๐๐
๑๙๓. วิธีแก้ความหดหู่ และความฟุ้งซ่านแห่งจิต	๕๐๘
๑๙๔. เหตุให้สมาธิเคลื่อน	๕๑๒
๑๙๕. การทำสมาธิมีเคล็ดลับ เหมือนโคปีนภูเขาที่ลาดชัน	๕๒๑
๑๙๖. ประโยชน์ของการระลึกถึงสิ่งที่ตนเองเลื่อมใส	๕๒๖
๑๙๗. ข้อควรระวัง ในการเจริญสติปัฏฐานสี่	๕๒๘
๑๙๘. ภิกษุอาชาไนย-ภิกษุกระเจก	๕๓๓
๑๙๙. ลักษณะของการอยู่อย่างมีตณหาเป็นเพื่อน	๕๓๗
๒๐๐. ท่อนไม้ที่ลอยออกไปได้ถึงทะเล	๕๔๐
๒๐๑. เครื่องกีดขวางการละสลญาณ	๕๔๓
๒๐๒. ไม่มีผู้อยาก ไม่มีผู้ยึดมั่น	๕๔๕

วิธีวัดความก้าวหน้าของการปฏิบัติ

๕๕๑

๒๐๓. ความสามารถในการทิ้งอารมณ์ได้เร็ว	๕๕๒
๒๐๔. ความสามารถในการละ	๕๕๗
๒๐๕. แวนส่องความเป็นพระโสดาบัน	๕๖๙

๒๐๖. ธรรม ๗ ประการ ของผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล	๕๗๑
๒๐๗. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๑)	๕๗๖
๒๐๘. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๒)	๕๗๗
๒๐๙. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๓)	๕๗๙
๒๑๐. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๔)	๕๘๐
๒๑๑. ความหมายของคำว่า เสขะ	๕๘๒
๒๑๒. ผู้เป็นเสขะ-อเสขะ	๕๘๓
๒๑๓. เหตุให้เป็นคนดูร้าย หรือคนสงบเสงี่ยม	๕๘๖
๒๑๔. ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ	๕๘๘

ปัจจัยที่ส่งผลต่อ ความเร็วในการบรรลุธรรม ๕๙๕

๒๑๕. ปฏิปทาการบรรลุธรรมผล ๔ แบบ	๕๙๖
- แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้ช้า	๕๙๖
- แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว	๕๙๗
- แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้ช้า	๕๙๘
- แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้เร็ว	๕๙๙
๒๑๖. อินทรีย์ ๖	๖๐๐
๒๑๗. อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๑)	๖๐๑
๒๑๘. อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๒)	๖๐๓
๒๑๙. อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๓)	๖๐๖
๒๒๐. อินทรีย์ ๕ กับ พลละ ๕	๖๐๘
๒๒๑. ปัจจัยต่อความลดหลั่นของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๑)	๖๑๐
๒๒๒. ปัจจัยต่อความลดหลั่นของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๒)	๖๑๔
๒๒๓. ลีखा ๓	๖๑๗
๒๒๔. ลักษณะของผู้เป็นธรรมกถึก	๖๑๙
๒๒๕. การวางจิตเมื่อถูกเบียดเบียนทางวาจา	๖๒๑

ความสำคัญของ

สมณะ วิปัสสนา

ธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชา

๐๑

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๗๗-๗๘/๒๗๕-๒๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งวิชา ธรรม ๒ อย่างอะไรเล่า คือ สมณะและวิปัสสนา.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะที่อบรมแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อะไร (สมณะที่อบรมแล้ว) ย่อมอบรมจิต จิตที่อบรมแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อะไร (จิตที่อบรมแล้ว) ย่อมละราคะได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิปัสสนาที่อบรมแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อะไร (วิปัสสนาที่อบรมแล้ว) ย่อมอบรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อะไร (ปัญญาที่อบรมแล้ว) ย่อมละอวิชชาได้.

ภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ ย่อมไม่หลุดพ้น หรือปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมไม่เจริญด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสำรอกราคะได้ จึงชื่อว่าเจโตวิมุตติ เพราะสำรอกอวิชชาได้ จึงชื่อว่าปัญญาวิมุตติ.

เจริญสมณะและวิปัสสนา

ย่อมแทงตลอดซึ่งธาตุเป็นอนnek

๐๒

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๒๕๗-๒๖๑/๒๖๐-๒๖๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผลที่กำหนดไว้เท่าใด ที่บุคคลพึงบรรลุ ด้วยญาณของพระเสขะ ด้วยวิชาของพระเสขะ ผลนั้นทั้งหมดข้าพระองค์ได้บรรลุแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมที่ยิ่งขึ้นไปแก่ข้าพระองค์เถิด.

วัจจะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงเจริญธรรมทั้งสอง คือ สมณะและวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไปเถิด วัจจะ ธรรมทั้งสอง คือ สมณะและวิปัสสนานี้ เมื่อเธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักเป็นไปเพื่อแทงตลอดซึ่งธาตุเป็นอนnek.

(๑) วัจจะ เธอนั่นเพียงหวังว่า เราพึงบรรลุอิทธิวิธีหลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุผากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดจุดไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงแม้นในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่ตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ดังนี้ในอิทธิวิธีนั้น ๆ นั้นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.

(๒) ว่าจะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราฟังฟังเสียง ทั้งสองคือเสียงทิพย์และเสียงของมนุษย์ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ด้วยทิพย์โสธธาตุนั้น บริสุทธิ ล่วงโสธธาตุนั้นของมนุษย์ดังนี้ ในทิพย์โสธธาตุนั้น ๆ นั้นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถ ทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.

(๓) ว่าจะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราฟังกำหนดรู้ใจ ของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วย คือ จิตมีราคะ ฟังรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ฟังรู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ฟังรู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ฟังรู้ว่าจิตปราศจาก โทสะ จิตมีโมหะ ฟังรู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ฟังรู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหตฺถุ ฟังรู้ว่าจิตหตฺถุ หรือ จิตฟุ้งซ่าน ฟังรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตถึงซึ่งคุณอันใหญ่ ฟังรู้ว่า จิตถึงซึ่งคุณอันใหญ่ หรือจิตไม่ถึงซึ่งคุณอันใหญ่ ฟังรู้ว่า จิตไม่ถึงซึ่งคุณอันใหญ่ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ฟังรู้ว่าจิตมีจิตอื่น ยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ฟังรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ฟังรู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ฟังรู้ว่า จิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น ฟังรู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่ หลุดพ้น ฟังรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ดังนี้ ในเจโตปริยญาณนั้น ๆ นั้นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.

(๔) ว่าจะ เธอฉันเพียงหวังว่า เราพึงระลึกชาติก่อน
 ได้เป็นอันมาก คือ พึงระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง
 สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง
 สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง
 พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง
 ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็น
 อันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น
 มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์
 อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว
 ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น
 มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น
 เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น
 ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึก
 ชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ
 ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้ ในบุพเพนิวาสานุสติญาณนั้นๆ
 นั้นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน
 ในขณะที่อายุตนะยังมีอยู่.

(๕) ว่าจะ เธอฉันเพียงหวังว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์
 ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณ

ทราวม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์
 พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบ
 ด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยะ เป็น
 มิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้า
 แต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ
 วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต
 มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการ
 กระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่การตายเพราะ
 การทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เราพึง
 เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี
 มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์
 ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม
 ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้ ในจุตูปปาตญาณนั้น ๆ นั้นแหละ
 เธอจักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสัก্ষิพยาน ในขณะที่
 อายุตนะยังมีอยู่.

(๖) ว่าจะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่ง
 เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
 ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้
 ในอัสวักขยญาณนั้น ๆ นั้นแหละ เธอจักถึงความ
 สามารถทำได้จนเป็นสัก্ষิพยาน ในขณะที่ยังมีอายุ.

สมณะและวิปัสสนา

ต้องเป็นธรรมที่เคียงคู่กันไป

๐๓

-บาลี จดทุก. ย. ๒๑/๑๒๑-๑๒๔/๓๓-๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นอย่างไร คือ

(๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน (เจโตสมณะ) แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรม ด้วยปัญญาอันยิ่ง (อริปัญญารัชมวิปัสสนา).

(๒) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน.

(๓) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๔) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคลเหล่านั้น

(๑) บุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้น พึงตั้งอยู่ในความสงบแห่งใจในภายใน แล้วกระทำความเพียรในความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง สมัยต่อมา

เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และ
ได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๒) บุคคลผู้มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วย
ปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน บุคคลนั้น
พึงตั้งอยู่ในความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง
แล้วกระทำความเพียรในความสงบแห่งใจในภายใน
สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรม
ด้วยปัญญาอันยิ่ง และได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน.

(๓) บุคคลผู้มีปกติไม่ได้ความสงบแห่งใจใน
ภายใน ทั้งไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง
บุคคลนั้นพึงกระทำฉันทะ ความพยายาม ความอดุทธาหะ
ความขะมักเขม้น ความไม่ย่อท้อ สติและสัมปชัญญะ
ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมเหล่านั้น ภิกษุ
ทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีเสื้อผ้าถูกไฟไหม้ หรือ
มีศีรษะถูกไฟไหม้ เขาพึงกระทำฉันทะ ความพยายาม
ความอดุทธาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ย่อท้อ สติ
และสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟที่ผ้าหรือ
ที่ศีรษะ ฉันทะ บุคคลนั้นก็พึงทำฉันทะ ความพยายาม
ความอดุทธาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ย่อท้อ สติและ

สัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมเหล่านั้น
ก็ฉะนั้นเหมือนกัน สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติ ได้ทั้ง
ความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรม
ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติได้ทั้งความสงบ
แห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วย
ปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้นพึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแหละ
แล้วกระทำความเพียรให้ยิ่งขึ้น เพื่อความสิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย...

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคลเหล่านั้น

(๑) บุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน
แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง พึงเข้าไปหา
บุคคลผู้มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง
แล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พึงเห็นสังขารอย่างไร
พึงพิจารณาสังขารอย่างไร พึงเห็นแจ้งสังขารอย่างไร
ผู้ถูกถามนั้น ย่อมตอบเขาตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนรู้แล้วว่า
ท่านผู้มีอายุ พึงเห็นสังขารอย่างนี้ พึงพิจารณาสังขารอย่างนี้
พึงเห็นแจ้งสังขารอย่างนี้ สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติ
ได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้ง
ในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน พึงเข้าไปหาบุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน แล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พึงตั้งจิตไว้อย่างไร พึงน้อมจิตไปอย่างไร พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นได้อย่างไร พึงชกจงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างไร ผู้ถูกถามนั้น ย่อมตอบเขาตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนรู้แล้วว่า พึงตั้งจิตไว้อย่างนี้ พึงน้อมจิตไปอย่างนี้ พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นอย่างนี้ พึงชกจงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างนี้ สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง และได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง พึงเข้าไปหาบุคคลผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พึงตั้งจิตไว้อย่างไร พึงน้อมจิตไปอย่างไร พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นได้อย่างไร พึงชกจงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างไร พึงเห็นสังขารนั้นอย่างไร พึงพิจารณาสังขารอย่างไร พึงเห็นแจ้ง

สังขารอย่างไร ผู้ถูกถามนั้น ย่อมตอบเขาตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนรู้แล้วว่า พึงตั้งจิตไว้อย่างนี้ พึงน้อมจิตไปอย่างนี้ พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นอย่างนี้ พึงชักจูงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างนี้ พึงเห็นสังขารอย่างนี้ พึงพิจารณาสังขารอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งสังขารอย่างนี้ สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้นพึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแหละ แล้วกระทำความเพียรให้ยิ่งขึ้น เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๑) ๐๔

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๓๓-๓๓๔/๒๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้ ก็มี ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงละเสีย ก็มี ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงทำให้เจริญ ก็มี ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงทำให้แจ้ง ก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้เป็นอย่างไร คือ อุปาทานขันธ ๕ ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงกำหนดรู้.

ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงละเสียเป็นอย่างไร คือ อวิชชาและภวตัณหา ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงละเสีย.

ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงทำให้เจริญเป็นอย่างไร คือ สมถะและวิปัสสนา ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงทำให้เจริญ.

ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงทำให้แจ้งเป็นอย่างไร คือ วิชชาและวิมุตติ ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงทำให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลธรรม ๔ ประการ.

ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๒) | ๐๕

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๒๓-๕๒๖/๘๒๘-๘๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุ ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นรูป ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุวิญญาน ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุสัมผัส ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นสุขก็ตาม อันเป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ตามความเป็นจริง เขาย่อมไม่กำหนดในจักขุ ไม่กำหนดในรูป ไม่กำหนดในจักขุวิญญาน ไม่กำหนดในจักขุสัมผัส ไม่กำหนดในเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เมื่อบุคคลนั้นไม่กำหนดแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ลุ่มหลงแล้ว มีปกติเห็นโทษอยู่ อุปาทานชั้น ๕ ย่อมถึงซึ่งความไม่ก่อเกิดต่อไป และตัดหาอันเป็นเครื่องนำไปสู่ภพใหม่ อันประกอบด้วย ความกำหนดด้วยอำนาจความเพียร มีปกติเพียรเพียรอย่างยิ่ง ในอารมณ์นั้นๆ เขาย่อมละเสียได้ ความกระวนกระวาย แม้ทางกาย เขาย่อมละเสียได้ ความกระวนกระวาย

แม้ทางจิต เขาย่อมละเสียได้ ความแผดเผาแม้ทางกาย
เขาย่อมละเสียได้ ความแผดเผาแม้ทางจิต เขาย่อมละเสียได้
ความเร้าร้อน แม้ทางกาย เขาย่อมละเสียได้ ความเร้าร้อน
แม้ทางจิต เขาย่อมละเสียได้ บุคคลนั้น ย่อมแสวงซึ่งความสุข
อันเป็นไปทางกายด้วย ซึ่งความสุขอันเป็นไปทางจิตด้วย.

เมื่อบุคคลเป็นเช่นนั้นแล้ว ทิฐิของเขา ย่อมเป็น
สัมมาทิฐิ ความดำริของเขา ย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ
ความพยายามของเขา ย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของเขา
ย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของเขา ย่อมเป็นสัมมาสมาธิ
ส่วนกายกรรม วาจากรรม และอาชีวะของเขา ย่อมบริสุทธิ์
อยู่ก่อนแล้วนั้นเทียว ด้วยอาการอย่างนี้ เป็นอันว่า
อริยอัฏฐังคิกมรรคของเขานั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญ
บริบูรณ์.

เมื่อเขาทำอริยอัฏฐังคิกมรรค ให้เจริญอยู่ด้วยอาการ
อย่างนี้ สติปัญญาทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์
สัมมปปธานทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ อิทธิบาท
ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ อินทรีย์ทั้ง ๕ ย่อมถึง
ซึ่งความเจริญบริบูรณ์ พละทั้ง ๕ ย่อมถึงซึ่งความเจริญ
บริบูรณ์ โพชฌงค์ทั้ง ๗ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์

ธรรมทั้งสอง คือ สมถะและวิปัสสนา ของเขานั้น ย่อมเป็นธรรมเคียงคู่กันไป เขาชื่อว่า ย่อมกำหนดรู้ซึ่งธรรมทั้งหลายที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงละด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ อุปาทานชั้นทั้ง ๕ ได้แก่ อุปาทานชั้นคือรูป อุปาทานชั้นคือเวทนา อุปาทานชั้นคือสัญญา อุปาทานชั้นคือสังขาร อุปาทานชั้นคือวิญญาณ เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ อวิชชาและภวตัณหา เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้เจริญด้วยปัญญา อันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ สมณะและวิปัสสนา เหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญา อันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ วิชาและวิมุตติ เหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(ในกรณีแห่งหมวด โสตะ มานะ ชิวหา กายะ และ มนะ ก็มี ข้อความที่ตรัสไว้อย่างเดียวกัน พึงขยายความเอาเองให้เต็มตามนั้น).

เพราะไม่รู้อริยสัจ จึงต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ

๐๖

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑/๑, บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๔๑/๑๖๗๘.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจทั้ง ๔ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสัจทั้ง ๔ เป็นอย่างไร คือ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุททยอริยสัจ (เหตุให้เกิดทุกข์) ทุกขนิโรธอริยสัจ (ความดับไม่เหลือของทุกข์) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์) ที่เมื่อไม่รู้ตามลำดับและไม่แทงตลอดแล้ว เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อทุกขอริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว เมื่อทุกขสมุททยอริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว เมื่อทุกขนิโรธอริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว เมื่อทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-

อริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพก็ถูกถอนขึ้นได้ ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพใหม่ก็สิ้นไป บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป.

(สูตรอื่นได้ตรัสเหตุที่ทำให้ ต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ เพราะไม่รู้อริยธรรมสี่ประการ ดังต่อไปนี้)

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แทงตลอดซึ่งธรรม ๔ ประการ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ ศีลที่เป็นอริยะ สมาธิที่เป็นอริยะ ปัญญาที่เป็นอริยะ และวิมุตติที่เป็นอริยะ ที่เมื่อไม่รู้ตามลำดับและไม่แทงตลอดแล้ว เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อศีลที่เป็นอริยะ สมาธิที่เป็นอริยะ ปัญญาที่เป็นอริยะ และวิมุตติที่เป็นอริยะ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพก็ถูกถอนขึ้นได้ ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพใหม่ก็สิ้นไป บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป.

เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง

(นัยที่ ๑)

๐๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๒๐/๑๖๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด
 ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ได้ตามความเป็นจริง
 ก็ภิกษุย่อมรู้อะไรได้ตามความเป็นจริง คือ ย่อมรู้ได้ตาม
 ความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์)
 นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์) นี่ทุกข์นิโรธคามินี-
 ปฏิปทา (ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์).

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุ
 ผู้มีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ได้ตามความเป็นจริง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลาย
 พึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์
 นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิบัติ.

เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๒)

๐๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๘๑/๒๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด
ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏตามความเป็นจริง
ก็อะไรเล่า ย่อมปรากฏตามความเป็นจริง คือ

จักขุ ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง
รูป ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง
จักขุวิญญาณ ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า
ไม่เที่ยง

จักขุสัมผัส ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า
ไม่เที่ยง

แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา
ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง.

(ในกรณีแห่งหมวด โสตะ มานะ ชิวหา กายะ และ มนะ ก็มี
ข้อความที่ตรัสไว้อย่างเดียวกัน พึงขยายความเอาเองให้เต็มตามนั้น).

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด
เพราะเมื่อภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏ
ตามความเป็นจริง.

เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง

(นัยที่ ๓)

๐๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘-๒๐/๒๗-๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ก็ภิกษุย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงซึ่งอะไร คือ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่งเวทนา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่งสัญญา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่งสังขาร ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความเกิดแห่งรูป ... แห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ... แห่งวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพลิดเพลिन ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ ก็บุคคลย่อมเพลิดเพลिन ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ ซึ่งอะไร ย่อมเพลิดเพลिन ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขาเพลิดเพลिन พรวดถึง ติ่มด้าอยู่ซึ่งรูป ความเพลिनก็เกิดขึ้น ความเพลินใดในรูป ความเพลिनนั้นเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของเขานั้น

เป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติ
เป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะ
ทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในกรณีของ การเกิดขึ้นแห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร และ
แห่งวิญญาน ก็มีข้อความที่ตรัสอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่ชื่อชั้นเท่านั้น).

ภิกขุทั้งหลาย นี่เป็นความเกิดแห่งรูป ความเกิด
แห่งเวทนา ความเกิดแห่งสัญญา ความเกิดแห่งสังขาร
และความเกิดแห่งวิญญาน.

ภิกขุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความดับแห่งรูป ...
แห่งเวทนา ...แห่งสัญญา ...แห่งสังขาร ...แห่งวิญญาน
ภิกขุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพลิตเพลิน
ย่อมไม่พรวดถึง ย่อมไม่ตีมด้าอยู่ ก็บุคคลย่อมไม่
เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรวดถึง ย่อมไม่ตีมด้าอยู่ซึ่งอะไร ย่อม
ไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรวดถึง ย่อมไม่ตีมด้าอยู่ซึ่งรูป
เมื่อเขาไม่เพลิตเพลิน ไม่พรวดถึง ไม่ตีมด้าอยู่ซึ่งรูป ความ
เพลินในรูปย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน
จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน
จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความ

ดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ
โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น
ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในกรณีของ การดับแห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร และ
แห่งวิญญาน ก็มีข้อความที่ตรัสอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่ชื่อชั้นธเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความดับแห่งรูป ความดับ
แห่งเวทนา ความดับแห่งสัญญา ความดับแห่งสังขาร
และความดับแห่งวิญญาน.

เจริญสมาธิ ได้ชื่อว่ากำลังโน้มเอียง ไปสู่นิพพาน

๑๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๓๘๒-๓๘๓/๑๓๐๑-๑๓๐๒.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา ไหลไปสู่ทิศปราศิน หลังไปสู่ทิศปราศิน บ่าไปสู่ทิศปราศิน นั่นใด.

ภิกษุเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งฉนทัง ๔ ย่อมเป็นผู้โน้มไปสู่นิพพาน โนม้ไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ก็ฉนทังนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเจริญ กระทำให้มากซึ่งฉนทัง ๔ อย่างไร ย่อมเป็นผู้โน้มไปสู่นิพพาน โนม้ไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ สงัดแล้วจากกาม และจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึง ปฐมฉน ทัง อันมีวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เพราะความที่วิตกวิจารณ์ทั้งสองระงับลง เข้าถึง ทุตติยฉน ทัง เป็นเครื่องส่องใสใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ และย่อมเสวยความสุขด้วยกาย

ชนิดที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่า เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เข้าถึง ตติยฌาน แล้วแลอยู่ เพราะละสุขเสียได้ และเพราะละทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและโทมนัสทั้งสองในกาลก่อน เข้าถึง จตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจริญ กระทำให้มากซึ่งฌานทั้ง ๔ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้โน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่ นิพพาน โอนไปสู่ นิพพาน.

เจริญสมาธิ ได้ความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และที่สุดแม้แต่ความสิ้นอาสวะ

๑๑

-บาลี จดทุก. อ. ๒๑/๕๗-๕๘/๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนา ๔ ประการนี้ ๔ ประการ
เป็นอย่างไร คือ

(๑) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน (ทิฐธมมสุขวิหาร) มีอยู่

(๒) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะ (ญาณทสฺสนปฏิลาภ)
มีอยู่

(๓) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ (สติสมปชฺฌณ) มีอยู่

(๔) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ (อัสวกฺขย) มีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็น
อย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ สงัดแล้วจากกาม
และจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึง ปฐมฌาน อันมีวิตก
วิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เพราะความ
ที่วิตกวิจารณ์ทั้งสองระงับลง เข้าถึง ทุตติยฌาน เป็นเครื่อง
ส่องใสใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มี

วิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ และย่อมเสวยความสุขด้วยกาย ชนิดที่ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่า เป็นผู้อยู่ อุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เข้าถึง ตติยฌาน แล้วแลอยู่ เพราะ ละสุขเสียได้ และเพราะละทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่ง โสมนัสและโทมนัสทั้งสองในกาลก่อน เข้าถึง จตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่ ภิกษุทั้งหลาย นี่คือสมาธิภาวนา อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะ เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมกระทำไว้ในใจซึ่งอาโลก- สัตถุญา อธิษฐานทิวาสัตถุญา ว่ากลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น เธอมีใจอันสั่งตั้ง ปราศจากเครื่องรัดรั้ง อบรมจิตให้มีความสว่างอยู่ ภิกษุทั้งหลาย นี่คือสมาธิภาวนา อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะเป็น

อย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ เวทนาเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ก็เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ สัญญา เกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ก็เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ วิตกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ก็เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ ภิกษุทั้งหลาย นี่คือสมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญ กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีปกติพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานชั้น ๕ อยู่ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นดังนี้ ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นดังนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นดังนี้ สัญญาเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเป็นดังนี้ ความดับแห่งสัญญาเป็นดังนี้ สังขารเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเป็นดังนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นดังนี้ วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี่คือสมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สมาธิภาวนา ๔ ประการ.

อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๑)

๑๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๒๐-๕๒๑/๑๖๕๕.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงประกอบความเพียร ในการหลีกเร้นเถิด ภิกษุผู้หลีกเร้นย่อมรู้ได้ตามเป็นจริง ภิกษุย่อมรู้ได้ตามเป็นจริงซึ่งอะไร ย่อมรู้ได้ตามเป็นจริง ซึ่งความจริงอันประเสริฐว่า นีทุกข์ นีเหตุให้เกิดทุกข์ นีความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นีทางดำเนินให้ถึงความดับ ไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลาย จงประกอบความเพียร ในการหลีกเร้นเถิด ภิกษุผู้หลีกเร้น ย่อมรู้ได้ตามเป็นจริง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอ พึงทำความเพียร เพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นีทุกข์ นีเหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์ นีความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นีทางดำเนิน ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนี้เถิด.

อานิสงส์ของการหลีกเร้น (หนัที่ ๒)

๑๓

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๖๐/๒๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มีความหลีกเร้น (ปฐิสฺสฺสฺสฺสฺส) เป็นที่มายนดี ยินดีแล้วในความหลีกเร้น เป็นผู้ประกอบซึ่งความสงบจิตของตนในภายใน มีมานอันไม่เสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนบุญญาครอยู่เกิด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายมีความหลีกเร้นเป็นที่มายนดี ยินดีแล้วในความหลีกเร้น เป็นผู้ประกอบซึ่งความสงบจิตของตนในภายใน มีมานอันไม่เสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนบุญญาครอยู่ พึงหวังได้ผล ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

(ในสูตรอื่น (-บาลี ขนฺธ ส. ๑๗/๒๐/๓๐.) แสดงอานิสงส์แห่งการหลีกเร้นไว้ด้วยการรู้ชัดการเกิดขึ้นและความดับไปแห่งขันธห้า ก็มี. ในสูตรอื่น (-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๐๐/๑๔๘.) แสดงไว้ด้วยการรู้ชัดอายตนิกรรรม ๖ หมวด ๆ ละ ๕ อย่าง คือ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส เวทนาที่เกิดขึ้นจากจักขุสัมผัส ฯลฯ ารวมเป็นรู้ชัดอายตนิกรรรม ๓๐ อย่างว่าเป็นอนิจจัง ก็มี. ในสูตรอื่น (-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๔๑/๒๕๐.) แสดงไว้ด้วยการปรากฏของอายตนิกรรรมทั้ง ๖ หมวดนั้น โดยความเป็นอนิจจังก็มี).

ตถาคตตรัสให้ “ฟังตน ฟังธรรม”

๑๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๑๖-๒๑๗/๗๓๖-๗๔๐.

(ทรงตรัสแก่พระอานนท์ที่เสียใจต่อข่าวการปรินิพพานของ
พระสารีบุตร)

อานนท์ เราได้กล่าวเตือนไว้ก่อนแล้วมิใช่หรือว่า
ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่น
จากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ย่อมมี.

อานนท์ ข้อนั้นจักได้มาแต่ไหนเล่า สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว
เป็นแล้ว อันปัจจัยปรุ่งแล้ว มีความชำรุดไปเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นอย่าชำรุดไปเลย ดังนี้ ข้อนั้น ย่อมเป็นฐานะที่มี
ไม่ได้.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย
จงมีตนเป็นที่ป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ
จงมีธรรมเป็นที่ป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่น
เป็นสรณะ.

อานนท์ ภิกษุ มีตนเป็นที่ป มีตนเป็นสรณะ
ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นที่ป มีธรรมเป็นสรณะ
ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะนั้น เป็นอย่างไรเล่า.

อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็น เวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร เผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส ในโลกเสีย.

อานนท์ ภิกษุ อย่างนี้แล ชื่อว่ามีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่.

อานนท์ ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอา สิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ.

อานนท์ ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา (สนใจ ศึกษาและปฏิบัติตาม) ภิกษุพวกนั้นจักเป็นผู้อยู่ในสถานะ อันเลิศที่สุดแล.

ทำความเข้าใจ

ก่อนลงมือปฏิบัติ

การแสวงหา ๒ แบบ

๑๕

- บาลี ม. ๑๒/๓๑๔-๓๑๖/๓๑๔-๓๑๕.

การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็นผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็นผู้มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย ก้อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความเกิดเป็น
ธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย
แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็น
สิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความเกิด
เป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจม
ติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่
มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มี
ความเกิดเป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก้อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความแก่เป็น
ธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย
แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็น
สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่
เป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากัน
จมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น
จึงทำให้ตนทั้งที่ที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง
แสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก้อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความเจ็บไข้
เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย
แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็น

สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปติ ซึ่งบุคคลในโลกนี้พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปติเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความตายเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปติ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปติเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความโสภเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความโสภเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความโสภเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปติ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปติเหล่านั้น

จึงทำให้ตนทั้งที่มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือการแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ.

การแสวงหาที่ประเสริฐ

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหาที่ประเสริฐ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ก็ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพานอันเป็นธรรมไม่เกิด เป็นธรรมเกษมจากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความแก่

เป็นธรรมดา ก็ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา
แล้วแสวงหานิพพานอันเป็นธรรมไม่แก่ เป็นธรรมเกษม
จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความเจ็บไข้เป็น
ธรรมดา ก็ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา
แล้วแสวงหานิพพานอันเป็นธรรมไม่เจ็บไข้ เป็นธรรมเกษม
จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความตายเป็น
ธรรมดา ก็ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา
แล้วแสวงหานิพพานอันเป็นธรรมไม่ตาย เป็นธรรมเกษม
จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความโศกเป็น
ธรรมดา ก็ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดา
แล้วแสวงหานิพพานอันเป็นธรรมไม่โศก เป็นธรรมเกษม
จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความเศร้าหมอง
เป็นธรรมดา ก็ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็น
ธรรมดา แล้วแสวงหานิพพานอันเป็นธรรมไม่เศร้าหมอง
เป็นธรรมเกษมจากโยคะไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือ การแสวงหาที่ประเสริฐ.

โอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก | ๑๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๖๘-๕๖๙/๑๗๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาปฐพีอันใหญ่หลวงนี้ มีน้ำท่วมถึงเป็นอันเดียวกันทั้งหมด บุรุษคนหนึ่งทิ้งแอก ซึ่งมีรูเจาะเพียงรูเดียว ลงไปในน้ำนั้น ลมตะวันออกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันตก ลมตะวันตกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันออก ลมเหนือพัดให้ลอยไปทางทิศใต้ ลมใต้พัดให้ลอยไปทางทิศเหนืออยู่ดังนี้ ในน้ำนั้น มีเต่าตัวหนึ่งตาบอด ล่องไปเรื่อย ๆ มันจะผุดขึ้นมาสักครั้งหนึ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนี้อย่างไร จะเป็นไปได้ไหม ที่เต่าตาบอด ร้อยปีจึงจะผุดขึ้นสักครั้งหนึ่ง จะพึงยื่นคอเข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น.

ข้อนี้น่าที่จะเป็นไปได้ พระเจ้าข้า ที่เต่าตาบอดนั้น ร้อยปีผุดขึ้นเพียงครั้งเดียว จะพึงยื่นคอเข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ยากที่จะเป็นไปได้ จันเดียวกันที่ใคร ๆ จะพึงได้ความเป็นมนุษย์ ยากที่จะเป็นไปได้ จันเดียวกัน ที่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ จะเกิดขึ้น

ในโลก ยากที่จะเป็นไปได้ จันเดียวกัน ที่ธรรมวินัยอัน
ตถาคตประกาศแล้วจะรุ่งเรืองไปทั่วโลก.

ภิกษุทั้งหลาย แต่ว่าบัดนี้ ความเป็นมนุษย์ ก็ได้แล้ว
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะก็บังเกิดขึ้นในโลกแล้ว และ
ธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว ก็รุ่งเรืองไปทั่วโลกแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในกรณีนี้ พวกเธอ
พึงทำความเพียรเพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นีทุกข์ นีเหตุให้
เกิดทุกข์ นีความดับแห่งทุกข์ นีหนทางให้ถึงความดับแห่ง
ทุกข์ ดังนี้เถิด.

สมัยเพื่อการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๑๗

-บาลี อฎฐก. อ. ๒๓/๒๒๙-๒๓๑/๑๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ ย่อมกล่าวว่า โลกได้ขณะจึงทำกิจ แต่เขาไม่รู้ขณะหรือมิใช่ขณะ ภิกษุทั้งหลาย กาลมิใช่ขณะมิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นอย่างไร คือ.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม และแสดงธรรมอันนำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตประกาศแล้ว แต่บุคคลผู้นี้เข้าถึงนรกเสีย ภิกษุทั้งหลาย นี่มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตอุบัติขึ้นในโลก ... เป็นผู้จำแนกธรรม และแสดงธรรมอันนำความสงบมาให้ ... แต่บุคคลผู้นี้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเสีย ภิกษุทั้งหลาย นี่มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ... แต่บุคคลนี้เข้าถึงเปรตวิสัยเสีย ภิคุทั้งหลาย นี่มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ... แต่บุคคลนี้เข้าถึงเทพนิกายผู้มีอายุยืน เหล่าใดเหล่าหนึ่งเสีย ภิคุทั้งหลาย นี่มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ... แต่บุคคลนี้กลับมาเกิดในปัจจุบันชนบทและอยู่ในพวกมัลลกะ ไม่รู้ดีรู้ชอบ อันเป็นสถานที่ไม่มีภิคุ ภิคุณี อุบาสก อุบาสิกาไปมา ภิคุทั้งหลาย นี่มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ... บุคคลนี้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท แต่เขาเป็นมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การบวงสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมดี กรรมชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ทั้งหลายที่ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ และโลกอื่นด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มี ภิคุทั้งหลาย นี่มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ข้อที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง ... บุคคลนี้กลับมาเกิดในมัชฌิม-
ชนบท แต่เขามีปัญญาทรมาม บำไ้ ไม่สามารถรู้ธรรม
แห่งสุภาสิตและทุพภาสิต ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่
สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตไม่ได้อุบัติขึ้นในโลก เป็น
อรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่น
ยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้
เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม และไม่ได้แสดงธรรมอัน
นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้
ที่พระสุคตทรงประกาศแล้ว ถึงบุคคลผู้นี้จะเกิดในมัชฌิม-
ชนบทและมีปัญญา ไม่บำไ้ ทั้งสามารถจะรู้ธรรมแห่ง
สุภาสิตและทุพภาสิต ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัย
ในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๘.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล กาลอันมิใช่ขณะ มิใช่สมัย
ในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๘ ประการนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนขณะและสมัยในการอยู่
ประพฤติพรหมจรรย์ มีประการเดียว ประการเดียวเป็น

อย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม และแสดงธรรม อันนำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปริณิพพานให้ถึงการตรัสรู้ที่พระสูตรประกาศแล้ว และบุคคลนี้เกิดในมัชฌิมชนบท ที่มีปัญญา ไม่บ้าใบ้ สามารถเพื่อจะรู้orroรแห่งสุภาสิตและทุพภาสิตได้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นขณะและสมัยในการอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์ประการเดียว.

สิ่งที่ใคร ๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา | ๑๘

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๕๙-๖๒/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการเหล่านี้ อันสมณะ
พรหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่พึง
ได้ตามปรารถนา ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สมณะ
พรหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่อาจได้
ตามปรารถนาว่า

- (๑) สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่เลย
- (๒) สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา อย่าเจ็บไข้เลย
- (๓) สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา อย่าตายเลย
- (๔) สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา อย่าสิ้นไปเลย
- (๕) สิ่งที่มีความวิनाศเป็นธรรมดา อย่าวินาศเลย

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่
สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา
แก่แล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มี
ความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดย
ที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์
ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่
เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย

รำไรรำพัน ทบอกรำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย
 กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ
 มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุณฺณนั้น เมื่อสิ่งที่มีความแ่
 เป็นธรรมดา แ่แล้ว ย่อมเศร้าโศก กระวนกระวาย รำไรรำพัน
 เป็นผู้ทบอกรำไห้ ย่อมถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย
 เรากล่าวว่า ปุณฺณผู้ไม่ได้ระดับนี้ ถูกลูกศรแห่งความโศก
 อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็น
 ธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับปุณฺณผู้ไม่ได้ระดับ ... สิ่งที่มี
 ความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับปุณฺณผู้ไม่ได้ระดับ
 ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับปุณฺณ
 ผู้ไม่ได้ระดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศ
 สำหรับปุณฺณผู้ไม่ได้ระดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา
 วินาศแล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มี
 ความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น
 โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ย่อมวินาศ
 สำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ
 ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว เราจะมาฉว
 เศร้าโศก กระวนกระวาย รำไรรำพัน ทบอกรำไห้ ถึงความ

หลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ตีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ บุคคลนั้นเมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว ย่อมเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน เป็นผู้ทูปอกร่ำให้ ย่อมถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า บุคคลผู้มีได้ระดับนี้ ถูกลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่สำหรับอริยสาวกผู้ได้ระดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทูปอกร่ำให้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ตีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย ไม่ร่ำไรรำพัน ไม่เป็นผู้ทูปอกร่ำให้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุ

ทั้งหลาย เรากล่าวว่า อริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก ของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อน อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว ย่อมปรินิพพานด้วยตน.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดาย่อมวินาศสำหรับสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทูบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกกอมิตรก็ตีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว

ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย ไม่รำไรรำพัน ไม่เป็นผู้ท้อบอกร่ำไห้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าอริยสาวกผู้ได้ระดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ของปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับ อันทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่ อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว ย่อมปรินิพพานด้วยตน.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลฐานะ ๕ ประการนี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ไม่พึงได้ตามปรารถนา.

สิ่งที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ

๑๙

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๘๑-๘๖/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ
คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต
ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า

(๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่
ไปได้

(๒) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความ
เจ็บไข้ไปได้

(๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความ
ตายไปได้

(๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ
ทั้งสิ้น

(๕) เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง
ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า
เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ภิกษุ
ทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์
ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ
ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง
หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัย
อำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึง
ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้น
ความแก่ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า
เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้
ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมีอยู่แก่สัตว์
ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ
ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือ
ว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจ

ประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ

ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นๆ อยู่เนื่อง ๆ ย่อมละทุจริตเหล่านั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่องๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้น ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่องๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ

ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เรา แต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรม

เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรม
ใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่อ
อริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น
อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่
ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีความแก่เป็นธรรมดา มีความ
เจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมเป็นไปตามธรรมดา พวกปุถุชนย่อมเกลียด ถ้าเราพึง
เกลียดธรรมนั้น ในพวกสัตว์ผู้มีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ช้อนั้น
ไม่สมควรแก่เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ เรานั้นเป็นอยู่อย่างนี้ ทราบ
ธรรมที่หาอุปรมิได้ เห็นการออกบวชโดยเป็นธรรมเกษม
ครอบงำความมัวเมาทั้งปวงในความไม่มีโรค ในความเป็น
หนุ่มสาวและในชีวิต ความอุตสาหะได้มีแล้วแก่เราผู้เห็น
เฉพาะซึ่งนิพพาน บัดนี้ เราไม่ควรเพื่อเสพกามทั้งหลาย
จักเป็นผู้ประพฤติไม่ถอยหลัง ตั้งหน้าประพฤติพรหมจรรย์.

เพราะแตกสลาย จึงได้ชื่อว่า “โลก” | ๒๐

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๖๔/๙๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า โลก โลก ดังนี้ อันว่าโลก มีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ เพราะจะต้องแตกสลาย เราจึงกล่าวว่าโลก ก็อะไรเล่าจะต้องแตกสลาย.

ภิกษุ จักขุแตกสลาย รูปแตกสลาย จักขุวิญญาณแตกสลาย จักขุสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็แตกสลาย.

ภิกษุ โสตะแตกสลาย เสียงแตกสลาย โสตวิญญานแตกสลาย โสตสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ก็แตกสลาย.

ภิกษุ ฆานะแตกสลาย กลิ่นแตกสลาย ฆานวิญญานแตกสลาย ฆานสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ก็แตกสลาย.

ภิกษุ ชิวหาแตกสลาย รสแตกสลาย ชิวหาวิญญาน
แตกสลาย ชิวหาสัมผัสแตกสลาย แม่สุขเวทนาก็ดีทุกขเวทนา
ก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย
ก็แตกสลาย.

ภิกษุ กายแตกสลาย โภณฐัพพะแตกสลาย
กายวิญญานแตกสลาย กายสัมผัสแตกสลาย แม่สุขเวทนา
ก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
กายสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ ใจแตกสลาย ธรรมแตกสลาย มโนวิญญาน
แตกสลาย มโนสัมผัสแตกสลาย แม่สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนา
ก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย
ก็แตกสลาย.

ภิกษุ เพราะจะต้องแตกสลาย เราจึงกล่าวว่าโลก ดังนี้.

เป็นทุกข์เพราะติดอยู่ในอายตนะ

๒๑

- ภาสิ สห. ส. ๑๘/๑๖๑/๒๑๘.

ภิกษุทั้งหลาย เทวตาและมนุษย์ทั้งหลาย มีรูปเป็น
ที่มายินดี ยินดีแล้วในรูป เพลิดเพลินแล้วในรูป เทวตาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน
เสื่อมสลาย และความดับไปของรูป.

เทวตาและมนุษย์ทั้งหลาย มีเสียงเป็นที่มายินดี ยินดี
แล้วในเสียง เพลิดเพลินแล้วในเสียง เทวตาและมนุษย์
ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย
และความดับไปของเสียง.

เทวตาและมนุษย์ทั้งหลาย มีกลิ่นเป็นที่มายินดี ยินดี
แล้วในกลิ่น เพลิดเพลินแล้วในกลิ่น เทวตาและมนุษย์
ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย
และความดับไปของกลิ่น.

เทวตาและมนุษย์ทั้งหลาย มีรสเป็นที่มายินดี ยินดี
แล้วในรส เพลิดเพลินแล้วในรส เทวตาและมนุษย์ทั้งหลาย
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และ
ความดับไปของรส.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีโณฏฐัพพะเป็นที่มา
ยินดี ยินดีแล้วในโณฏฐัพพะ เพลิดเพลินแล้วในโณฏฐัพพะ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความ
แปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของโณฏฐัพพะ.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีธรรมเป็นที่มา ยินดี
ยินดีแล้วในธรรม เพลิดเพลินแล้วในธรรม เทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน
เสื่อมสลาย และความดับไปของธรรม.

ความเพลินในอายตนะ เท่ากับเพลินอยู่ในทุกข์

๒๒

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖/๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลินอยู่ กับตา (จักขุ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลินอยู่ กับหู (โสตะ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลินอยู่ กับจมูก (ฆานะ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลินอยู่ กับลิ้น (ชีวาหา) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลินอยู่ กับกาย (กายะ) ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลินอยู่ กับใจ (มณะ) ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

(ในสูตรต่อไป ได้ตรัสถึงในกรณีแห่ง อายตนะภายนอกหก ซึ่งมีข้อความเหมือนในกรณีแห่งอายตนะภายในข้างบนนี้ทุกประการ ต่างแต่ชื่ออายตนะเท่านั้น).

ความไม่เพลนในอายตนะ คือความหลุดพ้นจากทุกข์

๒๓

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖/๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลนเพลนกับตา ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลนเพลนอยู่ในสิ่งที่是一切ทุกข์ ผู้ใดไม่เพลนเพลนอยู่ใน
สิ่งที่是一切ทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลนเพลนกับหู ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลนเพลนอยู่ในสิ่งที่是一切ทุกข์ ผู้ใดไม่เพลนเพลนอยู่ใน
สิ่งที่是一切ทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลนเพลนกับจมูก ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลนเพลนอยู่ในสิ่งที่是一切ทุกข์ ผู้ใดไม่เพลนเพลนอยู่ใน
สิ่งที่是一切ทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลนเพลนกับลิ้น ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลนเพลนอยู่ในสิ่งที่是一切ทุกข์ ผู้ใดไม่เพลนเพลนอยู่ใน
สิ่งที่是一切ทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลนเพลนกับกาย ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลนเพลนอยู่ในสิ่งที่是一切ทุกข์ ผู้ใดไม่เพลนเพลนอยู่ใน
สิ่งที่是一切ทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลिनกับใจ ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลิดเพลिनอยู่ในสิ่งที่是一切ทุกข ผู้ใดไม่เพลิดเพลिनอยู่ใน
สิ่งที่是一切ทุกข เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข.

(ในสูตรต่อไป ได้ตรัสถึงในกรณีแห่งอายตนะภายนอกหก ซึ่งมี
ข้อความเหมือนในกรณีแห่งอายตนะภายในข้างบนนี้ทุกประการ ต่างแต่ชื่อ
อายตนะเท่านั้น).

ฉันทะ เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์

๒๔

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๐๓-๔๐๕/๖๒๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาค
โปรดทรงแสดงซึ่งเหตุเกิดและเหตุดับแห่งทุกข์แก่ข้าพระองค์เถิด.

คามณิ ถ้าเราพึงปรารถนาดีตถกาลแสดงความเกิด
และความดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอดีตกาลได้มีแล้วอย่างนี้
ความสงสัย ความเคลือบแคลงในข้อนั้นจะพึงมีแก่ท่าน
ถ้าเราปรารถนาดีตถกาลแสดงความเกิดและความดับแห่ง
ทุกข์แก่ท่านว่า ในอนาคตกาลจักมีอย่างนี้ แม้ในข้อนั้นความ
สงสัย ความเคลือบแคลงจะพึงมีแก่ท่าน อนึ่งเล่า เรานั่งอยู่
ณ ที่นี้แหละ จักแสดงความเกิดและความดับแห่งทุกข์แก่
ท่านซึ่งนั่งอยู่ที่นี้เหมือนกัน ท่านจงฟังคำนั้น จงใส่ใจให้ดี
เราจักกล่าว.

คามณิ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร
โสกะ ปรีทนะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ท่าน
เพราะหมู่มนุษย์ในอุรุเวลกัปปนิคม ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ
ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน มีแก่ท่านหรือ.

มีอยู่ พระเจ้าข้า.

คามณิ ก็โสกะ ปริเทวะ ทุกชะ โทมนัส อุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่อมมนุษย์ในอูรเวลกัปปนิคม ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน มีอยู่ แก่ท่านหรือ.

มีอยู่ พระเจ้าข้า.

คามณิ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่โสกะ ปริเทวะทุกชะ โทมนัส อุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่อมมนุษย์ชาวอูรเวลกัปปนิคมบางพวกถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน หรือว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่โสกะ ปริเทวะ ทุกชะ โทมนัส อุปายาสะ จะไม่พึงเกิดมีขึ้น แก่ท่าน เพราะหม่อมมนุษย์ชาวอูรเวลกัปปนิคมบางพวก ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โสกะปริเทวะทุกชะโทมนัสอุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหม่อมมนุษย์ชาวอูรเวลกัปปนิคมเหล่าใดที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์ มีฉันทราคะ ในหม่อมมนุษย์ชาวอูรเวลกัปปนิคมเหล่านั้น ส่วนโสกะปริเทวะทุกชะโทมนัสอุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหม่อมมนุษย์ชาวอูรเวลกัปปนิคมเหล่าใด ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์ไม่มีฉันทราคะในหม่อมมนุษย์ชาวอูรเวลกัปปนิคมเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

คามณี ด้วยธรรมนี้ อันท่านเห็นแล้ว รู้แจ้งแล้ว
บรรลุแล้ว หยั่งลงทั่วถึงแล้ว อันไม่ขึ้นอยู่กับเวลา ท่านจงนำ
ไปซึ่งนัยนี้สู่ออดีตและอนาคตว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วใน
อดีต ทุกข์ทั้งหมดนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะ เป็นเหตุ
เพราะว่า ฉันทะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์ และทุกข์ใด ๆ อัน
จะเกิดขึ้นในอนาคต ทุกข์ทั้งหมดนั้นก็มิฉันทะเป็นมูล
มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์
ดังนี้.

ทิ้งเสียนั่นแหละกลับจะเป็นประโยชน์ | ๒๕

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๑-๑๖๒/๒๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอ
จงละสิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าไม่ใช่ของพวกเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ตาไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย หูไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จมูกไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอ
จงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้นไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ใจไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนเขาพื้ นำหญ้า กิ่งไม้
และใบไม้ที่มีอยู่ในเขตวันนี้ไป หรือพื้เผา หรือพื้ทำตาม
สมควรแก่เหตุ เธอทั้งหลายพื้มีความคิดอย่างนี้ว่า คนเขา
นำพวกเราไป หรือเผาเรา หรือทำพวกเราตามสมควรแก่เหตุ
ดังนี้บ้างหรือหนอ.

หาเป็นดังนั้นไม่ พระเจ้าข้า.

ข้อนั้น เพราะเหตุอะไร.

เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตุตา) ของตน (อตุตนิยา)
ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน ตาไม่ใช่ของพวกเธอ
พวกเธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไป
เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ หู ... จมูก ...
ลิ้น ... กาย ... ใจไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจะละมันเสีย
สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่เธอ.

ความเร่าร้อนเพราะกามตัณหา

๒๖

- บาลี ม. ม. ๑๓/๒๗๔/๒๘๕.

มาคัณทียะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผล สุกปลั่ง ถูกเชื้อโรคแทะกัดอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ ย่างกายให้ร้อนที่หลุมถ่านเพลิง.

มาคัณทียะ เขาทำเช่นนั้นอยู่เพียงใด ปากแผลเหล่านั้นของเขา ยิ่งเป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นขึ้นและเน่าขึ้น ด้วยประการนั้น ๆ และจะมีความรู้สึกที่น่ายินดี น่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็คือปากแผลทั้งหลาย ได้รับการเกาหรือการอบอุณด้วยไฟเป็นเหตุเท่านั้น ข้อนี้ฉันใด.

มาคัณทียะ สัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน ยังเป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะกามแผดเผาอยู่ ก็ยังขึ้นเสพกามอยู่นั่นเอง.

มาคัณทียะ สัตว์เหล่านั้นทำเช่นนั้นอยู่เพียงใด กามตัณหาก็อมเจริญขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้น และสัตว์เหล่านั้นก็ถูกความเร่าร้อนที่เกิด เพราะความปรารถนากามแผดเผาอยู่ ด้วยประการนั้น ๆ และจะมีความรู้สึกที่น่ายินดี น่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็เพราะอาศัยกามคุณทั้ง ๕ เป็นเหตุเท่านั้น.

สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๑)

๒๗

-บาลี สพท. ส. ๑๘/๒๑/๒๗-๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งสิ่งทั้งปวง ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักขุวิญญาณ ... จักขุสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ...
ฆานสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกข์เวทนา หรืออทุกขมสุข-
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อ
ยังไม่มีรู้ยัง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็น
ผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ...
ชิวหาสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกข์เวทนา หรืออทุกขมสุข-
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อ
ยังไม่มีรู้ยัง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็น
ผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ
... กายสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกข์เวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคล
เมื่อยังไม่มีรู้ยัง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้
ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ...
มโนสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกข์เวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคล
เมื่อยังไม่มีรู้ยัง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ซึ่ง
สิ่งทั้งปวง ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลคือสิ่งทั้งปวง อันบุคคล
เมื่อยังไม่รู้อย่าง ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้
ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคล เมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลาย
กำหนด ละได้ซึ่งสิ่งทั้งปวง เป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไป
แห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคล
เมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักขุวิญญาณ ...
จักขุสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคล
เมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ...
โสตสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อ
รู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... มานวิญญาณ ...
มานสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมานสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อ
รู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ...
ชิวหาสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อ
รู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ
... กายสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคล
เมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ...
มโนสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคล
เมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล คือสิ่งทั้งปวง อันบุคคล
เมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งทุกข์.

สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๒)

๒๘

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๒-๒๓/๒๙-๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งสิ่งทั้งปวง ก็เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักขุวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยโสตวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยฆานวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่

รู้อย่างนี้ ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้
ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลีน ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ...
ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยชิวหาวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยัง
ไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็น
ผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โภกฐัพพะ ... กายวิญญาณ
... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกายวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยัง
ไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็น
ผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรมารมณ์ ... มโนวิญญาณ
... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณ อันบุคคลเมื่อ
ยังไม่รู้อย่างนี้ ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้ ย่อม
เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลคือสิ่งทั้งปวง อันบุคคล
เมื่อยังไม่รู้อย่างนี้ ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนด ยังละไม่ได้
ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคล เมื่อรู้อย่างนี้ รอบรู้ คลาย
กำหนด ละได้ซึ่งสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักขุวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยโสตวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยฆานวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยชิวหาวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โภจฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกายวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล คือสิ่งทั้งปวง อันบุคคลเมื่อรู้อย่าง รอบรู้ คลายกำหนด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์

(นัยที่ ๓)

๒๙

- ปาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๓๓/๕๖-๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งรูป เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งเวทนา เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งสัญญา เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งสังขาร เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละขาดซึ่งวิญญูณ เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนด ละขาดซึ่งรูป จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนด ละขาดซึ่งเวทนา จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนด ละขาดซึ่งสัญญา จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนด ละขาดซึ่งสังขาร จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนด ละขาดซึ่งวิญญูณ จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์.

ธรรมที่ละได้ด้วยกาย ละได้ด้วยวาจา และไม่อาจละได้ด้วยกายหรือวาจา

๓๐

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๔๑/๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยกาย ไม่ใช่ละด้วยวาจาก็มีอยู่ ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยวาจา ไม่ใช่ละด้วยกายก็มีอยู่ ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกายก็ไม่ได้อะด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ก็มีอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกาย ไม่ใช่ละด้วยวาจาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยกาย เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้ว ได้กล่าวกะภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องแล้วซึ่งอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยกาย จะเป็นการดีหนอ ที่ท่านจะละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ภิกษุนั้นอันเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่ ย่อมละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยกาย ไม่ใช่ละด้วยวาจา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงจะได้ด้วยวาจา ไม่ใช่ละด้วยกายเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยวาจา เพื่อนพรหมจรรย์ผู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้ว ได้กล่าวกะภิกษุนั้น อย่างนี้ว่า ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องแล้วซึ่งอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยวาจา จะเป็นการดีหนอ ที่ท่านผู้นี้จะละวจีทุจริต ประพฤติวิจิสุจรีติ ภิกษุนั้นอันเพื่อนพรหมจรรย์ผู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่ ย่อมละวจีทุจริต ประพฤติวิจิสุจรีติ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ธรรมอันบุคคลจะพึงจะได้ด้วยวาจา มิใช่ละด้วยกาย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย โลภะ (ความโลภ) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ โทสะ (ความประทุษร้าย) ... โมหะ (ความหลง) ... โกรธะ (ความโกรธ) ... อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ... มกฺขะ (ความลบหลู่คุณ) ... ปฟาสะ (ความตีตนเสมอท่าน) ... มัจฉริยะ (ความตระหนี่) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้.

ภิกษุทั้งหลาย ความริษยาอันชั่วช้า (ปาปิกา อิสฺสา) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ความริษยาอันชั่วช้าเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย คหบดีหรือบุตรแห่งคหบดี ในกรณีนี้ ย่อมสมบูรณด้วยทรัพย์ ด้วยข้าวเปลือก เงินหรือทอง ทาสหรือคนเข้าไปอาศัยของคหบดีหรือบุตรแห่งคหบดี ผู้ใดผู้หนึ่งย่อมคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ คหบดีหรือบุตรแห่งคหบดีนี้ ไม่พึงสมบูรณด้วยทรัพย์ ไม่พึงสมบูรณด้วยข้าวเปลือก ไม่พึงสมบูรณด้วยเงินหรือทอง อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช บริหารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ ท่านผู้นี้ ไม่พึงได้จีวร ไม่พึงได้บิณฑบาต ไม่พึงได้เสนาสนะ และไม่พึงได้เภสัช บริหารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า ความริษยาอันชั่วช้า ภิกษุทั้งหลาย ความริษยาอันชั่วช้านี้ บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้.

ภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาอันชั่วช้า (ปาปิกา อิจฺฉา) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็น

ด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ความปรารถนา อันชั่วช้าเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา บุคคลเป็นผู้ที่คิดย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีศีล บุคคลเป็นผู้ได้สดับน้อย ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้ได้สดับมาก บุคคลเป็นผู้มีความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้ชอบสงัด บุคคลเป็นผู้เกียจคร้าน ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้ปรารถนาความเพียร บุคคลเป็นผู้มีสติหลงลืม ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีสติตั้งมั่น บุคคลเป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น บุคคลเป็นผู้มีปัญญาทรม ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีปัญหา บุคคลเป็นผู้ยังไม่สิ้นอาสวะ ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้สิ้นอาสวะ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าความปรารถนาอันชั่วช้า ภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาอันชั่วช้านี้ บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าโลภะย่อมครอบงำภิกษุนั้น
 เป็นไป หากว่าโทสะ ... หากว่าโมหะ ... หากว่าโภคะ ...
 หากว่าอุปนาหะ ... หากว่ามกฺขะ ... หากว่าปฬาสะ ...
 หากว่ามัจฉริยะ ... หากว่าความริษยาอันชั่วช้า ... หากว่า
 ความปรารถนาอันชั่วช้า ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป ภิกษุนั้น
 อันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และท่านผู้นี้
 หาได้รู้ชัดอย่างนั้นไม่ เพราะเหตุนั้นโลภะจึงครอบงำท่านผู้นี้ได้
 ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่าโทสะ ... โมหะ ... โภคะ ...
 อุปนาหะ ... มกฺขะ ... ปฬาสะ ... มัจฉริยะ ... ความริษยา
 อันชั่วช้า ... ความปรารถนาอันชั่วช้าย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และ
 ท่านผู้นี้หาได้รู้ชัดอย่างนั้นไม่ เพราะเหตุนั้นความปรารถนา
 อันชั่วช้าจึงครอบงำท่านผู้นี้ได้

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าโลภะไม่ครอบงำภิกษุนั้น
 เป็นไป หากว่าโทสะ ... หากว่าโมหะ ... หากว่าโภคะ ...
 หากว่าอุปนาหะ ... หากว่ามกฺขะ ... หากว่าปฬาสะ ...
 หากว่ามัจฉริยะ ... หากว่าความริษยาอันชั่วช้า ... หากว่า
 ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป
 ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด
 และท่านผู้นี้ย่อมเป็นผู้รู้ชัด เพราะเหตุนั้นโลภะจึงครอบงำ

ท่านผู้นี้ไม่ได้ ภิกษุนี้อันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่าโทสะ (ความ
ประทุษร้าย) ... โมหะ (ความหลง) ... โกรธะ (ความโกรธ) ...
อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ... มัถะ (ความลบหลู่คุณ) ...
ปฬาสะ (ความตีตนเสมอท่าน) ... มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ...
ความริษยาอันชั่วช้า (ปาปิก อิสฺสา) ... ความปรารถนาอันชั่วช้า
(ปาปิก อิจฺจา) ย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และท่านผู้นี้ย่อมเป็นผู้รู้ชัด
เพราะเหตุนี้ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำท่านผู้นี้
ไม่ได้ ดังนี้.

ปัจจัยแห่งทุกข์ และความดับแห่งทุกข์ โดยอเนกปริยาย

๓๑

-บาลี สุตต. พุ. ๒๕/๔๗๓-๔๗๒/๓๙๐-๔๐๖.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าจะพึงมีผู้ถามเธอทั้งหลายอย่างนี้
ว่า จะมีประโยชน์อะไร เพื่อการฟังกุศลธรรมอันเป็น
อริยะ เป็นเครื่องนำออก อันให้ถึงปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้
เธอทั้งหลายพึงตอบเขาอย่างนี้ว่า มีประโยชน์เพื่อรู้ธรรมอัน
เป็นธรรม ๒ อย่างตามความเป็นจริง ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า
ท่านทั้งหลายกล่าวอะไรว่าเป็นธรรม ๒ อย่าง เธอทั้งหลาย
พึงตอบเขาอย่างนี้ว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ (อนุปัสสนา)
ว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณา
เห็นเนื่อง ๆ (อนุปัสสนา) ว่า นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินี-
ปฏิปทา นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณา
เห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนื่อง ๆ อย่างนี้
เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ พึงหวัง
ผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน
หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า การพิจารณา
เห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนื่อง ๆ จะพึงมีโดย

ปริยายอย่างอื่นอีกบ้างไหม ให้ตอบเขาว่า ฟังมี ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้น เพราะอุปธิเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอุปธินั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะสังขารเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งสังขารนั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็น เนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็น อนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะวิญญานเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จาง คลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิญญานนั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งผัสสะนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวัง ผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเวทนาเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งเวทนานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวัง ผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะตัณหาเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้นเป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอุปาทานนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้นเป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะความริเริ่ม (อารมณ์) เป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งความริเริ่ม นั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่องๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาหารเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอาหารทั้งหมดนั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่องๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข้ออย่างใด อย่างหนึ่ง ทั้งหมดย่อมเกิดขึ้นเพราะความหวั่นไหวเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งความหวั่นไหวทั้งหลาย นั้นเอง ทุกขจึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดย ชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ความดิ้นรน ย่อมมีแก่ผู้อันตัณหา ทิฏฐิ และมานะอาศัยแล้ว นี่เป็น อย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ผู้ที่ตัณหา ทิฏฐิ และมานะไม่อาศัยแล้ว ย่อมไม่ดิ้นรน นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอัน เป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมิ ความเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า อรูปภพละเอียดกว่ารูปภพ นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่านิโรธละเอียดกว่าอรูปภพ นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่องๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า นามรูปที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า นามรูปนี้เป็นของจริง พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า นามรูปนั้นเป็นของเท็จ นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า นิพพานที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า นิพพานนี้เป็นของเท็จ พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า นิพพานนั้นเป็นของจริง นี่เป็นอย่างที ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่องๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผล ๒ อย่างอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า การพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างเนื่องๆ โดยชอบ จะพึงมีโดยปริยายอย่างอื่นบ้างไหม ให้ตอบเขาว่า พึงมี ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า อภิภูจฺจารมณฺ (อารมณ์หรือสิ่งที่น่าปรารถนาน่าพอใจ) ที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า เป็นสุข พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า นั่นเป็นทุกข์ นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่องๆ ว่า นิพพานที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า นี่เป็นทุกข์ พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า นั่นเป็นสุข นี่เป็นอย่างที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนื่องๆ อย่างนี้ ไม่ประมาณ มีความเพียร มีใจ

เด็ดเดี่ยวอยู่ พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ
อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่
ก็จะเป็นอนาคามี.

(สำหรับบทนี้มีเนื้อหาค่อนข้างยาว ผู้รวบรวมจึงได้นำมาใส่ไว้
บางส่วน ผู้สนใจพึงตามอ่านเพื่อความเต็มได้จากที่มาของพระสูตร).

เหตุให้ได้ปัญญา

อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์

๓๒

- มาลี อภฺรฺก. อ. ๒๓/๑๕๒-๑๕๖/๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๘ ประการ ปัจจย ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ (อาทิพรหมจริยิกา) ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว ๘ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัย พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครู อันเป็นที่ซึ่งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพของภิกษุนั้นจะตั้งไว้อย่างแรงกล้า ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจยข้อที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๒) ภิกษุนั้นอาศัยพระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครู จนกระทั่งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพของภิกษุนั้นตั้งขึ้นไว้อย่างแรงกล้าแล้ว เธอนั้นเข้าไปหาแล้วได้ถาม สอบถาม ตามกาลสมควรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภาษิตนี้เป็นอย่างไร

เนื้อความแห่งภาษิตนี้เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้นย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำให้แจ้งข้อที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งและบรรเทาความสงสัยในธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยหลายประการแก่เธอ ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๓) ภิกษุนั้น ครั้นฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมยังความสงบ ๒ อย่าง คือ ความสงบกายและความสงบจิตให้ถึงพร้อม ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๔) ภิกษุนั้น เป็นผู้มึนศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๕) ภิกษุนั้น เป็นพหูสูต ทรงจำสูตระ สังสมสูตระ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอด ด้วยดีด้วยทักขิณ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๖) ภิกษุนั้น ย่อมปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมหลาย ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๖ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๗) ภิกษุนั้น เข้าสู่ที่ประชุมสงฆ์แล้ว ไม่พูดเรื่องนอกเรื่อง ไม่พูดเรื่องไม่เป็นประโยชน์ (ตริจกานกถา) ย่อมแสดงธรรมเองบ้าง ย่อมเชื่อเชิญผู้อื่นให้แสดงธรรมบ้าง ย่อมไม่ดูหมิ่นการนั่งอย่างพระอริยเจ้า ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๗ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา

อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความมกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๘) เธอพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมในอุปาทานขันธ ๕ ว่า รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็นอย่างนี้ ... สัญญาเป็นอย่างนี้ ... สังขารทั้งหลายเป็นอย่างนี้ ... วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๘ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความมกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเหตุ ๘ ประการ ปัจจัย ๘ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความมกงามไพบูลย์ เพื่อความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

ทางให้ถึงความหลุดพ้นห้าทาง

๓๓

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๒๒-๒๕/๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันเกษมจาก โยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย พระศาสดาหรือเพื่อนสพรหมจรรย์ อยู่ในฐานะครุบางรูป แสดงธรรมแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เธอย่อมเข้าใจธรรม เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจรรย์ อยู่ในฐานะครูแสดงแก่เธอ เมื่อเธอ เข้าใจธรรม เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิด ปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นเหตุให้ ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ จิตที่ยัง ไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครุบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ก็แต่ว่าภิกษุย่อมแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร เธอผู้นั้นย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอได้ทำการแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมาแล้ว ได้เล่าเรียนมาแล้ว แก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ ... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๒ ...

(๓) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครุบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ และภิกษุนั้นก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร ก็แต่ว่าภิกษุย่อมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร เธอผู้นั้นย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอได้ทำการสาธยายธรรม ตามที่ได้ฟังมาแล้ว ได้เล่าเรียนมาแล้วโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ ... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๓ ...

(๔) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุนั้นก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร และภิกษุนั้นก็ไม่ได้ทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร ก็แต่ว่าภิกษุยอมตรีกตรอง ใคร่ครวญธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาด้วยใจ เธอยอมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอได้ทำการตรีกตรอง ใคร่ครวญธรรมตามที่ได้ฟังมาแล้ว ได้เล่าเรียนมาแล้วด้วยใจ เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ ... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๔ ...

(๕) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุนั้นก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร ภิกษุนั้นก็ไม่ได้สาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร และภิกษุนั้นก็ไม่ได้ตรีกตรอง ใคร่ครวญธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจ ก็แต่ว่าสมาธิมีติดอย่างใดอย่างหนึ่ง เธอเล่าเรียนมาด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี ทรงไว้

ด้วยดี แทะตลอดด้วยดีด้วยปัญญา เธอย่อมเข้าใจรรณ
เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอเล่าเรียนสมาธินิมิต
อย่างใดอย่างหนึ่งมาด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี ทรงไว้ด้วยดี
ทะตลอดด้วยดี ด้วยปัญญา เมื่อเธอเข้าใจรรณ เข้าใจธรรม
ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปิติ
เมื่อมีใจเกิดปิติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข
เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุแห่ง
วิมุตติข้อที่ ๕ ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร
มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น
อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุ
ธรรมอันเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ .

ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการ ซึ่ง
เป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่
จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึง
ความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ
อันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

ทัศนะต่างกัน แต่หลุดพ้นเหมือนกัน

๓๔

- ปาลี สฬหา. ส. ๑๘/๒๓๙-๒๔๒/๓๔๐-๓๔๒.

ภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปถามปัญหากับภิกษุหลายรูป แต่ก็ไม่มียินดีการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุเหล่านั้น จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ข้าพระองค์เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้กล่าวแก่ข้าพระองค์ว่า อวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดเหตุเกิด และความดับแห่งผัสสาตนะ ๖ ตามความเป็นจริง.

ที่นั่นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาภิกษุอีกรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้กล่าวแก่ข้าพระองค์ว่า อวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดเหตุเกิด และความดับแห่งอุปาทานขันธ ๕ ตามความเป็นจริง.

ที่นั่นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาภิกษุอีกรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว

ภิกษุนั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อาวุโส ทศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดี ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดเหตุเกิด และความดับแห่งมหาภูตรูป ๔ ตามความเป็นจริง.

ที่นั่นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาภิกษุรูปอีกหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อาวุโส ทศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อาวุโส ทศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดี ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา.

ที่นั่นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ขอรุณถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล.

ภิกษุ บุรุษผู้ยังไม่เคยเห็นต้นทองกวาว บุรุษนั้นพึงเข้าไปหาบุรุษคนใดคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวดำเหมือนตอไม้ไหม้ ก็สมัยนั้นแล ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น.

ที่นั่นแล บุรุษนั้นไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของบุรุษนั้น พึงเข้าไปหาบุรุษคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า ต้นทองกวาวแดงเหมือนชั้นเนื้อกิสมันน์ ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น.

ที่นั่นแล บุรุษนั้นไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของบุรุษนั้น พึงเข้าไปหาบุรุษคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวที่เกิดขึ้นมีฝักเหมือนต้นชีก กิสมันน์ ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น.

ที่นั่นแล บุรุษนั้นไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของบุรุษนั้น พึงเข้าไปหาบุรุษคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวมีใบแก่และใบอ่อนหนาแน่น มีรุ่มทึบเหมือนต้นไทร กิสมันน์ ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น แม้ฉันใด.

ภิกษุ ข้อนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน ที่ทัศนะของสัปบุรุษเหล่านั้น ผู้น้อมไปแล้วเป็นอันหมดจดดีด้วยประการใด ๆ

ก็เป็นอันว่า สัปบุรุษผู้ฉลาดเหล่านั้นพยากรณ์แล้วด้วยอาการอย่างนั้น ๆ.

ภิกษุ เปรียบเหมือน เมืองชายแดนของพระราชา เป็นเมืองที่มั่นคง มีกำแพงและเชิงเทิน มีประตู ๖ ประตู นายประตูเมืองนั้นเป็นคนฉลาด เจียบแหลม มีปัญญา คอยห้ามคนที่ตนไม่รู้จัก อนุญาตให้คนที่ตนรู้จักเข้าไปในเมืองนั้น ราชทูตคนหนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศตะวันออก พึงถามนายประตูนั้นว่า แนะบุรุษผู้เจริญ เจ้าเมืองนี้อยู่ที่ไหน นายประตูนั้นตอบว่า แนะท่านผู้เจริญ นั้นเจ้าเมืองนี้อยู่ ณ ทางสี่แพร่งกลางเมือง ที่นั่นแล ราชทูตคูนั้นมอบถ้อยคำตามความเป็นจริงแก่เจ้าเมืองแล้ว พึงดำเนินกลับไปตามทางที่มาแล้ว ราชทูตคนหนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศตะวันตก ... ราชทูตคนหนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศเหนือ ... ราชทูตคนหนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศใต้ แล้วถามนายประตูนั้นอย่างนี้ว่า แนะบุรุษผู้เจริญ เจ้าเมืองนี้อยู่ที่ไหน นายประตูนั้นพึงตอบว่า แนะท่านผู้เจริญ นั้นเจ้าเมืองนี้อยู่ ณ ทางสี่แพร่งกลางเมือง ที่นั่นแล ราชทูตคูนี้นั้นมอบถ้อยคำตามความเป็นจริงแก่เจ้าเมืองแล้ว พึงดำเนินกลับไปทางตามที่มาแล้ว.

ภิกษุ อุปมานี้แล เรากระทำแล้วเพื่อให้เนื้อความ
แจ่มแจ้ง ก็ในอุปมานั้นมีเนื้อความดังต่อไปนี้ คำว่าเมือง
เป็นชื่อของกายนี้ที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ ซึ่งมีมารดา
และบิดาเป็นแดนเกิด เจริญขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด
มีอันต้องอบ ต้องนวดพื้นเป็นนิตย มีอันทำลายและ
กระจัดกระจายเป็นธรรมดา คำว่าประตู ๖ ประตู เป็นชื่อ
ของอายตนะภายใน ๖ คำว่านายประตู เป็นชื่อของสติ
คำว่าราชทูตคู่หนึ่งมีราชการด่วน เป็นชื่อของสมณะและ
วิปัสสนา คำว่าเจ้าเมือง เป็นชื่อของวิญญูญาณ คำว่า
ทางสี่แพร่งกลางเมือง เป็นชื่อของมหาภูตรูป ๔ คือ ปรฐ्वีธาตु
อาโปธาตु เตโชธาตु วาโยธาตु คำว่าถ้อยคำตามความเป็นจริง
เป็นชื่อของนิพพาน คำว่าทางตามที่มาแล้ว เป็นชื่อของ
อริยมรรคมีองค์ ๘ คือสัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ
สัมมาสมาธิ.

ลำดับการปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล

๓๕

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๒๓๓/๒๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวการตั้งอยู่ใน
อรหัตตผล ด้วยการกระทำเพียงอันดับแรกเท่านั้น แต่การ
ตั้งอยู่ในอรหัตตผลนั้น ย่อมมีได้ด้วยการศึกษาโดยลำดับ
ด้วยการกระทำโดยลำดับ ด้วยการปฏิบัติโดยลำดับ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอรหัตตผล ย่อมมีได้
ด้วยการศึกษาโดยลำดับ ด้วยการกระทำโดยลำดับ ด้วยการ
ปฏิบัติโดยลำดับอย่างไรเล่า

ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรในกรณีนี้
เกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปหา
เมื่อเข้าไปหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้
เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ ย่อมเงียโสตกลง
เมื่อเงียโสตกลงแล้ว ย่อมได้ฟังซึ่งธรรม
ครั้นได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมทรงจำธรรมนั้นไว้
ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว
เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทน
ต่อการเพ่งพิสูจน์
เมื่อธรรมทนต่อการเพ่งพิสูจน์ได้อยู่ จันตะย่อมเกิด

เมื่อเกิดฉันทะแล้ว ย่อมมีอุตสาหะ
ครั้นมีอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง
ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมตั้งความเพียร
เมื่อมีตนส่งไปแล้ว ย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งบรมสัจจะ
ด้วยกาย และย่อมเห็นแจ้งแทงตลอดบรมสัจจะนั้นด้วย
ปัญญา.

อานิสงส์ของธรรม ๔ ประการ

๓๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๑๖-๕๑๘/๑๖๓๔-๑๖๕๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่ง
โสดาปัตติผล ธรรม ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ

- (๑) การคบสัตบุรุษ
- (๒) การฟังสัทธรรม
- (๓) การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย
- (๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล อันบุคคล
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้
แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล. ... ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้ง
ซึ่งสกทาคามิผล ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้ง
ซึ่งอนาคามิผล ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่ง
อรหัตตผล ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งปัญญา
... ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา (ปัญญาวุฑฒินยา)
... ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบลูย์แห่งปัญญา (ปัญญา-
เวปุลลสยา) ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่
(มหาปัญญาตยา) ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี

ปัญญาแน่นหนา (ปฤพลญตายน) ย่อมเป็นไปเพื่อ
 ความเป็นผู้มีปัญญาไพบุลย์ (วิปูลพลญตายน) ย่อม
 เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง (คมภิรพลญตายน)
 ... ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาประมาณมิได้
 (อูปมตตปญตายน) ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็น
 ผู้มีปัญญาเพียงดั่งแผ่นดิน (ภูริพลญตายน) ย่อม
 เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก (ปญญาพาหุลาย)
 ... ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว (สีมพลญตายน)
 ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเบา (ลหุ-
 พลญตายน) ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา
 ร่าเริง (หาสพลญตายน) ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็น
 ผู้มีปัญญาไว (ชวนพลญตายน) ย่อมเป็นไปเพื่อ
 ความเป็นผู้มีปัญญาคมกล้า (ติกุขพลญตายน) ย่อม
 เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องชำแรกกิเลส
 (นิพเพริกพลญตายน).

ธรรมย่อมไหลไปสู่ธรรม

๓๗

-บาลี เอกาทสก. อ. ๒๔/๓๓๖/๒๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์แล้วด้วยศีล ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอความไม่เดือดร้อนจงเกิดขึ้นแก่เราเถิด
ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ความไม่เดือดร้อนเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล
สมบูรณ์แล้วด้วยศีลนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อน
ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอความปราโมทย์จงเกิดขึ้นแก่เราเถิด
ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ความปราโมทย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มี
ความเดือดร้อนนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความปราโมทย์ไม่ต้องทำ
เจตนาว่า ขอปิตติจงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่
ปิตติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปิตติไม่ต้อง
ทำเจตนาว่า ขอกายของเราจงสงบเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่
กายของบุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปิตติสงบนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีกายสงบแล้วไม่ต้องทำ
เจตนาว่า ขอเราจงเสวยสุขเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคล
ผู้มีกายสงบแล้ว เสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุขไม่ต้องทำเจตนาว่า
ขोजิตของเราจงตั้งมั่นเกิด. ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จิตของ
บุคคลผู้มีสุขแล้วตั้งมั่นนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นไม่ต้องทำเจตนา
ว่า ขอเราจงรู้เห็นตามเป็นจริงเกิด ภิกษุทั้งหลาย
ข้อที่บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วรู้เห็นตามเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้รู้เห็นตามเป็นจริง ไม่ต้องทำ
เจตนาว่า ขอเราจงเบื่อหน่ายเกิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคล
ผู้รู้เห็นตามเป็นจริงแล้วเบื่อหน่ายนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เบื่อหน่าย ไม่ต้องทำเจตนา
ว่า ขอเราจงคลายกำหนดเกิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคล
ผู้เบื่อหน่ายแล้วคลายกำหนดนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตคลายกำหนดแล้วไม่ต้อง
ทำเจตนาว่า ขอเราจงทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะเกิด
ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลคลายกำหนดแล้ว ทำให้แจ้งซึ่ง
วิมุตติญาณทัสสนะนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย วิราคะ มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล
มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์

นิพพิทา มีวิราคะเป็นผล มีวิราคะเป็นอานิสงส์

ยถาภูตญาณทัสสนะ มินิพพิทาเป็นผล มินิพพิทา
เป็นอานิสงส์

สมาธิ มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณ-
ทัสสนะเป็นอานิสงส์

สุข มีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์

ปัสสัทธิ มีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์

ปีติ มีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์

ความปราโมทย์ มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์

ความไม่เดือดร้อน มีความปราโมทย์เป็นผล
มีความปราโมทย์เป็นอานิสงส์

ศีลที่เป็นกุศล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล มีความ
ไม่เดือดร้อนเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมย่อมไหลไปสู่ธรรม ธรรมย่อม
ยังธรรมให้บริบูรณ์ เพื่อการถึงฝั่ง (คือนิพพาน) จากที่อันมิใช่ฝั่ง
(สังสารวัฏ) ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ความไม่ประมาท

เป็นยอดแห่งกุศลธรรม

๓๘

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๖๒/๒๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้าก็ดี มี ๒ เท้าก็ดี มี ๔ เท้าก็ดี มีเท้ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี มีประมาณเท่าใด ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้เลืกวาสัตว์เหล่านั้น จันใด.

ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งทั้งหมดนั้น มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เลืกวาสกุศลธรรมเหล่านั้น จันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘.

ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๑)

๓๙

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๗๘/๑๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท
เป็นอย่างไรเล่า.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุสำรวจอินทรีย์คือตาอยู่
จิตก็ไม่ชานไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยตา

เมื่อภิกษุนั้นมีจิตไม่ชานไปแล้ว ปราโมทย์ก็เกิด

เมื่อภิกษุเกิดปราโมทย์แล้ว ปิตักก็เกิด

เมื่อภิกษุมีใจเกิดปิตี แม้กายก็สงบ แม้จิตก็สงบ
ภิกษุผู้มีกายและจิตสงบ ย่อมอยู่เป็นสุข จิตของภิกษุผู้มี
สุขก็ตั้งมั่น

เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ธรรมทั้งหลายก็ปรากฏ เพราะ
ธรรมทั้งหลายปรากฏ ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่า เป็นผู้อยู่
ด้วยความไม่ประมาทแท้จริง.

(ในกรณีแห่งอินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็มีนัยอย่าง
เดียวกัน)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท
ด้วยอาการอย่างนี้.

ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๒)

๔๐

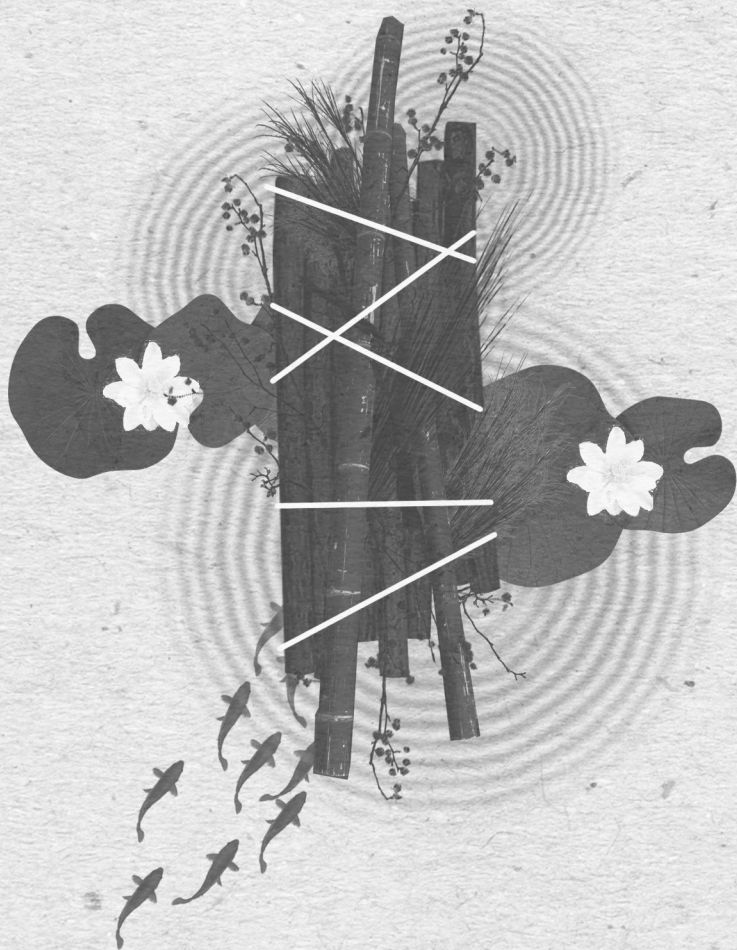
-บาลี อฎฐก. อ. ๒๓/๓๒๗/๑๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า โอหนอ เราอาจมีชีวิตอยู่ชั่วระยะเวลาเคียงข้างคำหนึ่งแล้วกลืนกิน เราพึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเถิด การกระทำตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเราควรทำให้มากหนอ และภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า โอหนอ เราอาจมีชีวิตอยู่ชั่วระยะเวลาหายใจออกแล้วหายใจเข้า หรือหายใจเข้าแล้วหายใจออก เราพึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเถิด การกระทำตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเราควรทำให้มากหนอ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้เรากล่าวว่าเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ ย่อมเจริญมรณสติ เพื่อความสิ้นอาสวะ.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักไม่เป็นผู้ประมาทอยู่ จักเจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ
จริยบรรณมีองค์ ๘

กระทำใ้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมน้อมไปสู่นิพพาน

๔๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๗/๑๘๙-๑๙๐.

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำใหญ่ๆ สายใดสายหนึ่งนี้ คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมุนา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู แม่น้ำมหิ ทั้งหมดนั้นไหลไปสู่ทิศปรายจีน หลั่งไปสู่ทิศปรายจีน บ่าไปสู่ ทิศปรายจีน แม่นั้นใด ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ เมื่อกระทำใ้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ ก็เป็นผู้่น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไป สู่นิพพาน ฉะนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ เมื่อกระทำใ้มากซึ่งอริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรเล่า จึงเป็นผู้่น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสัมมาทิฐิ ... สัมมาสังกัปปะ ... สัมมาวาจา ... สัมมากัมมันตะ ... สัมมาอาชีวะ ... สัมมาวายามะ ... สัมมาสติ ... สัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ โน้มไปในการสละ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เมื่อกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล จึงเป็นผู้โน้มไปสู่निพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

(คำว่า เจริญกระทำให้มากซึ่งองค์มรรค ชนิดที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะเป็นต้น ดังที่กล่าวข้างบนนั้น ในบางสูตรตรัสว่า เจริญกระทำให้มากซึ่งองค์มรรคชนิดที่มีการนำออกซึ่งราคะ - โทสะ - โมหะ เป็นปริโยสาน ดังนี้ก็มี - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๒/๒๐๕. ในบางสูตรตรัสว่า ชนิดที่มีการหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นปริโยสาน ดังนี้ก็มี - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๕/๒๒๐. และในบางสูตรตรัสว่า ชนิดที่โน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ดังนี้ก็มี - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๔/๒๓๖. คำที่ว่า ไหล หลั่ง บ่า ไปทางทิศปราจีนนั้น ในบางสูตรทรงใช้คำว่า ไหล หลั่ง บ่า ไปสู่สมุทฺร ก็มี - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๐, ๕๔, ๕๗, ๖๐/๑๙๗, ๒๑๒, ๒๒๗, ๒๔๓.).

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางสายกลาง อันเป็นเหตุให้เกิดจักขุและญาณเพื่อนิพพาน

๔๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๒๘/๑๖๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุด ๒ อย่างเหล่านี้ อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพานนั้นเป็นอย่างไร คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นแหละ ซึ่งได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว เป็นข้อปฏิบัติกระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

ปรารภโพชฌงค์แล้ว มรรคก็เป็นอันปรารภด้วย

๔๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๑๗-๑๑๘/๔๓๑-๔๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเหล่าใด เหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.

โพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นอย่างไร คือ สติสัมโพชฌงค์ อัมมวियสัมโพชฌงค์ วิริยะสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคล
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว เป็นธรรมเครื่องนำออกอัน
ประเสริฐ ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ผู้กระทำ
ซึ่งโพชฌงค์ทั้ง ๗ นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคล
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย
โดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความ
สงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

ปรารภสติปัญฺฐานแล้ว มรรคก็เป็นอันปรารภด้วย

๔๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๔๐-๒๔๑/๘๐๑.

ภิกษุทั้งหลาย สติปัญฺฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเหล่าใด เหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘^๑ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอัน บุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว สติปัญฺฐานทั้ง ๔ อันบุคคล เหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอัน บุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย สติปัญฺฐานทั้ง ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส ในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส ในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย.

๑. บาลีฉบับมอญและอักษรโรมัน ไม่ปรากฏคำว่า ประกอบด้วยองค์ ๘ -ผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ เหล่านี้ อันบุคคล
เหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็น
อันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว สติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้
อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ
ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.

ความถึงพร้อมด้วยศีล เป็นเบื้องต้น เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘

๔๕

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๖/๑๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อน
สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน
เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งศีล ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล พึงหวังข้อนี้
ได้ว่าจักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักทำให้มาก
ซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ...

หนทางมีอยู่ เมื่อปฏิบัติตามแล้ว จะรู้ได้เอง (หลักการเลือกครู)

๔๖

- บาลี ส. ที. ๗/๒๐๕-๒๑๐/๒๖๐-๒๖๕.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า พระสมณโคตมทรง
 ดิตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพฤติดิตบะทั้งปวง ผู้มี
 อาชีพเสerahmongโดยส่วนเดียว ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สมณพราหมณ์
 พวกที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคตมทรงดิตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน
 กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพฤติดิตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเสerahmongโดยส่วนเดียว
 เป็นผู้กล่าวตามคำที่พระโคตมผู้เจริญตรัสไว้ ไม่เชื่อว่ากล่าวตู่พระโคตม
 ผู้เจริญด้วยคำไม่จริง และเชื่อว่าพยากรณ์ธรรมตามสมควรแก่ธรรม
 หนึ่ง การกล่าวและกล่าวตามที่ชอบแก่เหตุแม้เพียงหนึ่ง จะไม่ถึงฐานะ
 ที่ควรติเตียนแลหรือ ความจริงข้าพเจ้ามิได้มีความประสงค์ที่จะกล่าวตู่
 พระโคตมผู้เจริญ.

กัสสปะ สมณพราหมณ์ผู้ทีกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณ-
 โคตมทรงดิตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคล
 ผู้ประพฤติดิตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเสerahmongโดยส่วนเดียว
 ไม่เป็นอันกล่าวตามเรา และเชื่อว่ากล่าวตู่เราด้วยคำที่
 ไม่มีจริง ไม่เป็นจริง เราเห็นบุคคลผู้ประพฤติดิตบะมี
 อาชีพเสerahmongบางคนในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ

การทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุมนุษย์ก็มี เราเห็นบุคคลผู้ประพาสตบะ มีอาชีพร่ำร่ำหมองบางคนในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุมนุษย์ก็มี เราเห็นบุคคลผู้ประพาสตบะบางคนในโลกนี้ อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อย เบื้องหน้าแต่ตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุมนุษย์ก็มี เราเห็นบุคคลผู้ประพาสตบะบางคนในโลกนี้ อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อย เบื้องหน้าแต่ตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุมนุษย์ก็มี เรารู้การมา การไป จุติและอุบัติของบุคคลผู้ประพาสตบะเหล่านี้ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ เหตุไร เราจักตบะทุกอย่าง จักคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพาสตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพร่ำร่ำหมองโดยส่วนเดียวเล่า.

กัสสปะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นบัณฑิต มีปัญญา ละเอียด ทำการโต้เถียงผู้อื่น มีท่าทางเหมือนคนแมนธนู เขาน่าจะเที่ยวทำลายทิวาทั้งหลายด้วยปัญญา

สมณพราหมณ์พวกนั้น ย่อมลงกับเราในฐานะบางอย่าง ไม่ลงกับเราในฐานะบางอย่าง บางอย่างที่เขากล่าวว่าดี แม้เราก็กกล่าวว่าดี บางอย่างที่เขากล่าวว่าไม่ดี แม้เราก็กกล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เขากล่าวว่าดี เรากล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เขากล่าวว่าไม่ดี เรากล่าวว่าดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าดี แม้สมณพราหมณ์พวกอื่นก็กล่าวว่าดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าไม่ดี แม้สมณพราหมณ์พวกอื่นก็กล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าไม่ดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกล่าวว่าดี เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุฐานะที่เราไม่ลงกันจงงดไว้ในฐานะทั้งหลายที่ลงกัน วิญญูชนจงชักใช้ไล่เลียง สอบสวน เปรียบเทียบครุด้วยครุ เปรียบเทียบหมูด้วยหมู ว่าธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ ใครละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ จะเป็นพระสมณโคดม หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชนเมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ พระสมณโคดม หรือว่าท่านคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น ละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือประพடுத்தอยู่ กัสสปะ วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญูชนจงชักใช้ไล่เลียงสอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครุด้วยครุ เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ ว่าธรรมของท่านพวกนี้เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว ใครสมาทานประพடுத்தธรรมเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ จะเป็นพระสมณโคดม หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญชนเมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว พระสมณโคตม หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น สมาทานประพฤติธรรมเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ กัสสปะ วิญญชนในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมาก พึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญชนจงชักใช้ไล่เลียงสอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครุด้วยครุ เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ ว่าธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ ใครละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ จะเป็นหมู่สาวกของพระโคตม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชน เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มิโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ หมู่สาวกของพระโคตม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญ เหล่าอื่น ละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือประพติดอยู่ กัสสปะ วิญญูชนทั้งหลายในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญูชนจงชักใช้ไล่เลียงสอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครุด้วยครุ เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ว่า ธรรมทั้งหลายของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว ใครสมาทานประพติดิธรรม เหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ จะเป็นหมู่สาวกของพระโคตม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชน เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว หมู่สาวกของพระโคตม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น สมาทานธรรมประพฤติเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ กัสสปะ วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมาก พึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ หนทางมีอยู่ ปฏิปทามีอยู่ บุคคลเมื่อปฏิบัติตามแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองว่า พระสมณโคตมกล่าวตามกาล (กาลวาที) กล่าวคำจริง (ภูตวาที) กล่าวโดยอรรถ (อตุตถวาที) กล่าวโดยธรรม (ธมฺมาที) กล่าวโดยวินัย (วินยวาที) กัสสปะ หนทางเป็นอย่างไร ปฏิปทาเป็นอย่างไร ที่บุคคลเมื่อปฏิบัติตามแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองว่า พระสมณโคตมกล่าวตามกาล กล่าวคำจริง กล่าวโดยอรรถ กล่าวโดยธรรม กล่าวโดยวินัย หนทางนั้นคือ หนทางอันประกอบ

ด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ
ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ
พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ.

กัสสปะ มรรคนี้แล ปฏิปทานี้แล ที่บุคคลปฏิบัติ
ตามแล้ว จักรู้เอง จักเห็นเองว่า พระสมณโคดมกล่าว
ตามกาล กล่าวคำจริง กล่าวโดยอรรถ กล่าวโดยธรรม
กล่าวโดยวินัย.

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ
ขั้นที่ ๕

ความหมายของคำว่า “รูป”

๔๗

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๐๕/๑๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป แตกสลายไปเพราะอะไร แตกสลายไปเพราะความหนาวบ้าง แตกสลายไปเพราะความร้อนบ้าง แตกสลายไปเพราะความหิวบ้าง แตกสลายไปเพราะกระหายบ้าง แตกสลายไปเพราะสัมผัสแห่งเลื้อบ ยุง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลานบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป.

อุปมาแห่งรูป

๔๘

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๗๑/๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคานี้ไหลพากลุ่มฟองน้ำก้อนใหญ่มา บุรุษผู้มีจักขุเห็นกลุ่มฟองน้ำนั้น ย่อมเพ่งพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพิจารณาอยู่โดยแยบคายอยู่ กลุ่มฟองน้ำนั้น พึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในกลุ่มฟองน้ำนั้น จะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม ทั้งที่เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือนในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นรูปนั้น ย่อมเพ่งพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพิจารณาอยู่โดยแยบคายอยู่ รูปนั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในรูปนั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

มหาภูต ๔ และรูปอาคัย

๔๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๐๓/๔๐๓, -บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๒/๑๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย ก็รูปเป็นอย่างไร คือ มหาภูต ๔ และรูปที่อาคัยมหาภูต นี้เรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุมี ๔ อย่างเหล่านี้ คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ธาตุ ๔ อย่าง ดังนี้.

รายละเอียดของธาตุสี่

๕๐

-บาลี อุปปริ. ม. ๑๔/๔๓๗-๔๓๘/๖๘๔-๖๘๗.

ภิกษุ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) เป็นอย่างไร คือ ปฐวีธาตุ ภายในก็มี ปฐวีธาตุภายนอกก็มี ภิกษุ ก็ปฐวีธาตุภายใน เป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เป็นของแข็ง ของหยาบ ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่เป็นของแข็ง เป็นของหยาบ ถูกต้องได้ มีในตน เฉพาะตน นี้เรียกว่า ปฐวีธาตุภายใน ก็ปฐวีธาตุทั้งภายในและภายนอก เหล่านี้แล ต่างก็เป็นปฐวีธาตุทั้งนั้น ปฐวีธาตุนั้นบุคคลพึง เห็นด้วยปัญญอันถูกต้องตามที่เป็นอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วย ปัญญอันถูกต้องตามที่เป็นอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย ในปฐวีธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนดในปฐวีธาตุได้.

ภิกษุ ก็อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เป็นอย่างไร คือ อาโปธาตุ ภายในก็มี อาโปธาตุภายนอกก็มี ภิกษุ ก็อาโปธาตุภายใน เป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เอิบอาบ ชุ่มซาบไป ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ดี เสลด น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันทัน

น้ำตา เพลมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่เอิบอาบ ซึมซาบไป ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน นี้เรียกว่า อาโปธาตุภายใน ก็อาโปธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็นอาโปธาตุทั้งนั้น อาโปธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนดในอาโปธาตุได้.

ภิกษุ ก็เตโชธาตุ(ธาตุไฟ) เป็นอย่างไร คือ เตโชธาตุภายในก็มี เตโชธาตุภายนอกก็มี ก็เตโชธาตุภายใน เป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เป็นของร้อน มีลักษณะร้อน ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และไฟที่เป็นเหตุให้ของที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้มแล้ว ถึงความย่อยไปด้วยดี หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่เป็นของมีลักษณะร้อน ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน นี้เรียกว่า เตโชธาตุภายใน ก็เตโชธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็นเตโชธาตุทั้งนั้น เตโชธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอัน

ถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนดในเตโชธาตุได้.

ภิกษุ กิวาโยธาตุ (ธาตุลม) เป็นอย่างไร คือ วาโยธาตุ ภายในก็มี วาโยธาตุภายนอกก็มี กิวาโยธาตุภายใน เป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นมา ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดใดๆ ที่พัดขึ้นมา ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน นี้เรียกว่า วาโยธาตุภายใน กิวาโยธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็น วาโยธาตุทั้งนั้น วาโยธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในวาโยธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนดในวาโยธาตุได้.

อัสสาทะและอาทีนวะของรูป

๕๑

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๔/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า อะไรหนอเป็นคุณ (อัสสาทะ) ของรูป อะไรเป็นโทษ (อาทีนพ) ของรูป อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออก (นิสสรณะ) ของรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้ปริวิตกต่อไปว่า สุขโสมนัส อันใด อาศัยรูปแล้วเกิดขึ้น นี่เป็นคุณของรูป รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษของรูป การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในรูปเสียได้ นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งรูป.

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งรูป

๕๒

- ปาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๗๒/๑๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นอย่างไร คือ มหาภูต ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูต ๔ เหล่านั้นด้วย นี้เรียกว่า รูป
 ความเกิดขึ้นแห่งรูปย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร
 ความดับแห่งรูปย่อมมี เพราะความดับแห่งอาหาร
 อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติ
 ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป คือ สัมมาทิฐิ สัมมา-
 สังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
 สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
 รู้ยิ่งแล้วซึ่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งรูปอย่างนี้
 รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึง
 ความดับแห่งรูปอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย
 เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งรูป สมณะหรือ
 พราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติ
 ดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ความหมายของคำว่า “เวทนา”

๕๓

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๐๕/๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า เวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา รู้สึกได้ซึ่งอะไร รู้สึกได้ซึ่งสุขบ้าง รู้สึกได้ซึ่ง ทุกข์บ้าง รู้สึกได้ซึ่งอทุกขมสุขบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา.

อุปมาแห่งเวทนา

๕๔

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๗๑-๑๗๒/๒๔๓.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อฝนเมล็ดหยาบตกอยู่ในสทรสมัย (ท้ายฤดูฝน) ฟองอากาศในน้ำ ย่อมบังเกิดขึ้นและดับไปบนผิวน้ำ บุรุษผู้มีจักขุเห็นฟองอากาศนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาอยู่โดยแยบคายอยู่ ฟองอากาศนั้น พึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในฟองอากาศนั้นจะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม ทั้งที่เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นเวทนานั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ เวทนานั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในเวทนานั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับ เวทนา

๕๕

- บาลี จ.ภ.ก. อ. ๒๒/๔๖๑-๔๖๒/๓๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวว่า เธอทั้งหลาย พึงรู้จัก เวทนา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งเวทนา พึงรู้จักความต่างกันแห่งเวทนา พึงรู้จักวิบากแห่งเวทนา พึงรู้จักความดับแห่งเวทนา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ดังนี้ฉัน เราอาศัยอะไรกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเรากล่าวหมายถึง เวทนา ๓ ประการนี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุเกิดแห่งเวทนาเป็นอย่างไร
ภิกษุทั้งหลาย ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างกันแห่งเวทนาเป็นอย่างไร
คือ สุขเวทนาที่เจือด้วยอามิส (กามคุณ ๕) มีอยู่ สุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส (ไม่มีกามคุณ ๕) มีอยู่ ทุกขเวทนาที่เจือด้วยอามิส มีอยู่ ทุกขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส มีอยู่ อทุกขมสุขเวทนาที่เจือด้วยอามิส มีอยู่ อทุกขมสุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส มีอยู่ นี้เรียกว่า ความต่างแห่งเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิบากแห่งเวทนาเป็นอย่างไร คือ การที่บุคคลผู้ส่วยเวทนาอยู่ ย่อมยังอัตภาพที่เกิดขึ้นจาก

เวทนานั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนแห่งบุญก็ดี หรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่า วิบากแห่งเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งเวทนาเป็นอย่างไร คือความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา รู้ชัดเหตุเกิดแห่งเวทนา รู้ชัดความต่างกันแห่งเวทนา รู้ชัดวิบากแห่งเวทนา รู้ชัดความดับแห่งเวทนา รู้ชัดข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ว่าเป็นอย่างนี้ๆ เมื่อนั้นอริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส อันเป็นที่ดับเวทนานี้ ข้อที่เรากล่าวว่ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงรู้จักเวทนา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งเวทนา พึงรู้จักความต่างกันแห่งเวทนา พึงรู้จักวิบากแห่งเวทนา พึงรู้จักความดับแห่งเวทนา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ดังนั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

เวทนา เป็นทางมาแห่งอนุสัย

๕๖

-บาลี อปปริ. ม. ๑๔/๕๑๖-๕๑๘/๗๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยตาและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย

เพราะอาศัยหูและเสียง จึงเกิดโสตวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย

เพราะอาศัยจมูกและกลิ่น จึงเกิดฆานวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย

เพราะอาศัยลิ้นและรส จึงเกิดชีวหาวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย

เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ จึงเกิดกายวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย

เพราะอาศัยใจและธรรม จึงเกิดมโนวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.

เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเพลิดเพลिनพร่ำสรรเสริญ เมามกอยู่ ราคานุสัยย่อมนอนเนื่องในบุคคลนั้น เขาอันทุกข์เวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเศร้าโศกคร่ำครวญ ทบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล ปฏิฆานุสัยย่อมนอนเนื่องอยู่ในบุคคลนั้น เขาอันอทุกข์ขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดขึ้นความดับไป คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนานั้น อวิชานุสัยย่อมนอนเนื่องอยู่ในบุคคลนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลนั้นยังไม่ละราคานุสัยเพราะสุขเวทนา ยังไม่บรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกข์เวทนา ยังไม่ถอนอวิชานุสัยเพราะอทุกข์ขมสุขเวทนา ยังไม่ทำวิชาให้เกิดเพราะไม่ละอวิชาสเสีย แล้วจักเป็นผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบันได้ นั้นไม่ใช่ฐานะที่มีได้.

เวณามีธรรมดาไม่เที่ยง

๕๗

-ปาฐิ ม. ม. ๑๓/๒๖๗-๒๖๘/๒๗๓.

อัคคิเวสสนะ เวณาสามอย่างเหล่านี้ คือ สุขเวณา
ทุกขเวณา อทุกขมสุขเวณา.

อัคคิเวสสนะ สมัยใดได้เสวยสุขเวณา ในสมัยนั้น
ไม่ได้เสวยทุกขเวณา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวณา ได้เสวยแต่
สุขเวณาเท่านั้น ในสมัยใดได้เสวยทุกขเวณา ในสมัยนั้น
ไม่ได้เสวยสุขเวณา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวณา ได้เสวยแต่
ทุกขเวณาเท่านั้น ในสมัยใดได้เสวยอทุกขมสุขเวณา
ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวณา ไม่ได้เสวยทุกขเวณา ได้เสวย
แต่่อทุกขมสุขเวณาเท่านั้น.

อัคคิเวสสนะ สุขเวณาไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น
อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป
เป็นธรรมดา แม้ทุกขเวณาก็ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น
อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป
เป็นธรรมดา แม้อทุกขมสุขเวณาก็ไม่เที่ยง อันปัจจัย
ปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป
ดับไปเป็นธรรมดา.

อัคคิเวสสนะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นอยู่
อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสุขเวทนา ทั้งในทุกขเวทนา ทั้งใน
อทุกขมสุขเวทนา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะ
คลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้
ว่าหลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบ
แล้ว กิจที่ควรทำได้สำเร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็น
อย่างนี้มีได้มี.

อัคคิเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล
ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับใครๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน
ก็พูดไปตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นด้วยทิฐิ.

อาการเกิดดับแห่งเวทนา

๕๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๖๖-๒๖๗/๓๘๙-๓๙๐.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ นี้ เกิดแต่ผัสสะ มีผัสสะเป็นมูล มีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา ๓ เป็นอย่างไร คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้น ย่อมดับ ย่อมระงับไป.

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขเวทนา ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้น ย่อมดับ ย่อมระงับไป.

ภิกษุทั้งหลาย อทุกขมสุขเวทนา ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้น ย่อมดับ ย่อมระงับไป.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไม้สองอันเสียดสีกัน เพราะการเสียดสีกันจึงเกิดไอร้อน จึงเกิดไฟ เมื่อแยกไม้สองอันนั้นแหละออกจากกัน ไอร้อนที่เกิดเพราะการเสียดสีนั้นย่อมดับย่อมระงับไป ฉันทใด.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ อย่างนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เกิดจากผัสสะ มีผัสสะเป็นมูล มีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาอาศัยผัสสะแล้วย่อมเกิดขึ้น ย่อมดับไป เพราะผัสสะดับ ดังนี้แล.

เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๑)

๕๙

-ปาลี ม. ม. ๑๓/๓๔-๓๖/๓๘-๓๙.

นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ได้กล่าวกับท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้เท่าไร.

ท่านพระอุทายีตอบว่า คหบดี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คหบดี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการดังนี้.

ข้าแต่ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการ พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา เพราะอทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสุขอันสงบ อันประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวคำเดิมเป็นครั้งที่ ๒ และนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ได้กล่าวยืนยันคำของตัวเองเป็นครั้งที่ ๒.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวคำเดิมเป็นครั้งที่ ๓ และนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะได้กล่าวยืนยันคำของตัวเองเป็นครั้งที่ ๓.

ท่านพระอุทายีไม่สามารถจะให้นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะยินยอมได้ นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ไม่สามารถจะให้ท่านพระอุทายียินยอมได้.

ท่านพระอานนท์ได้สดับถ้อยคำเจรจาของท่านพระอุทายีกับนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ จึงได้กราบทูลถ้อยคำเจรจาของท่านพระอุทายีกับนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะทั้งหมดแด่พระผู้มีพระภาค เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

อานนท์ นายช่างไม้ซื้อปัญญาทั้งจะไม่ยอมตาม
บรรยายอันมีอยู่ของพระอุทายี และอุทายีก็ไม่ยอมตาม
บรรยายอันมีอยู่ของนายช่างไม้ซื้อปัญญาทั้งคะ.

อานนท์ แม่เวทนา ๒ เราได้กล่าวโดยปริยาย ถึง
เวทนา ๓ เวทนา ๔^๑ เวทนา ๕ เวทนา ๖ เวทนา ๑๘
เวทนา ๓๖ เวทนา ๑๐๘ เราก็กล่าวแล้วโดยปริยาย.

อานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้แล
ผู้ใดไม่รู้ตามด้วยดี ไม่สำคัญตามด้วยดี ไม่ยินดีตามด้วยดี
ซึ่งคำที่กล่าวดี พุทฺดี ของกันและกัน ในธรรมที่เราแสดง
โดยปริยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักบาทหมาง
ทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่.

อานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้
ผู้ใดรู้ตามด้วยดี สำคัญตามด้วยดี ยินดีตามด้วยดี ซึ่งคำที่
กล่าวดี พุทฺดี ของกันและกัน ในธรรมที่แสดงโดยปริยาย
อย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักพร้อมเพรียง บันเทิง
ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมระคนกับน้ำ แลดูกันด้วย
สายตาเป็นที่รักอยู่.

๑. บาลีฉบับมอญและอักษรโรมัน ไม่มีเวทนา ๔ -ผู้รวบรวม

เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๒)

๖๐

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๘๖-๒๘๘/๔๓๐-๔๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมปริยายนี้ กิธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๒ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๔ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓๖ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๐๘ ก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๒ เป็นอย่างไร เวทนา ๒ คือ เวทนาทางกาย เวทนาทางใจ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๒.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๓ เป็นอย่างไร เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๓.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๕ เป็นอย่างไร เวทนา ๕ คือ อินทรีย์คือสุข อินทรีย์คือทุกข์ อินทรีย์คือโสมนัส อินทรีย์คือโทมนัส อินทรีย์คืออุเบกขา เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๖ เป็นอย่างไร เวทนา ๖ คือ เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางตา เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางหู เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางจมูก เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางลิ้น เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางกาย เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางใจ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๖.

ก็เวทนา ๑๘ เป็นอย่างไร เวทนา ๑๘ คือ เวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกับโสมนัส ๖ เวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกับโทมนัส ๖ เวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกับอุเบกขา ๖ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๑๘.

ก็เวทนา ๓๖ เป็นอย่างไร เวทนา ๓๖ คือ เคหสิต-โสมนัส ๖ (โสมนัสอาศัยเรือน) เนกขัมมโสมนัส ๖ (โสมนัสอาศัยการหลีกออกจากกาม) เคหสิตโทมนัส ๖ (โทมนัสอาศัยเรือน) เนกขัมมสิตโทมนัส ๖ (โทมนัสอาศัยการหลีกออกจากกาม) เคหสิต-อุเบกขา ๖ (อุเบกขาอาศัยเรือน) เนกขัมมสิตอุเบกขา ๖ (อุเบกขาอาศัยการหลีกออกจากกาม) เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๓๖.

เวทนา ๑๐๘ เป็นอย่างไร เวทนา ๑๐๘ คือ เวทนาที่เป็นอดีต ๓๖ เวทนาที่เป็นอนาคต ๓๖ เวทนาที่เป็นปัจจุบัน ๓๖ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๑๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘.

อินทรีย์ ๕ - เวทนา ๓

๖๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๗/๕/๗๔๐.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สุขินทรีย์ ทุกชินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์
โทมนัสสินทรีย์ อูปะกชินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สุขินทรีย์เป็นอย่างไร ความสุข
ทางกาย ความสำราญทางกาย เวทนาอันเป็นสุขสำราญ
ที่เกิดจากกายสัมผัส นี้เรียกว่าสุขินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกชินทรีย์เป็นอย่างไร ความทุกข์
ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย เวทนาอันเป็นทุกข์
ไม่สำราญ ที่เกิดจากกายสัมผัส นี้เรียกว่าทุกชินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็โสมนัสสินทรีย์เป็นอย่างไร ความ
สุขทางใจ ความสำราญทางใจ เวทนาอันเป็นสุขสำราญ
ที่เกิดจากมโนสัมผัส นี้เรียกว่าโสมนัสสินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็โทมนัสสินทรีย์เป็นอย่างไร ความ
ทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ เวทนาอันเป็นทุกข์
ไม่สำราญ ที่เกิดจากมโนสัมผัส นี้เรียกว่าโทมนัสสินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย กิอุเปกขินทรีย์เป็นอย่างไร เวทนาทางกายหรือทางใจ อันสำราญก็ไม่ใช่ ไม่สำราญก็ไม่ใช่ นี่เรียกว่าอุเปกขินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ในอินทรีย์ ๕ ประการนั้น สุขินทรีย์ และโสมนัสสินทรีย์ พึงเห็นว่าเป็นสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ในอินทรีย์ ๕ ประการนั้น ทุกขินทรีย์ และโทมนัสสินทรีย์ พึงเห็นว่าเป็นทุกขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ในอินทรีย์ ๕ ประการนั้น อุเปกขินทรีย์ พึงเห็นว่าเป็นอทุกขมสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์มี ๕ ประการนี้ เป็น ๕ แล้วย่อเข้าเป็น ๓ เป็น ๓ แล้ว ขยายออกเป็น ๕ ก็ได้ โดยปริยาย ด้วยอาการอย่างนี้.

เวทนาใด ๆ ต่างประมวลลงใน “ทุกข์” ๖๒

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๖๘/๓๙๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ความปริวิตกแห่งใจ
เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ผู้หลักเ็นอยู่ในที่ลับอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัส
เวทนา ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาค
ตรัสเวทนา ๓ อย่างนี้ ก็พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสที่ว่า เวทนาใด ๆ
ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ ข้อที่พระองค์ตรัสว่า
เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ ทรงหมายถึง
อะไรหนอ.

สาธุ สาธุ ภิกษุ เรากล่าวเวทนาไว้ ๓ คือ สุขเวทนา
ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เรากล่าวเวทนาไว้ ๓ อย่างนี้
ภิกษุ เรากล่าวคำนี้ว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ
ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้.

ภิกษุ ก็คำนี้ว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ
ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ เรากล่าวหมายเอาความที่
สังขารทั้งหลายนั้นเองไม่เที่ยง.

ภิกษุ ก็คำนี้ว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ
ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ เรากล่าวหมายเอาความที่
สังขารทั้งหลายนั้นแหละ มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางคลาย
ไป ดับไป และมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา.

ความเป็นทุกข์สามลักษณะ

๖๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๕/๓๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นทุกข์ ๓ อย่างนี้ ๓ อย่าง
เป็นอย่างไร คือ

(๑) ความเป็นทุกข์ เพราะทนได้ยาก (ทุกข์ทุกข์ตา)

(๒) ความเป็นทุกข์ เพราะเป็นของปรุ้งแต่ง

(สังขารทุกข์ตา)

(๓) ความเป็นทุกข์ เพราะมีความแปรปรวน

เปลี่ยนไปเป็นประการอื่น (วิปริณามทุกข์ตา)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลความเป็นทุกข์ ๓ อย่าง.

อัสสาทะและอาทีนวะของเวทนา

๖๔

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๓๔/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสสํ ชาติยเวทนาเกิดขึ้น
นี้เป็นคุณแห่งเวทนา (อัสสาทะ)

เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งเวทนา (อาทีนวะ)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในเวทนาเสียได้
นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา (นิสสรณะ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งเวทนา

๖๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๓-๗๔/๑๑๔.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนาเป็นอย่างไร เวทนา ๖ หมวดนี้ คือ เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส เวทนาเกิดจากฆานสัมผัส เวทนาเกิดจากชีวหาสัมผัส เวทนาเกิดจากกายสัมผัส เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งเวทนา
อย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่งความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่ง
ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น
เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ
เพราะไม่ถือมั่นในเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้น
ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏ
ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “สัญญา”

๖๖

- ปาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๗๔, ๑๐๕-๑๐๖/๑๑๕, ๑๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัญญาเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ หมวดนี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโณภูมัพพะ สัญญาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สัญญา เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา จำได้หมายรู้อะไร จำได้หมายรู้สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีขาวบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา.

อุปมาแห่งสัญญา

๖๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๗๒/๒๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อนยังอยู่ พยับแดด ย่อมไหวระยิบระยับในเวลากลางวัน บุรุษผู้มีจักขุ เห็นพยับแดดนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษ นั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ พยับแดดนั้น พึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในพยับแดดนั้นจะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นสัญญานั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ สัญญานั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในสัญญานั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับสัญญา

๖๘

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๔๖๒-๔๖๓/๓๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวว่า เธอทั้งหลาย พึงรู้จักสัญญา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งสัญญา พึงรู้จักความต่างกันแห่งสัญญา พึงรู้จักวิบากแห่งสัญญา พึงรู้จักความดับแห่งสัญญา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ดังนั้น เราอาศัยอะไรกล่าว ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ ประการนี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโณภูฏัพพะ และสัญญาในธรรม.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดแห่งสัญญา เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ผัสสะ เป็นเหตุเกิดแห่งสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างกันแห่งสัญญา เป็นอย่างไร คือ สัญญาในรูปเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในเสียงเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในกลิ่นเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในรสเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในโณภูฏัพพะเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า ความต่างกันแห่งสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิบากแห่งสัญญา เป็นอย่างไร คือ เราย่อมกล่าวว่าสัญญาว่ามีคำพูดเป็นผล (เพราะว่า) บุคคลย่อมหมายรู้โดยประการใดๆ ก็ย่อมพูดโดยประการนั้นๆ ว่า เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนั้น นี้เรียกว่า วิบากแห่งสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งสัญญา เป็นอย่างไร
คือ ความดับแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ได้แก่
สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งสัญญา
รู้ชัดเหตุเกิดแห่งสัญญา รู้ชัดความต่างกันแห่งสัญญา รู้ชัด
วิบากแห่งสัญญา รู้ชัดความดับแห่งสัญญา รู้ชัดข้อปฏิบัติ
ให้ถึงความดับแห่งสัญญา ว่าเป็นอย่างนี้ๆ เมื่อนั้นอริย-
สาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่ง
การชำแรกกิเลส อันเป็นที่ดับแห่งสัญญา ข้อที่เรากล่าวว่า
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงรู้จักสัญญา พึงรู้จักเหตุเกิด
แห่งสัญญา พึงรู้จักความต่างกันแห่งสัญญา พึงรู้จักวิบาก
แห่งสัญญา พึงรู้จักความดับแห่งสัญญา พึงรู้จักข้อปฏิบัติ
ให้ถึงความดับแห่งสัญญา ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

อัสสาทะและอาทีนวะของสัญญา

๖๙

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๔/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสอันใด อาศัยสัญญาเกิดขึ้น
นี้เป็นคุณของสัญญา (อัสสาทะ)

สัญญาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา นี่เป็นโทษของสัญญา (อาทีนวะ)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในสัญญาเสียได้
นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญา (นิสสรณะ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสัญญา

๗๐

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๔/๑๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัญญาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ หมวดนี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ และสัญญาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัญญา ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสัญญา
อย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่งความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้แล้วซึ่ง
ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น
เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ
เพราะไม่ถือมั่นในสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้น
ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏ
ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “สังขาร”

๗๑

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๔, ๑๐๖/๑๑๖, ๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย กิสังขาร เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย เจตนา ๖ หมวดนี้ คือ สัมมเจตนาในรูป สัมมเจตนาในเสียง สัมมเจตนาในกลิ่น สัมมเจตนาในรส สัมมเจตนาในโณฏฐัพพะ สัมมเจตนาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สังขาร เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร ปรุงแต่งสังขตธรรมอะไร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือรูปโดยความเป็นรูป ปรุงแต่งสังขตธรรมคือเวทนาโดยความเป็นเวทนา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสัญญาโดยความเป็นสัญญา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสังขารโดยความเป็นสังขาร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือวิญญาณโดยความเป็นวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร

อุปมาแห่งสังขาร

๗๒

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๗๒-๑๗๓/๒๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้มีความต้องการด้วยแก่นไม้
เสาะหาแก่นไม้ เทียวแสวงหาแก่นไม้อยู่ เขาถือเอาจอบอันคม
เข้าไปสู่ป่า บุรุษนั้นเห็นต้นกล้วยใหญ่ ลำต้นตรง ยังอ่อน ยัง
ไม่เกิดแกนไส้ ในป่านั้น เขาพึงตัดโคนต้นกล้วยนั้นแล้วจึง
ตัดปลาย แล้วจึงปอกกาบใบออก บุรุษนั้นปอกกาบใบออก
ก็ไม่พบแม้กระพี้ในต้นกล้วยใหญ่นั้น จะพบแก่นได้อย่างไร
บุรุษผู้มีจักขุเห็นต้นกล้วยนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดย
แยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่
ต้นกล้วยใหญ่นั้น พึงปรากฏเป็นช่องว่างของเปล้า เป็นของ
หาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในต้นกล้วยใหญ่นั้นจะพึงมี
ได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน สังขารอย่างใด
อย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็น
ภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลว
หรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุ
เห็นสังขารนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุ
นั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ สังขารนั้นย่อม
ปรากฏเป็นช่องว่างของเปล้า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย
ก็แก่นสารในสังขารนั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

อัสสาทะและอาทินวะของสังขาร

๗๓

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๕/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด ๆ ที่อาศัยสังขารเกิดขึ้น
นี้เป็นคุณของสังขาร (อัสสาทะ)

สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน
เป็นธรรมดา นี่เป็นโทษของสังขาร (อาทินวะ)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในสังขารเสียได้
นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขาร (นิสสรณะ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสังขาร

๗๔

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๗๔-๗๕/๑๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขารเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย เจตนา ๖ หมวดนี้ คือ สัญเจตนาในรูป สัญเจตนาในเสียง สัญเจตนาในกลิ่น สัญเจตนาในรส สัญเจตนาในโณภูมัพพะ สัญเจตนาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสังขาร ความเกิดขึ้นแห่งสังขารย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รุยี้งแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ รุยี้งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสังขารอย่างนี้ รุยี้งแล้วซึ่งความดับแห่งสังขารอย่างนี้ รุยี้งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
รู้อยู่แล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ รู้อยู่แล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสังขาร
อย่างนี้ รู้อยู่แล้วซึ่งความดับแห่งสังขารอย่างนี้ รู้อยู่แล้วซึ่ง
ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น
เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ
เพราะไม่ถือมั่นในสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้น
ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏ
ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “วิญญาน”

๗๕

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๐๖/๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า วิญญาน.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า วิญญาน
 รู้แจ้งซึ่งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รู้แจ้งรสขมบ้าง รู้แจ้ง
 รสเผ็ดบ้าง รู้แจ้งรสหวานบ้าง รู้แจ้งรสขื่นบ้าง รู้แจ้งรส
 ไม่ขื่นบ้าง รู้แจ้งรสเค็มบ้าง รู้แจ้งรสไม่เค็มบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่าวิญญาน.

อุปมาแห่งวิญญาน

๗๖

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๗๓/๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย นักเล่นกลหรือลูกมือนักเล่นกล
 พึงแสดงกลที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง บุรุษผู้จักได้เห็นกลนั้น
 ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่
 เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ กลนั้น พึงปรากฏเป็นของ
 ว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในกลนั้น
 จะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน วิญญานอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม
 เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม
 เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม
 ภิกษุเห็นวิญญานนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย
 เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่
 วิญญานนั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของ
 หาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในวิญญานนั้นจะพึงมีได้
 อย่างไร.

ปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของวิญญาน

๗๗

-บาลี มห. ที. ๑๐/๗๒-๗๕/๖๐.

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เรากล่าวอธิบายดังต่อไปนี้.

อานนท์ เธอพึงทราบความข้อนี้โดยปริยายดังนี้ เหมือนที่เราได้กล่าวไว้ว่า เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.

อานนท์ ก็วิญญานจักไม่หยั่งลงในท้องแห่งมารดานามรูปจะก่อขึ้นในท้องแห่งมารดาได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ก็ถ้าวิญญานหยั่งลงในท้องแห่งมารดาแล้ว จักสลายลงเสีย นามรูปจักบังเกิดเพื่อความเป็นอย่างนี้ได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ก็ถ้าวิญญานของกুমารก็ดี ของกุมารีกีดี ผู้ยังเยาว์วัยอยู่ จักขาดความสืบทอด นามรูปจักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ ได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ นั้นแหละคือเหตุ นั้นแหละคือนิทาน นั้นแหละคือสมุทัย นั้นแหละคือปัจจัยแห่งนามรูป ก็คือวิญญานนั่นเอง.

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี
วิญญาณ เรากล่าวอธิบายดังต่อไปนี้

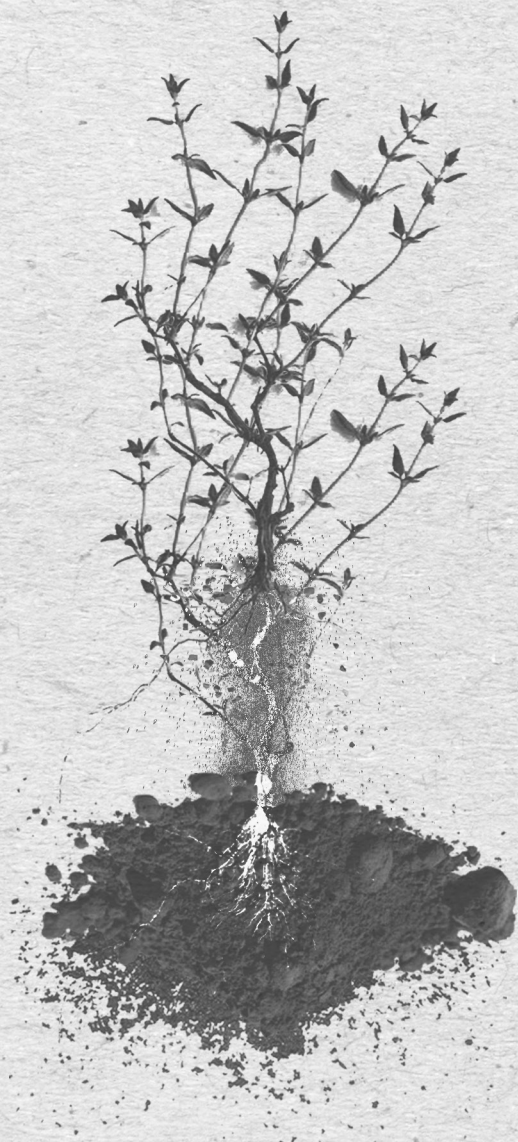
อานนท์ เธอพึงทราบความข้อนี้โดยปริยายแม่นี้
เหมือนที่เราได้กล่าวไว้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี
วิญญาณ.

อานนท์ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่ได้อาศัยในนามรูปแล้ว
ความเกิดขึ้นแห่งชาติ ชรามรณะ และกองทุกข์ พึงปรากฏ
ต่อไปได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั้นแหละคือเหตุ
นั้นแหละคือนิทาน นั้นแหละคือสมุทัย นั้นแหละคือปัจจัย
แห่งวิญญาณ ก็คือนามรูปนั่นเอง.

อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง
จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง ทางแห่งการเรียก
ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการพูดจาก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่ง
การบัญญัติก็มีเพียงเท่านี้ เรื่องที่ต้องกำหนดรู้ด้วยปัญญา
ก็มีเพียงเท่านี้ ความเวียนว่ายในวัฏฏะก็มีเพียงเท่านี้ นามรูป
พร้อมทั้งวิญญาณตั้งอยู่ เพื่อการบัญญัติซึ่งความเป็นอย่างนี้.

ที่ตั้งอาศัยของวิญญาน

๗๘

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๖๗-๖๘/๑๐๖-๑๐๗.

ภิกษุทั้งหลาย พืช ๕ อย่างเหล่านี้ ๕ อย่าง เป็น
อย่างไร คือ

(๑) พืชเกิดจากเหง้าหรือราก (มูลพืช)

(๒) พืชเกิดจากต้น (ขนฺธพืช)

(๓) พืชเกิดจากตาหรือผล (ผลพืช)

(๔) พืชเกิดจากยอด (อคฺคพืช)

(๕) พืชเกิดจากเมล็ด (พีชพืช)

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพืช ๕ อย่างเหล่านี้ ยังไม่ถูกทำลาย
ยังไม่เน่า ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชื้องอกบริบูรณ์อยู่
อันเจ้าของเก็บไว้ด้วยดี แต่ดิน น้ำ ไม่มี ภิกษุทั้งหลาย
พืช ๕ อย่างเหล่านั้น จะพึงเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ.

ข้อนั้นไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย พืช ๕ อย่างเหล่านี้ ยังไม่ได้ถูกทำลาย
ยังไม่เน่า ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชื้องอกบริบูรณ์อยู่
อันเจ้าของเก็บไว้ด้วยดี และมีดิน มีน้ำ ภิกษุทั้งหลาย
พืช ๕ อย่างเหล่านั้น จะพึงเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ.

ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงเห็นวิญญานฐิติ ทั้ง ๔ ว่าเหมือนกับดิน (ปฐวีธาตุ) พึงเห็นความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิน (นันทิระคะ) เหมือนกับน้ำ (อาโปธาตุ) พึงเห็นวิญญานพร้อมด้วยอาหารเหมือนพืชทั้ง ๕ นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาน ซึ่งเข้าถือเอารูป ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญานที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาน ซึ่งเข้าถือเอาเวทนา ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญานที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาน ซึ่งเข้าถือเอาสัญญา ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญานที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาน ซึ่งเข้าถือเอาสังขาร ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญานที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติการมา การไป การจุติ การอุบัติ หรือความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูลย์แห่งวิญญูณ โดยเว้นจากรูป เว้นจากเวทนา เว้นจากสัญญา เว้นจากสังขาร ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนดในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญูณธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนดได้ อารมณ์ย่อมขาดลงที่ตั้งแห่งวิญญูณย่อมไม่มี วิญญูณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ย่อมไม่งอกงาม หลุดพ้นไป เพราะไม่ปรุงแต่ง เพราะหลุดพ้นไป จึงดำรงอยู่ เพราะดำรงอยู่ จึงยินดีพร้อม เพราะยินดีพร้อม จึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อมปรินิพพานเฉพาะตน เธอย่อมทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

วิญญาน ไม่ใช่สิ่งที่ท่องเที่ยว

๗๙

-บาลี ม. ๑๒/๔๗๕-๔๗๗/๔๔๒-๔๔๕.

สาติ ได้ยินว่าเธอมีทัญญูอันชั่วเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า
เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า
วิญญานนี้นั้นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช้สิ่ง
อื่นไม่ดังนี้ จริงหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่
พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญานนี้แหละ ย่อมแล่นไป ย่อม
ท่องเที่ยวไป หาใช้สิ่งอื่นไม่ดังนี้ จริง.

สาติ วิญญานนั้นเป็นอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ ย่อมเสวยวิบาก
ของกรรมทั้งหลายทั้งส่วนดี ทั้งส่วนชั่วในที่นั้น ๆ นั้นเป็นวิญญาน.

โมฆบุรุษ เธอรู้ทั่วถึงธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้ว
แก่ใครเล่า โมฆบุรุษ วิญญานเป็นปฏิจจสมุปปันนธรรม
(สิ่งที่อาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น) เราได้กล่าวแล้วโดยย่อเนกปริยาย
ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความที่เกิดขึ้นแห่งวิญญาน มิได้มีดังนี้
มิใช่หรือ โมฆบุรุษ ก็เมื่อเป็นดังนั้น เธอกล่าวต่อเราด้วย
ชุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะ
ทัญญูที่ตนถือชั่วแล้ว โมฆบุรุษ ก็ความเห็นนั้นของเธอ
จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความนั้นเป็นอย่างไร
ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้ จะเป็นผู้ทำความเจริญในธรรมวินัยนี้
ได้บ้างหรือไม่.

ข้อนี้จะมีได้อย่างไร ข้อนี้ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอย่างนี้แล้ว ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตร นั่งนิ่ง
ก้มหน้า คอดก ก้มหน้า ขบเข่า ไม่มีปฏิภาณ พระผู้มีพระภาคทอด
พระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า

โมฆบุรุษ เธอจักปรากฏด้วยทิวาอันชั่วของตนนั้น
เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดง
แล้วเหมือนสาติภิกษุ กล่าวแต่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะ
ประสพสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิวาที่ตนถือชั่ว
แล้วดังนี้หรือ.

ข้อนี้ไม่มีเลย พระเจ้าข้า เพราะวิญญานอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น
พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่พวกข้าพระองค์ โดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจาก
ปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญานมิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย ดีละ พวกเธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดง
อย่างนี้ ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย วิญญานอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น
เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว
ความเกิดขึ้นแห่งวิญญานมิได้มี ก็แต่ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้

กล่าวคู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทักขณินที่ตนถือชั่วแล้ว ความเห็นนั้นของโมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญูณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญูณอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักขุวิญญูณ วิญญูณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสตวิญญูณ วิญญูณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าฆานวิญญูณ วิญญูณอาศัยชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าชีวหาวิญญูณ วิญญูณอาศัยกายและไผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ากายวิญญูณ วิญญูณอาศัยมณะและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ามโนวิญญูณ เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ติดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยเชื่อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้ติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟไม้ ไฟอาศัยป่าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟป่า ไฟอาศัยหญ้าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหญ้า ไฟอาศัยโคมัยติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟโคมัย ไฟอาศัยกลีบติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟกลีบ ไฟอาศัยหยากเยื่อติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหยากเยื่อ ฉันท.

ภิกษุทั้งหลาย จันนั้นก็เหมือนกัน วิญญาณอาศัย
ปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณ
อาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า จักขุ-
วิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึง
ความนับว่า โสตวิญญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่น
ทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ฆานวิญญาณ วิญญาณ
อาศัยชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ชิวหา-
วิญญาณ วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น
ก็ถึงความนับว่า กายวิญญาณ วิญญาณอาศัยมณะและธรรม
ทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า มโนวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นชั้นที่ ๕ ที่เกิดขึ้น
แล้วหรือไม่.

เห็น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่าชั้นที่ ๕ นั้น เกิดขึ้นเพราะ
อาหารเช่นนั้นหรือ.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่าชั้นที่ ๕ นั้น มีความดับ
เป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารเช่นนั้นหรือ.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความสงสัยย่อมเกิดขึ้น เพราะความเคลือบแคลงว่า
ชั้นธ ๕ นี้ มีอยู่หรือไม่หนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความสงสัยย่อมเกิดขึ้น เพราะความเคลือบแคลงว่า
ชั้นธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นหรือไม่หนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความสงสัยย่อมเกิดขึ้น เพราะความเคลือบแคลงว่า
ชั้นธ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่ง
อาหารนั้นหรือไม่หนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า
ชั้นธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้
เช่นนั้นหรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง
ว่าชั้นธ ๕ เกิดเพราะอาหารนั้น ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้น
เสียได้เช่นนั้นหรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า
ชั้น ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่ง
อาหารนั้น ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ชั้น ๕ นี้เกิดแล้ว
แมดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ชั้น ๕ เกิด
เพราะอาหารนั้น แมดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ชั้น ๕ นั้น
มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้น
แมดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความ
เป็นจริงว่า ชั้น ๕ นี้เกิดแล้ว ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความ
เป็นจริงว่า ชั้น ๕ เกิดเพราะอาหารนั้น ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วด้วย ปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ชั้นธ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้น ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

หากว่าเธอทั้งหลาย พึงติดอยู่ เพลินอยู่ ปรารถนาอยู่ ยึดถือเป็นของเราอยู่ ซึ่งทักขิณีนี้อันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ (ด้วยตณหาและทักขิณิ) เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพวงแพ อันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันสลัดออก มิใช่แสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันถือไว้บ้างหรือหนอ.

ข้อนี้ไม่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

หากว่าเธอทั้งหลาย ไม่ติดอยู่ ไม่เพลินอยู่ ไม่ปรารถนาอยู่ ไม่ยึดถือเป็นของเราอยู่ ซึ่งทักขิณีนี้อันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพวงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันสลัดออก มิใช่แสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันถือไว้ บ้างหรือหนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(จากนั้นทรงแสดงเรื่องอาหาร ๔ ปฏิจจสมุปบาท และธรรมะอื่นอีกหลายประการ ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากความเต็มของพระสูตรนี้).

วิญญาน ไม่เที่ยง

๘๐

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๘๕-๘๗/๑๒๔-๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง วิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญานเกิดขึ้น เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น รูปไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวันไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จักขุวิญญานไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญานก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็จักขุวิญญานที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แลเรียกว่า จักขุสัมผัส ถึงจักขุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ก็จักขุสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัย อันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สีก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้ หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตวิญญาณก็ดี, ฆานวิญญาณก็ดี, ชิวหาวิญญาณก็ดี, กายวิญญาณก็ดี, ก็มีย่นอย่างเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยใจ และธรรม ใจไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น มโนวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณ ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัย อันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความ
พร้อมกันแห่งธรรม ๓ ประการนี้แลเรียกว่า มโนสัมผัส
แม้มโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยน
เป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัส
ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น
ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัย
อันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึกล
อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้
หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

วิญญาน เป็นสิ่งที่เกิดดับ

๘๑

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๖/๒๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้มีได้สดับแล้ว จะพึงเบื่อหน่ายได้บ้าง พึงคลายกำหนดได้บ้าง พึงปล่อยวางได้บ้าง ในกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ความก่อกำเนิดที่ดี ความสิ้นไปก็ดี การถือเอาก็ดี การทอดทิ้งร่างไว้ก็ดี แห่งกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏอยู่ เพราะเหตุนี้ ปุณฺณผู้มีได้สดับแล้ว จึงเบื่อหน่ายได้บ้าง จึงคลายกำหนดได้บ้าง จึงปล่อยวางได้บ้าง ในกายนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญานบ้าง ปุณฺณผู้มีได้สดับแล้ว ไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะปล่อยวางซึ่งสิ่งนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า สิ่งทีเรียกว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญานบ้าง เป็นสิ่งที่ปุณฺณผู้มีได้สดับแล้ว ได้ถึงดับแล้วด้วยตัณหา ได้ยึดถือแล้วด้วยทิฐิ โดยความเป็นตัวตนมาตลอดกาลช้านานว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ปุณฺณผู้มีได้สดับแล้ว จึงไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลาย

กำหนด ไม่อาจจะปล่อยวาง ซึ่งสิ่งที่เรียกว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง นั้นได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้มีได้สดับแล้ว จะพึงเข้าไป ยึดถือเอากาย อันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ โดย ความเป็นตัวตนยังดีกว่า แต่จะเข้าไปยึดถือเอาจิต โดยความเป็นตัวตนไม่ดีเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า กายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ดำรงอยู่ ปีหนึ่งบ้าง สองปีบ้าง สามปีบ้าง สี่ปีบ้าง ห้าปีบ้าง สิบปีบ้าง ยี่สิบปีบ้าง สามสิบปีบ้าง สี่สิบปีบ้าง ห้าสิบปีบ้าง ร้อยปีบ้าง เกินกว่าร้อยปีบ้าง ก็ยังมีปรากฏอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ดวงอื่น เกิดขึ้น ดวงอื่นดับไป ตลอดวัน ตลอดคืน. ...

(จากนั้นทรงตรัสถึงปฏิจจสมุปบาท เหตุเกิดขึ้นและเหตุดับไป ของเวทนา อุปมาเปรียบเหมือนไม้สองอันสีกัน ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากความเต็มของพระสูตรนี้).

อัสสาทะและอาทีนวะของวิญญาน

๘๒

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๘๐/๑๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด ๆ อาศัยวิญญานเกิดขึ้น
นี้เป็นคุณแห่งวิญญาน (อัสสาทะ)

วิญญานไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งวิญญาน (อาทีนวะ)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในวิญญาน
นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาน (นิสสรณะ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งวิญญาน

๘๓

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๕-๗๖/๑๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิญญานเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย วิญญาน ๖ หมวดนี้ คือ จักขุวิญญาน โสทวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าวิญญาน ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาน ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความดับแห่งวิญญานย่อมมี เพราะความดับแห่งนามรูป อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาน คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งวิญญานอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งวิญญาน สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า

ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า
ย่อมยังลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
รู้อย่างนี้ซึ่งวิญญานอย่างนี้ รู้อย่างนี้ซึ่งความเกิดขึ้นแห่ง
วิญญานอย่างนี้ รู้อย่างนี้ซึ่งความดับแห่งวิญญานอย่างนี้
รู้อย่างนี้ซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ แล้ว
เป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะ
ความดับ เพราะไม่ถือมั่นในวิญญาน สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อ
ความปรากฏ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความลับของชั้นที่ ๕

๘๔

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๗-๓๘/๖๒-๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอัสสาทะของรูปจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในรูป แต่เพราะอัสสาทะของรูปมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในรูป ถ้าโทษของรูปจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในรูป แต่เพราะโทษของรูปมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในรูป ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกของรูปจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากรูป แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกของรูปมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอัสสาทะของเวทนาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในเวทนา แต่เพราะอัสสาทะของเวทนามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในเวทนา ถ้าโทษของเวทนาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในเวทนา แต่เพราะโทษของเวทนามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในเวทนา ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากเวทนา แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอัสสาทะของสัญญาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในสัญญา แต่เพราะอัสสาทะของสัญญามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในสัญญา ถ้าโทษของสัญญาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในสัญญา แต่เพราะโทษของสัญญามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในสัญญา ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากสัญญา แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอัสสาทะของสังขารจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในสังขาร แต่เพราะอัสสาทะของสังขารมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในสังขาร ถ้าโทษของสังขารจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในสังขาร แต่เพราะโทษของสังขารมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในสังขาร ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขารจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากสังขาร แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขารมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอัสสาทะของวิญญานจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในวิญญาน แต่เพราะอัสสาทะของวิญญานมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในวิญญาน

ถ้าโทษของวิญญานจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในวิญญาน แต่เพราะโทษของวิญญานมีอยู่ ดังนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในวิญญาน ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญานจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากวิญญาน แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญานมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากวิญญาน.

ภิกษุทั้งหลาย หากสัตว์ทั้งหลาย ยังไม่รู้ยิ่งซึ่งอัสสาทะ โดยความเป็นอัสสาทะ ยังไม่รู้ยิ่งซึ่งโทษโดยความเป็นโทษ และยังไม่รู้ยิ่งซึ่งอุบายเครื่องสลัดออกโดยความเป็นอุบายเครื่องสลัดออก แห่งอุปาทานชั้นที่ ๕ เหล่านี้ตามความเป็นจริง เพียงใด สัตว์ทั้งหลาย ก็ยังไม่เป็นผู้ออกไป ยังไม่พรากไป ยังไม่หลุดพ้นไป ยังไม่มีใจอันหาขอบเขตมิได้ อยู่ในโลกรวมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เพียงนั้น ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด สัตว์ทั้งหลาย รู้ยิ่งซึ่งอัสสาทะโดยความเป็นอัสสาทะ รู้ยิ่งซึ่งโทษโดยความเป็นโทษ รู้ยิ่งซึ่งอุบายเครื่องสลัดออกโดยความเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งอุปาทานชั้นที่ ๕ เหล่านี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ออกไป เป็นผู้พรากไป หลุดพ้นไป มีใจอันหาขอบเขตมิได้ อยู่ในโลกรวมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์.

สัญญาโยชน์และที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์

๘๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์และสัญญาโยชน์ เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์เป็นอย่างไร และสัญญาโยชน์เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูปชื่อว่า สัญญาโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนาชื่อว่า สัญญาโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญาชื่อว่า สัญญาโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน์ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสังขารชื่อว่า สัญญาโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญูญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
สัจจญาณ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจใน
วิญญูญาณ ชื่อว่า สัจจญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ชั้นนี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้ง
แห่งสัจจญาณ จันทราคะ นี้เรียกว่า สัจจญาณ.

(ในสูตรอื่นทรงแสดง สัจจญาณนิยธรรม ด้วยอายตนะภายในหก
-บาลี สฟา. ส. ๑๘/๑๑๐/๑๕๙. และอายตนะภายนอกหก -บาลี สฟา. ส.
๑๘/๑๓๕/๑๘๙.).

ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญญาโนชฌนียธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๑)

๘๖

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๓-๑๐๔/๒๐๐-๒๐๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโนช^๑อยู่ ตัณหาย่อมเจริญ เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส อุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมันพึงลุกอยู่ได้เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ บุรุษพึงเติมน้ำมันและเปลี่ยนไส้ใหม่อยู่ ตลอดเวลาที่เหมาะสมควรเปลี่ยนทุกระยะๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ประทีปน้ำมัน ซึ่งมีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น ก็พึงลุกโพลงตลอดกาลนาน แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่ง

๑. ธรรมอันเป็นที่ตั้งสัญญาโนช^๑ หรือสัญญาโนชฌนียธรรมนั้น ได้แก่ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ (-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.); ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ (-บาลี สพา. ส. ๑๘/๑๑๐/๑๕๙.); รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธรรม (-บาลี สพา. ส. ๑๘/๑๓๕/๑๘๙.). -ผู้รวบรวม

สัญญาชน้อยๆ ตัณหาย่อมเจริญ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะ
 ตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
 จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย
 ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย
 จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
 ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความเหมือนสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ว่าทรง
 เริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปมา
 -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๔/๒๐๔.).

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมอย่างเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้
 ต่างกันแต่อุปมา โดยทรงอุปมาด้วยต้นไม้ยังอ่อนอยู่ มีผู้คอยพรุนดิน
 รดน้ำ ใส่ปุ๋ย จึงเจริญเติบโต -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๑๒.).

ทุกชั้นดับ เพราะเห็นสัญญาโนชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๑)

๘๗

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๔/๒๐๒-๒๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่อง ๆ ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโนชนี้อยู่ ตัณหาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมันพึงลุกอยู่ได้เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ บุรุษไม่พึงเติมน้ำมันและไม่เปลี่ยนไส้ใหม่ ตลอดเวลาที่เราควรเติมควรเปลี่ยนทุกระยะ ๆ ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ เพราะหมดอาหาร เพราะสิ้นเชื้อเก่า ก็เป็นประทีปน้ำมันที่หมดเชื้อแล้วดับไป แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่อง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโนชนี้อยู่ ตัณหาย่อมดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมี

ความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความเหมือนสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปมา
-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๔/๒๐๕.).

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมอย่างเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา โดยทรงอุปมาด้วยต้นไม้ยังอ่อนอยู่ มีผู้ตัดที่โคน ขุดเอารากออก ตัดเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ผ่าให้เป็นชิ้น ๆ ตากลม ตากแดด เอาไฟเผาจนเป็นเขม่า แล้วนำไปโปรยลงในลม หรือลอยในแม่น้ำ
-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๑๔.).

ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญญาโยชนียธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๒)

๘๘

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๘/๒๑๖-๒๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่อง ๆ ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาชน้อย นามรูปก็หยั่งลง เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามरणะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้อายุมีรากหยั่งลง และแผ่ไปข้าง ๆ รากทั้งหมดนั้นย่อมดูดโอชารสไปเบื้องบน ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้อายุนั้น มีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น พึงเป็นอยู่ตลอดกาลนาน แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นความพอใจเนื่อง ๆ ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นปัจจัยแห่งสัญญาชน้อย นามรูปก็หยั่งลง ฉะนั้นเหมือนกัน

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะ
เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็น
ปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความคล้ายสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ที่ทรงตรัส
ว่า วิญญาณก็หยั่งลง แทนจะเป็นนามรูปก็หยั่งลง แล้วไล่เรียงข้อธรรมไป
ตามแนวของปัจจุสมุปบาท - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๙/๒๒๐. ผู้ศึกษา
พึงเทียบเคียงได้เอง).

ทุกชั้นดับ เพราะเห็นสัญญาโนชฌิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๒)

๘๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๙/๒๑๘-๒๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโนชฌิยอยู่ นามรูปก็ไม่หยั่งลง เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้อายุยืนต้นอยู่อย่างนั้น ที่นั้นบุรุษเอาจอบและภาชนะมา ตัดต้นไม้นั้นที่โคนต้นแล้ว ขุดลงไป ครั้นขุดลงไปแล้ว คู้เอารากใหญ่เล็ก แม้เท่ากำนัแผ่นขึ้น บุรุษนั้นพึงทอนต้นไม้นั้นเป็นท่อนเล็ก ท่อนใหญ่แล้วพึงผ่า ครั้นผ่าแล้วจักให้เป็นชิ้นๆ ครั้นจักให้เป็นชิ้นๆ แล้ว พึงผึ่งลม ตากแดด ครั้นผึ่งลม ตากแดดแล้ว

พึงเอาไฟเผา ครั้นเอาไฟเผาแล้ว พึงทำให้เป็นเขม่า
ครั้นทำให้เป็นเขม่าแล้ว พึงโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำ
มีกระแสน้ำเชี่ยว ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้น ถูกตัด
เอารากขึ้นแล้ว ถูกทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี
ไม่เกิดอีกต่อไป แม้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นโทษเนื่องๆ ในธรรม
ทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัจญ์อยู่ นามรูปก็ไม่หยั่งลง
ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับ
แห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับ
แห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่ง
เวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา
เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน
เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ
เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะ
มีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ
โทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกอง
ทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความคล้ายสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ที่ทรงตรัส
ว่า วิญญานก็ไม่หยั่งลง แทนจะเป็นนามรูปก็ไม่หยั่งลง แล้วได้เรียงข้อ
ธรรมไปตามแนวของปฏิจจสมุบาท - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๐/๒๒๒.
ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

อุปาทานและที่ตั้งแห่งอุปาทาน

๙๐

- บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๐๒-๒๐๓/๓๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน และอุปาทาน เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานเป็นอย่างไร อุปาทานเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญูณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญูณ ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย ชั้นนี้เหล่านี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน จันทราคะนี้เรียกว่า อุปาทาน.

(ในสูตรอื่นทรงแสดง อุปาทานนิยธรรม ด้วยอายตนะภายในหก - บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๑๐/๑๖๐. และอายตนะภายนอกหก - บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๓๖/๑๙๐).

อุปาทานกับอุปาทานชั้น มิใช่อันเดียวกัน

๙๑

-บาลี อุปปริ. ม. ๑๔/๑๐๑-๑๐๒/๑๒๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานกับอุปาทานชั้น ๕ นั้น
อย่างเดียวกันหรือ หรือว่าอุปาทานเป็นอื่นไปจากอุปาทานชั้น ๕.

ภิกษุ อุปาทานกับอุปาทานชั้น ๕ นั้น ไม่ใช่
อย่างเดียวกัน แต่อุปาทานนั้นก็ไม่ได้มีในอื่นนอกไปจาก
อุปาทานชั้น ๕ ภิกษุ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ
(จันทราคะ) ในอุปาทานชั้น ๕ นั้นแล เป็นตัวอุปาทานใน
อุปาทานชั้น ๕ นั้น.

รากเหง้าแห่งอุปาทานชั้น

๙๒

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๐๑/๑๒๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานชั้น คือ รูปอุปาทานชั้น
เวทณูปาทานชั้น สัมมูปาทานชั้น สังขารอุปาทานชั้น วิญญาณ-
อุปาทานชั้น มี ๕ ประการเท่านั้นหรือหนอแล.

ภิกษุ อุปาทานชั้น มี ๕ ประการเท่านั้น คือ

รูปอุปาทานชั้น (ชั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ รูป)
เวทณูปาทานชั้น (ชั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ เวทนา)
สัมมูปาทานชั้น (ชั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ สัมม)
สังขารอุปาทานชั้น (ชั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ สังขาร)
วิญญาณอุปาทานชั้น (ชั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ วิญญาณ).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้ มีอะไรเป็นมูล.

ภิกษุ อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้ มีฉันทะ (ความพอใจ)
เป็นมูล.

ชั้น ๕ และอุปาทานชั้น ๕

๙๓

- ภาติ ขนฺธ. ส. ๑๗/๕๘-๖๐/๓๕-๓๖.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงชั้น ๕ และอุปาทานชั้น ๕
เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ชั้น ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต
อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม
หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า รูปชั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า เวทนาชั้น.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า สัญญาชั้น.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก

ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า สังขารชั้นธ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญูณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า วิญญูณชั้นธ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า ชั้นธ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อุปาทานชั้นธ ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต
อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม
หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัย
แก่อุปาทาน นี้เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่
เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือ
ภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือ
ประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับ
ด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า อุปาทานชั้นธ
คือเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดยก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดยก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดยก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อุปาทานชั้นธ ๕.

ทุกข์เกิด เพราะเห็นอุปาทานียธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ

๙๔

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๒/๑๙๖-๑๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมเจริญ เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส อุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟกองใหญ่ซึ่งลุกลองขึ้นได้ ด้วยไม้สับเล่มเกวียนบ้าง ยี่สับเล่มเกวียนบ้าง สามสับเล่มเกวียนบ้าง สี่สับเล่มเกวียนบ้าง บุรุษพึงใส่หญ้าแห้ง ใส่วัสดุแห้ง และใส่วัสดุแห้ง ลงในไฟกองนั้นตลอดเวลาที่ควรเติมอยู่เป็นระยะๆ ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ไฟกองใหญ่นั้น มีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น พึงลุกลองตลอดกาลนาน แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมเจริญ

ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน
เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย
จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ
โทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้น
พร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมข้อเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกัน
แต่อุปมา แทนที่จะอุปมาด้วยไฟกองใหญ่มีเชื้อเพลิงมาก ดังในสูตรข้าง
บนนี้ แต่ทรงอุปมาด้วยต้นไม้ใหญ่ มีรากมั่นคง - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๕/๒๐๖.).

(ในสูตรหนึ่ง มีใจความเหมือนสูตรข้างบนนี้ทุกประการ ผิดกัน
แต่ว่าทรงเริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมา แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัว
อุปมา - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/ ๑๐๖/๒๑๐.).

ทุกข์ดับ เพราะเห็นอุปาทานียธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ

๙๕

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๒-๑๐๓/๑๙๘-๑๙๙.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟกองใหญ่ซึ่งลุกลิงลงขึ้นได้ ด้วยไม้สับเล็มเกวียนบ้าง ยี่สับเล็มเกวียนบ้าง สามสับเล็มเกวียนบ้าง สี่สับเล็มเกวียนบ้าง บุรุษไม่ใส่หญ้าแห้ง ไม้ไผ่ไค้มัยแห้ง และไม้ไผ่แห้งลงในไฟกองนั้นตลอดเวลาที่ควรเติมอยู่เป็นระยะๆ ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ไฟกองใหญ่นั้น เมื่อไม่มีอาหาร เพราะสิ้นเชื้อเก่า และเพราะไม่เติมเชื้อใหม่ ก็เป็นไฟที่หมดเชื้อแล้วดับไป แม้ฉันท.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเห็นโทษเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมดับก็ฉนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมข้อเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา แทนที่จะอุปมาด้วยไฟกองใหญ่หมดเชื้อดังในสูตรข้างบนนี้ แต่ทรงอุปมาด้วยต้นไม้ใหญ่ที่ถูกทำลายหมดสิ้น - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๖/๒๐๘.).

(ในสูตรหนึ่ง มีใจความเหมือนสูตรข้างบนนี้ทุกประการ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มข้อความด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปมา - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๑๑.).

เพลินในชั้นธ ๕ เท่ากับเพลินในทุกข์ ไม่เพลินในชั้นธ ๕ เท่ากับพ้นไปจากทุกข์

๙๖

- ปาลี ขนธ. ส. ๑๗/๓๗/๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพสิตเพลินในรูป ผู้นั้นชื่อว่า
เพสิตเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพสิตเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพสิตเพลินในเวทนา ผู้นั้นชื่อว่า
เพสิตเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพสิตเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพสิตเพลินในสัญญา ผู้นั้นชื่อว่า
เพสิตเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพสิตเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพสิตเพลินในสังขาร ผู้นั้นชื่อว่า
เพสิตเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพสิตเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพสิตเพลินในวิญญาน ผู้นั้นชื่อว่า
เพสิตเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพสิตเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในรูป ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในเวทนา ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในสัญญา ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในสังขาร ผู้นั้นชื่อว่า
ไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า
ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในวิญญาณ ผู้นั้น
ชื่อว่าไม่เพลิดเพลินทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าว
ว่า ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

(ในสูตรอื่น ได้ตรัสถึงในกรณีแห่งอายตนะภายในหก - บาลี
สพ. ส. ๑๘/๑๖/๑๙. ได้ตรัสถึงอายตนะภายนอกหก - บาลี สพ. ส.
๑๘/๑๖/๒๐. ซึ่งมีข้อความเหมือนกันกับในกรณีแห่งขันธ์ ๕ ข้างบนนี้
ทุกประการ ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

ต้องละฉันทราคะในชั้นที่ ๕

๙๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๑๗-๒๑๘/๓๓๗-๓๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย ก็อะไรเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง รูปเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เวทนาเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง สัญญาเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง สังขารเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง วิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่ไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นแหละ.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย ก็อะไรเป็นสิ่งที่ทุกข์ รูปเป็นสิ่งที่ทุกข์ เวทนาเป็นสิ่งที่ทุกข์ สัญญาเป็นสิ่งที่ทุกข์ สังขารเป็นสิ่งที่ทุกข์ วิญญาณเป็นสิ่งที่ทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นแหละ.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย ก็อะไรเป็นสิ่งที่อนัตตา รูปเป็นสิ่งที่อนัตตา เวทนาเป็นสิ่งที่อนัตตา สัญญาเป็นสิ่งที่อนัตตา สังขารเป็นสิ่งที่อนัตตา วิญญาณเป็นสิ่งที่อนัตตา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นแหละ.

วิญญานไม่เที่ยง

๙๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๘๕-๘๗/๑๒๔-๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง
วิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญานเกิดขึ้น เพราะอาศัยจักขุ
และรูป จักขุไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็น
อย่างอื่น รูปไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็น
อย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ ห้วนไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จักขุวิญญาน
ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้
เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญานก็ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย
ก็จักขุวิญญานที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง
จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความ
พร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แลเรียกว่า จักขุสัมผัส
ถึงจักขุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยน
เป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุสัมผัส
ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ก็จักขุสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึกลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้ หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตวิญญาณก็ดี, มานวิญญาณก็ดี, ชิวหาวิญญาณก็ดี, กายวิญญาณก็ดี, ก็มีนัยอย่างเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยใจและธรรม ใจไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น มโนวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรม ๓ ประการนี้แลเรียกว่า มโนสัมผัส แม้มโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงแต่ไหน.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สีก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้ หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น.

ลักษณะความเป็นอนัตตา

๙๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๒-๘๔/๑๒๗-๑๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ก็หากว่ารูปนี้จักเป็น
อัตตาแล้วไซ้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้
ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด
อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นอนัตตา ดังนั้น
รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนา
ในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่าง
นั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา ก็หากเวทนานี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์
ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา
จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่
เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และ
สัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา
จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา ก็หากสัญญานี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา

ของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารเป็นอนัตตา ก็หากสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ร้ สังขารก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ร้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ขั้นที่ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา | ๑๐๐

- บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๘-๓๐/๔๒, ๔๕-๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง รูปที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

เวทนาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

สัญญาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

สังขารไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สังขารที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

วิญญาณไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง วิญญาณที่เกิดจากสิ่งไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

เวทนาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

สัญญาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

สังขารเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สังขารที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

วิญญาณเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

เวทนาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

สัญญาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตา ได้อย่างไร.

สังขารเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สังขารที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตา ได้อย่างไร.

วิญญาณเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็น อนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง อย่างนี้.

เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด เป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

สัญญาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรียสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

สังขารไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรียสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

วิญญานไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรียสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

อรียสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาน เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อรียสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี.

ความเกิดขึ้น และความดับไปของขั้น ๕

๑๐๑

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘-๒๐/๒๘-๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งรูป อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนา อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งสัญญา อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งสังขาร อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ ก็บุคคลย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ ซึ่งอะไร.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ซึ่งรูป เมื่อเพลิดเพลิน พรวดถึง ติ่มด้าอยู่ซึ่งรูป ความยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในรูป ความยินดีนั้นเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มด้าอยู่ซึ่งเวทนา เมื่อเพลิดเพลิน พรวดถึง ติ่มด้าอยู่ซึ่งเวทนา ความยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในเวทนา ความยินดีนั้นเป็น

อุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลिन ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มต่ำอยู่ซึ่ง
สัญญา เมื่อเพลิดเพลिन พรวดถึง ติ่มต่ำอยู่ซึ่งสัญญา ความ
ยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในสัญญา ความยินดีนั้นเป็น
อุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลिन ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มต่ำอยู่ซึ่ง
สังขาร เมื่อเพลิดเพลिन พรวดถึง ติ่มต่ำอยู่ซึ่งสังขาร ความ
ยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในสังขาร ความยินดีนั้นเป็น
อุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลिन ย่อมพรวดถึง ย่อมติ่มต่ำอยู่ซึ่ง
วิญญาณ เมื่อเพลิดเพลिन พรวดถึง ติ่มต่ำอยู่ซึ่งวิญญาณ
ความยินดีย่อมเกิดขึ้น ความยินดีใดในวิญญาณ ความยินดี
นั้นเป็นอุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความเกิดแห่งรูป ความเกิด
ขึ้นแห่งเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ความเกิดขึ้นแห่ง
สังขาร และความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความดับแห่งรูป อะไรเป็นความดับแห่งเวทนา อะไรเป็นความดับแห่งสัญญา อะไรเป็นความดับแห่งสังขาร อะไรเป็นความดับแห่งวิญญาน.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ติ่มด้าอยู่ ก็บุคคลย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ติ่มด้าอยู่ซึ่งอะไร.

เขาย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ติ่มด้าอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขาไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่ติ่มด้าอยู่ซึ่งรูป ความยินดีในรูปย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ติ่มด้าอยู่ซึ่งเวทนา เมื่อเขาไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่ติ่มด้าอยู่ซึ่งเวทนา ความยินดีในเวทนาย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ตี๋มตำ อยู่ซึ่งสัญญา เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่ตี๋มตำ อยู่ซึ่งสัญญา ความยินดีในสัญญาย่อมดับไป เพราะความยินดี ของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ตี๋มตำ อยู่ซึ่งสังขาร เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่ตี๋มตำ อยู่ซึ่งสังขาร ความยินดีในสังขารย่อมดับไป เพราะความยินดี ของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่ตี๋มตำ อยู่ซึ่งวิญญาน เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่ตี๋มตำ อยู่ซึ่ง วิญญาน ความยินดีในวิญญานย่อมดับไป เพราะความยินดี ของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความดับแห่งรูป ความดับแห่ง เวทนา ความดับแห่งสัญญา ความดับแห่งสังขาร ความดับ แห่งวิญญาน.

ขั้นที่ ๕ คือ มาร (นัยที่ ๑)

๑๐๒

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๓๗/๓๗๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า มาร มาร ดังนี้ ก็มารเป็น
อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ รูปเป็นมาร เวทนาเป็นมาร สัญญาเป็นมาร
สังขารเป็นมาร วิญญาณเป็นมาร

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายทั้งในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสังขาร ย่อม
เบื่อหน่ายทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด
เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น ครั้นหลุดพ้นแล้ว ย่อม
มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่
ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ขั้นที่ ๕ คือ มาร (นัยที่ ๒)

๑๐๓

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๒๓๑/๓๖๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า มาร มาร ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงถูกเรียกว่ามาร พระเจ้าข้า.

ราธะ เมื่อรูปมีอยู่ มารจึงมี ผู้ทำให้ตายจึงมี ผู้ตายจึงมี ราธะ เพราะเหตุนี้แหละ เธอจงพิจารณาเห็นรูปว่า เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งความยากลำบาก บุคคลเหล่าใดพิจารณาเห็นรูปนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมเห็นชอบ เมื่อเวณามีอยู่ ... เมื่อสัญญาามีอยู่ ... เมื่อสังขารมีอยู่ ... เมื่อวิญญาณมีอยู่ มารจึงมี ผู้ทำให้ตายจึงมี ผู้ตายจึงมี ราธะ เพราะเหตุนี้แหละ เธอจงพิจารณาเห็นวิญญาณว่า เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งความยากลำบาก บุคคลเหล่าใดพิจารณาเห็นวิญญาณนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมเห็นชอบ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ความเห็นชอบมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ ความเห็นชอบมีประโยชน์ให้เปื้อน่าย.

ความเปื้อน่ายมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ ความเปื้อน่ายมีประโยชน์ให้คลายกำหนด.

ก็ความคลายกำหนดเล่ามีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า

ราธะ ความคลายกำหนดมีประโยชน์ให้หลุดพ้น.

ความหลุดพ้นเล่า มีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ ความหลุดพ้นมีประโยชน์เพื่อนิพพาน.

นิพพานเล่ามีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ เธอถามเลยปัญหาไปเสียแล้ว เธอไม่อาจเพื่อถือเอาที่สุดของปัญหาได้ ราธะ อันพรหมจรรย์ที่ประพฤติกัณอยู่นี้ หยั่งลงสู่นิพพาน มินิพพานเป็นที่สุด.

รอบรู้ซึ่งสักกายะ

๑๐๔

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๙๓-๑๙๔/๒๘๔-๒๘๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสักกายะ สักกายสมุทัย สักกายนิโรธ และสักกายนิโรธคามินีปฏิปทา แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายะเป็นอย่างไร.

สักกายะนั้น ควรจะกล่าววาคือ อุปาทานขันธ ๕ อุปาทานขันธ ๕ เป็นอย่างไร อุปาทานขันธ ๕ นั้น ได้แก่ อุปาทานขันธคือรูป (รูปอุปาทานขันธ) อุปาทานขันธคือเวทนา (เวทณูปาทานขันธ) อุปาทานขันธคือสัญญา (สัญญาอุปาทานขันธ) อุปาทานขันธคือสังขาร (สังขารอุปาทานขันธ) อุปาทานขันธคือวิญญูณ (วิญญูณอุปาทานขันธ) ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายสมุทัยเป็นอย่างไร.

สักกายสมุทัยนั้น คือ ตัณหาอันทำให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลินทำให้ เพลินอย่างยั้งในอารมณ์นั้น ๆ กล่าวคือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายสมุทัย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายนิโรธเป็นอย่างไร.

สักกายนิโรธ คือ ความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ ความสละทิ้ง ความสละคืน ความหลุดพ้น ความไม่อาลัยซึ่งตัณหานั้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายนิโรธ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นอย่างไร.

สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา คือ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ กล่าวคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา.

เหตุเกิดแห่งสัkkายทิฏฐิ

๑๐๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๒๕-๒๒๖/๓๕๖-๓๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมียู่ เพราะอาศัยอะไร
เพราะยึดมั่นอะไร จึงเกิดมีสัkkายทิฏฐิ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมียู่ เพราะอาศัยรูป เพราะยึด
มั่นรูป จึงเกิดมีสัkkายทิฏฐิ

เมื่อเวทนามียู่ ... เมื่อสัญญาามียู่ ... เมื่อสังขาร
มียู่ ... เมื่อวิญญูณมียู่ เพราะอาศัยวิญญูณ เพราะยึดมั่น
วิญญูณ จึงเกิดมีสัkkายทิฏฐิ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็น
อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สัkkายทิฏฐิจะพึงเกิดขึ้น
บ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็น
อย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือ
ไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สักกายทิฏฐิจะพึงเกิดมีขึ้น
บ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่
ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

(ในสูตรหนึ่ง ได้ตรัสถึงเหตุเกิดของอัตตานุทิฏฐิ ก็มีลักษณะ
อย่างเดียวกัน - บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๒๖/๓๕๘.).

สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๑)

๑๐๖

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘๓/๒๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องตันเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องตัน ย่อมไม่ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลาย สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ถูกล่ามไว้ที่หลักหรือเสาอันมั่นคง ถ้าแม่มันเดิน มันก็ย่อมเดินใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม่มันยืน มันก็ย่อมยืนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม่มันนั่ง มันก็ย่อมนั่งใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม่มันนอน มันก็ย่อมนอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺชนผู้ไม่ได้สติบ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมตามเห็นรูปว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ย่อมตามเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ปุณฺชนนั้น ถ้าแม่มันเดิน เขาก็ย่อมเดินใกล้อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้มันเอง ถ้าแม่มันยืน เขาก็ย่อมยืนใกล้อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้มันเอง ถ้าแม่มันนั่ง เขาก็ย่อมนั่งใกล้อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้มันเอง ถ้าแม่มันนอน เขาย่อมนอนใกล้อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้มันเอง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลาย พึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้ว ด้วยราคะ โทสะ โมหะ สิ้นกาลนาน.

สิ่งที่ยึดถือ (หน้า ๒)

๑๐๗

-บาลี ม. ม. ๑๓/๒๘๔-๒๘๕/๒๙๐.

มาคัณทียะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด เขาไม่ได้เห็นรูปดำและขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและขรุขระ ไม่ได้เห็นดวงดาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ แต่เขาได้ฟังต่อคนที่มีจักขุซึ่งกล่าวอยู่ว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงามไม่มีมลทิน สะอาดหนอ บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น ฟังเที่ยวแสวงหาผ้าขาวผ่อง มีบุรุษคนหนึ่ง เอาผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่ามาลงเขานั้นว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านผืนนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด เขารับผ้านั้นมาห่ม มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขาตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น ทำยาถอนให้อาเจียน ยาถ่ายให้ลง ยาหยอด ยาป้าย และยานัตถุ์ เขาอาศัยยานั้นแล้วเห็นได้ ชำระตาให้ใสได้ เขาย่อมละความพอใจและความยินดีในผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่า โน้นได้ พร้อมกับตาเห็น เขาพึงเบียดเบียนบุรุษที่ลวงตนนั้น โดยความเป็นศัตรู โดยความเป็นข้าศึก อนึ่ง เขาพึงสำคัญบุรุษที่ลวงตนนั้นว่าควรปลงชีวิตเสียด้วยความแค้นว่า บุรุษ

ผู้เจริญ เราถูกบุรุษผู้นี้ เอาผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่ามาลวงให้
หลงว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทิน
สะอาดดังนี้ มานานหนอ ฉันใด.

มาคัณทียะ เราก็นั่นนั่นเหมือนกัน ถ้าแสดงธรรม
แก่ท่านว่า ความไม่มีโรคนั่นคือข้อนี้ นิพพานนั่นคือข้อนี้
ท่านนั้นพึงรู้ ความไม่มีโรค พึงเห็นนิพพานได้ ก็ต่อเมื่อท่าน
ละฉันทราคะในอุปาทานชั้น ๕ ได้ พร้อมกับความเกิดขึ้น
แห่งจักขุ หนึ่ง ท่านพึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ
เราถูกจิตนี้ล่อลวงให้หลงมานานแล้วหนอ เราเมื่อจะยึดมั่น
ก็ยึดมั่นแล้วแต่ในรูป ยึดมั่นแล้วแต่ในเวทนา ยึดมั่นแล้วแต่
สัญญา ยึดมั่นแล้วแต่ในสังขาร ยึดมั่นแล้วแต่ในวิญญาน
เพราะความยึดมั่น (อุปาทาน) เป็นปัจจัยภพจึงมีแก่เรา เพราะ
ภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ
โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้น
ครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

ความหมายของอวิชา-วิชา (นัยที่ ๑) ๑๐๘

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๓๘-๕๓๙/๑๖๙๔-๑๖๙๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า อวิชา อวิชา ดังนี้
ก็วิชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้ว
ซึ่งอวิชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ความไม่รู้อันใด เป็นความไม่รู้ในทุกข์ เป็น
ความไม่รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นความไม่รู้ในความดับแห่ง
ทุกข์ และเป็นความไม่รู้ในหนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์

ภิกษุ นี้เรียกว่า อวิชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่ง
อวิชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ภิกษุ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอพึงทำความ
เพียรเพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์
นี่ความดับแห่งทุกข์ นี่หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์
ดังนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า วิชชา วิชชา ดังนี้ ก็วิชชา นั้น
เป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา
พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ความรู้อันใด เป็นความรู้ในทุกข์ เป็นความรู้
ในเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นความรู้ในความดับแห่งทุกข์ และเป็น
ความรู้ในหนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์

ภิกษุ นี้เรียกว่า วิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้ว
ซึ่งวิชชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ภิกษุ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอพึงทำความเข้าใจตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์
นี่ความดับแห่งทุกข์ นี่หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ดังนี้เถิด.

ความหมายของอวิชา-วิชา (นัยที่ ๒) ๑๐๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๘/๓๒๐.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า อวิชา อวิชา ดังนี้
ก็วิชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้ว
ซึ่งอวิชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ บุคคลผู้ไม่ได้ดับแล้วในโลกนี้ ย่อมไม่รู้ชัดตาม
ความเป็นจริงซึ่งรูปอันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า รูปมี
ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่ง
รูปอันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็น
ธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูปอันมีความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเวทนา
... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญานอันมีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดาว่า วิญญานมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัด
ตามความเป็นจริงซึ่งวิญญานอันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
ว่า วิญญานมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความ
เป็นจริงซึ่งวิญญาน อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็น
ธรรมดาว่า วิญญานมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็น
ธรรมดา.

ภิกษุ นี่เรียกว่า อวิชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่ง
อวิชาด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า วิชา วิชา ดังนี้ ก็วิชานั้น
เป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชา
พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัด
ตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า
รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง
ซึ่งรูป อันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเสื่อม
ไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิด
ขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็น
จริงซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญาณ
อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้น
เป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมี
ความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็น
ธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ นี้เรียกว่า วิชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่ง
วิชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ความหมายของอวิชา-วิชา (นัยที่ ๓) ๑๑๐

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๙๘/๓๐๐-๓๐๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า อวิชา อวิชา ดังนี้
ก็วิชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้ว
ซึ่งอวิชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ บุคคลผู้ไม่ได้ดับในกรณีนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งรูป
ไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งรูป ไม่รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัด
ซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ...
ไม่รู้ชัดซึ่งสัญญา ... ไม่รู้ชัดซึ่งสังขาร ... ไม่รู้ชัดซึ่งวิญญาน
ไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งวิญญาน ไม่รู้ชัดซึ่งความดับแห่ง
วิญญาน ไม่รู้ชัดซึ่งปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งวิญญาน.

ภิกษุ นี่เราเรียกว่า อวิชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้ว
ซึ่งอวิชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า วิชา วิชา ดังนี้ ก็วิชานั้น
เป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชา
พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัด
ซึ่งรูป รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งรูป รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป รู้ชัด
ซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ...
ย่อมรู้ชัดซึ่งสัญญา ... ย่อมรู้ชัดซึ่งสังขาร ... ย่อมรู้ชัดซึ่ง
วิญญาณ รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งวิญญาณ รู้ชัดซึ่งความดับแห่ง
วิญญาณ รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุ นี่เราเรียกว่า วิชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่ง
วิชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้อแนะนำ ในการ
ปรารถนาความเพียร

ความเพียร สามารถทำได้ในทุกอิริยาบถ

๑๑๑

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗/๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษูกำลังเดินอยู่ ถ้าแม้มากมวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอา วิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจน ไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังเดินอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้มีความเพียร มีโอตตปัปะ มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่เนื่องนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษูกำลังยืนอยู่ ถ้าแม้มากมวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอา วิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจน ไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังยืนอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้มีความเพียร มีโอตตปัปะ มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่เนื่องนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษูกำลังนั่งอยู่ ถ้าแม้มากมวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอา วิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจน ไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนั่งอยู่ เราก็เรียกว่า เป็น

ผู้มีความเพียร มีโอตตัมปะ มีความเพียรอันปรารภแล้วมีตน
ส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่นิ่งนิยตฺย.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุกำลังนอนตื่นอยู่ ถ้าแม้
กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุ
ก็ไม่รับเอาวิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนอนตื่นอยู่
เราก็เรียกว่า เป็นผู้มีความเพียร มีโอตตัมปะ มีความเพียร
อันปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่นิ่งนิยตฺย.

ลักษณะของผู้เกียจคร้าน

๑๑๒

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๖-๑๗/๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้กำลังเดินอยู่ ถ้าแม้มากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังเดินอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนื่องนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้กำลังยืนอยู่ ถ้าแม้มากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังยืนอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนื่องนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้กำลังนั่งอยู่ ถ้าแม้มากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนั่งอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนื่องนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้กำลังนอนตื่นอยู่ ถ้าแม้ม
กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุ
ก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด
ลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนอนตื่นอยู่ เราก็
เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตปัปะ เกียจคร้าน
มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนื่องนิตย์.

ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน

๑๑๓

-บาลี อฎฐก. อ. ๒๗/๓๔๓-๓๔๕/๑๘๕.

ภิกษุทั้งหลาย กุสืตวัตถุ (ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน)
๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ การงานที่จะต้องทำ
มีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องทำการงาน ก็เมื่อเรา
ทำการงานอยู่ กายก็จะลำบาก เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน
เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อ
บรรลุลสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง
ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นกุสืตวัตถุประการที่ ๑.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำการงาน
เสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ทำการงานเสร็จแล้ว
ก็เมื่อเราทำการงานอยู่ กายก็ลำบากแล้ว เอาเถิด ถ้ากระไรเรา
จะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยัง
ไม่ถึง เพื่อบรรลุลสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่
ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวัตถุประการที่ ๒.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง หนทางอันภิกษุจะ
ต้องเดินทาง มีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องเดินทาง
ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ กายก็จะลำบาก เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน
เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง

เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวัตถุประการที่ ๓.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ กายก็ลำบากแล้ว เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวัตถุประการที่ ๔.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะอันเศร้าหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อเราเที่ยวเดินบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะอันเศร้าหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ กายของเรานั้นลำบากแล้ว ไม่ควรแก่การงาน เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวัตถุประการที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาต

ตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการแล้ว กายของเรานั้นหนัก ไม่ควรแก่การงาน เหมือนถั่วชุ่มด้วยน้ำ เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น กุสัตว์ตถุประการที่ ๖.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า อาพาธเล็กน้อยนี้เกิดแก่เราแล้ว เรามีข้ออ้างเพื่อจะนอน เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น กุสัตว์ตถุประการที่ ๗.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน กายของเรายังอ่อนเพลีย ไม่ควรแก่การงาน เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็น กุสัตว์ตถุประการที่ ๘.

ภิกษุทั้งหลาย กุสัตว์ตถุ ๘ ประการนี้แล.

ที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร

๑๑๔

-บาลี อฎฐก. ย. ๒๓/๓๔-๕-๓๔/๗/๑๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย อารัพภวัตถุ (ที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร) ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ การงานอันภิกษุจะต้องทำมีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องทำงาน ก็เมื่อเราทำงานอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรับปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียรเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำงานเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ทำงานเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราทำงานอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรับปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียรเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง หนทางอันภิกษุต้องเดินทางมียู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องเดินทาง ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พภวัตตูประการที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พภวัตตูประการที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเศร้าหมอง หรือประณีต พอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตาม

บ้านหรือนิคม ไม่ได้โทษนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ ภายของเรานั้นเบาควรแก่การงาน ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พภวัตตูประการที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุที่เยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โทษนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โทษนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ ภายของเรานั้นก็เบาควรแก่การงาน ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พภวัตตูประการที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุ เธอมีความคิดอย่างนี้ ว่าอาพาธเล็กน้อยนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว การที่อาพาธของเราจะพึงกลับกำเริบนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้

ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พภวัตตูปการที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน การที่อาพาธของเราจะพึงกลับกำเริบนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พภวัตตูปการที่ ๘.

ภิกษุทั้งหลาย อาร์พภวัตตु ๘ ประการนี้แล.

เพียรละอกุศลแข่งกับความตาย

๑๑๕

-บาลี อฎฐก. อ. ๒๓/๓๓๑-๓๓๓/๑๗๑.

ภิกษุทั้งหลาย มรณสติอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะมือนตะเป็นที่สุด.

ภิกษุทั้งหลาย ก็มรณสติอันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มากหยั่งลงสู่อมตะ มือนตะเป็นที่สุด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางวัน ลี้ไป กลางคืนเวียนมา ย่อมพิจารณาดังนี้ว่า ปัจจัยแห่งความตายของเรามีมากหนอ คือ ฐพึงกัตเราก็ได้ แมลงป่อง พึงต้อยเราก็ได้ ตะขาบพึงกัดเราก็ได้ เพราะเหตุนั้นเราพึงทำกาลกิริยา อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา เราพึงพลาดล้มลงก็ได้ อาหารที่เราบริโภคแล้วไม่ย่อยเสียก็ได้ ดิของเราพึงช่านก็ได้ เสมหะของเราพึงกำเริบก็ได้ ลมมีพิษดังศาตราของเราพึงกำเริบก็ได้ มนุษย์ทั้งหลายพึงเบียดเบียนเราก็ได้ พวกอมนุษย์พึงเบียดเบียนเราก็ได้ เพราะเหตุนั้นเราพึงทำกาลกิริยา อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาดังนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เรา ผู้ทำกาละในกลางคืน มีอยู่หรือหนอแล ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เรา ผู้ทำกาละในกลางคืน มีอยู่ ภิกษุนั้น พึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอดุทธะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นเสีย เปรียบเหมือนคนที่มีผ้าไฟไหม้ หรือศีรษะถูกไฟไหม้ พึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอดุทธะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติ และสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือศีรษะนั้น ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแหละภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะเป็นอันตรายแก่เรา ผู้ทำกาละในกลางคืนไม่มี ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปิติและปราโมทย์หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่.

(ในกรณีแห่งภิกษุผู้ผ่านกลางคืนมาถึงกลางวัน ก็มีข้อความที่ตรัสไว้ให้ปฏิบัติอย่างเดียวกัน ผิดกันแต่เวลาเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย มรณสติอันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย

(นัยที่ ๑)

๑๑๖

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๑๗-๑๒๑/๗๘.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ก็ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรายังเป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มอันเจริญ ตั้งอยู่ในปฐมวัย ถึงกระนั้น ก็มีสมัยที่ความชราย่อมจะถูกต้องกายนี้ได้ ก็ผู้ที่แก่แล้ว ถูกความชราครอบงำแล้วจะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย และจะเสพเสนาสนะอันสัจจคือป่าและป่าชฎ ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจนั้น จะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว แม้จะแก่เฒ่าก็จักอยู่เป็นผาสุก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ

เด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรามีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุ สำหรับย่อยอาหารสม่่าเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก พอปานกลาง ควรแก่การกระทำความเพียร แต่ย่อมมีสมัยที่พยาธิจะถูกต้องกายนี้ ก็ผู้ที่ป่วยไข้อันความป่วยไข้ครอบงำแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย และจะเสพเสนาสนะอันสัจจคือป่าและป่าชฎ ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว แม้จะเจ็บไข้ก็จักอยู่เป็นผาสุก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่๒ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ ข้าวกล้างามดี บิณฑบาตก็หาได้ง่าย สะดวกแก่การแสวงหา

บิณฑบาตเลี้ยงชีวิต แต่ก็ย่อมมีสมัยที่มีข้าวแพง ข้าวกล้าเสียหาย บิณฑบาตหาได้ยาก ไม่สะดวกแก่การแสวงหา บิณฑบาตเลี้ยงชีพ อนึ่ง ในสมัยข้าวแพง พวกมนุษย์ย่อมหลงไหลไป ในที่ที่มีอาหารดี ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้โดยง่าย และจะเสพเสนาสนะอันสังัดคือป่าและป่าช้า ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้น จะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว จักอยู่เป็นผาสุก แม้ในคราวที่เกิดทุกข์ภิกขุ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นดั่งน้ำมันกับน้ำ มองดูกันด้วยสายตาแสดง

ความรักอยู่ แต่ยอมมีสมัยที่มีภัย มีความปั่นป่วนในดง
 ประชาชนวุ่นวาย และเมื่อมีภัยพวกมนุษย์ยอมหลังไหลไป
 ในที่ที่ปลอดภัย ในที่นั้นยอมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
 มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
 อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าช้ญ
 ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร
 ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึง
 สิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้ง
 สิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว
 จักอยู่เป็นผาสุก แม้ในคราวที่เกิดโรภัย ภัยทั้งหลาย ภัย
 ผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๔ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท
 มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุ
 สิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภัยยอมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้
 สงฆ์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศ
 ร่วมกัน อยู่เป็นผาสุก แต่ภัยยอมมีสมัยที่สงฆ์แตกกัน ก็เมื่อ
 สงฆ์แตกกันแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าช้ญ

ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร
ไม่น่าพอใจนั้น จะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึง
สิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้ง
สิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว
จักอยู่เป็นผาสุก แม้ในคราวเมื่อสงฆ์แตกกัน ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท
มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุ
สิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นภัยในอนาคต ๕ ประการ
เหล่านี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ
เด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้
บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๒)

๑๑๗

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๑๕-๑๑๗/๗๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุผู้อยู่ป่าในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว ภูผาพังก่ดเรา แมลงปองผึ้งต่อยเรา หรือตะขาบผึ้งก่ดเรา เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนี้ อันตรายนั้น จะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัย ในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึ่งพลาดล้มลง อาหารที่ฉันแล้วไม่ย่อย ดิขของเราพึงกำเริบ

เสมอหะพึงกำเริบ หรือลมหมีพิษเพียงดังศัตรพึงกำเริบ เรา พึงทำกาละได้ด้วยเหตุนี้ อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ควรเป็นผู้ ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึงพบ สัตว์ร้าย คือสึหะ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หรือเสือดาว สัตว์ เหล่านั้นพึงทำร้ายเราถึงตาย เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนี้ อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้ แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็น ภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้ บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็น
ดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว เราพึง
พบคนร้ายผู้ก่อคดีแล้ว หรือมีคดียังไม่ได้ก่อ คนร้ายเหล่านั้น
พึงปลงชีวิตเรา เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนี้ อันตรายนั้นจะ
พึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยัง
ไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้
ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคต
ข้อที่ ๔ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว
เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้
แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็น
ดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว
ในป่าย่อมมีพวกอมนุษย์ดุร้าย อมนุษย์เหล่านั้นพึงปลงชีวิต
เรา เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนี้ อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา
เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุ
สิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคต
ข้อที่ ๕ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว

เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้
แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต
๕ ประการเหล่านี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร
มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่
ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

สมัยที่ไม่สมควร และที่สมควร กระทำความเพียร

๑๑๘

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๗๕-๗๖/๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียร ๕
ประการนี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นคนแก่ ถูกชราครอบงำ
นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้อาพาธ ถูกพยาธิ
ครอบงำ นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีข้าวแพง ข้าวกล้าเสียหาย
มีอันตรายได้ยาก ไม่สะดวกที่จะยังอดภาวนาให้เป็นไป
ด้วยการแสวงหาอันตราย นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำ
ความเพียรข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีภัย มีความกำเริบในป่าดง
ชาวชนบทพากันขึ้นยานพาหนะอพยพไป นี่เป็นสมัย
ที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง สมัยที่สงฆ์แตกกัน ภิกษุทั้งหลาย
ก็เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว ย่อมมีการด่ากันและกัน บริภาษกัน
และกัน มีการใส่ร้ายกันและกัน มีการทอดทิ้งกันและกัน

คนผู้ไม่เลื่อมใสในสงฆ์หมั่นนั้น ย่อมไม่เลื่อมใส และคนบางพวกที่เลื่อมใส ย่อมเป็นอย่างอื่นไป นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียร ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ควรกระทำความเพียร ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่ม ตั้งอยู่ในปฐมวัย นี่เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุที่เผาอาหารให้ย่อยสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง ควรแก่การกระทำความเพียร นี่เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง สมัยที่ข้าวกล้างามดี มีบัณฑิตหาได้ง่าย สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาบัณฑิต นี่เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง สมัยที่พวกมนุษย์พร้อมเพรียงกัน (สามัคคีกัน) ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ

มองดูกันและกันด้วยสายตาที่ประกอบด้วยความรัก
นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง สมัยที่สงฆ์พร้อมเพรียงกัน ยินดี
ต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน ย่อมอยู่เป็นผาสุก.
ภิกษุทั้งหลาย เมื่อสงฆ์สมัคครสมานกัน ย่อมไม่มีการด่ากัน
และกัน ไม่บริภาษกันและกัน ไม่มีการใส่ร้ายกันและกัน
ไม่มีการทอดทิ้งกันและกัน คนผู้ไม่เลื่อมใสในสงฆ์หมั่น
ย่อมเลื่อมใส และคนที่เลื่อมใสแล้ว ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป
นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สมัยที่ควรกระทำ
ความเพียร ๕ ประการ.

อย่างไร ความเพียรพยายามจึงมีผล ๑๑๙

-บาลี อปร. ม. ๑๔/๑๓, ๑๖/๑๒, ๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร ความพยายามจึงจะมีผล
ความเพียรจึงจะมีผล.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เอาทุกข์
ทัฬหณตนที่ไม่มีทุกข์ทัฬหณ ไม่สละความสุขที่เกิดโดยธรรม
ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในความสุขนั้น เธอย่อมทราบชัดอย่างนี้
ว่า ถึงเรานี้จักยังมีเหตุแห่งทุกข์ เมื่อเริ่มตั้งความเพียร
วิราคะย่อมมีได้เพราะการตั้งความเพียร อนึ่ง ถึงเรานี้จะ
ยังมีเหตุแห่งทุกข์ เมื่อวางเฉย บำเพ็ญอุเบกขาอยู่ วิราคะ
ก็ย่อมมีได้ เธอพึงเริ่มตั้งความเพียร ในทำนองที่ภิกษุยังมี
เหตุแห่งทุกข์ เริ่มตั้งความเพียร ย่อมมีวิราคะเพราะการ
เริ่มตั้งความเพียร และบำเพ็ญอุเบกขาในทำนองที่ภิกษุยังมี
เหตุแห่งทุกข์ วางเฉย บำเพ็ญอุเบกขาอยู่ ย่อมมีวิราคะ เมื่อ
เธอนั้นยังมีเหตุแห่งทุกข์ เริ่มตั้งความเพียร วิราคะย่อมมีได้
เพราะการตั้งความเพียร แม้อย่างนี้ ทุกข์นั้นก็ป็นอันเธอ
สลัดได้แล้ว เมื่อเธอนั้นยังมีเหตุแห่งทุกข์ วางเฉย บำเพ็ญ
อุเบกขาอยู่ วิราคะย่อมมีได้ แม้อย่างนี้ ทุกข์นั้นก็ป็นอัน
เธอสลัดได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็น
 ดังนี้ว่า เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมย่อมเจริญยัง
 กุศลธรรมย่อมเสื่อม แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนเพื่อความ
 ลำบาก อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยัง
 อย่างกระนั้นเลย เราพึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากเถิด เธอ
 จึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก เมื่อเธอเริ่มตั้งตนเพื่อความ
 ลำบากอยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยัง
 สมัยต่อมา เธอไม่ต้องเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากได้ ข้อนั้น
 เพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนเพื่อ
 ความลำบาก เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอเป็น
 อันสำเร็จแล้ว ฉะนั้น สมัยต่อมา เธอจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตน
 เพื่อความลำบากได้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนช่างศร ย่างลอนลูกศร
 บนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ เพราะเหตุที่ลูกศร
 เป็นของอันช่างศรย่างลอนบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้
 การได้แล้ว สมัยต่อมา ช่างศรนั้นไม่ต้องย่างลอนลูกศรนั้น
 บนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร
 ภิกษุทั้งหลาย เพราะช่างศรนั้นพึงย่างลอนลูกศรบนข่าไฟ ๒ อัน
 ดัดให้ตรงจนใช้การได้ เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอ

เขาเป็นอันสำเร็จแล้ว ฉะนั้น สมัยต่อมา ช่างศรจึงไม่ต้อง
ย่างลูกศรบนข้าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ จันทิ.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล ภิกษุย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่า เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง
กุศลธรรมย่อมเสื่อม แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก
อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง อย่างกระนั้นเลย
เราพึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากเถิด เธอจึงเริ่มตั้งตนเพื่อ
ความลำบาก เมื่อเธอเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากอยู่ อกุศลธรรม
ย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง สมัยต่อมา เธอไม่ต้อง
เริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากได้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร ภิกษุ
ทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก เพื่อ
ประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอเป็นอันสำเร็จแล้ว ฉะนั้น
สมัยต่อมา เธอจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากแล.

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามมีผล ความเพียรมีผล
แม้อย่างนี้.

สิ่งที่ควรเสพ-ไม่ควรเสพ

๑๒๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๖๐-๑๖๕/๒๒๙-๒๓๓.

สารีบุตร เมื่อเสพรูปที่รู้ได้ด้วยจักขุเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพรูปที่รู้ด้วยจักขุเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุเช่นนี้ควรเสพ.

(ในกรณีแห่งอารมณ์ห้าที่เหลือคือ เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก รสที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยผิวกาย และธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจ ก็มีหลักเกณฑ์ที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุข้างบนนี้).

สารีบุตร เมื่อเสพจิวรเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป จิวรเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อภิกษุเสพจิวรเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง จิวรเช่นนี้ควรเสพ.

(ในกรณีแห่งปัจจัย คือ บิณฑบาต และเสนาสนะ ก็มีหลักเกณฑ์ที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งจิวรข้างบนนี้).

สารีบุตร เมื่อเสพหมู่บ้านเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป หมู่บ้านเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพหมู่บ้านเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง หมู่บ้านเช่นนี้ควรเสพ.

(ในกรณีแห่งปัจจัย คือ นิคม นคร ชนบท ก็มีหลักเกณฑ์ที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งคามข้างบนนี้).

สารีบุตร เมื่อเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป บุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง บุคคลเช่นนี้ควรเสพ.

สารีบุตร ถ้ากษัตริย์ทั้งปวง พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยาย ที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ นั้น จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กษัตริย์แม่ทั้งปวงตลอดกาลนาน.

ถ้าพราหมณ์ทั้งปวง...

ถ้าแพศย์ทั้งปวง...

ถ้าศูทรทั้งปวง พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยาย ที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ นั้น จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ศูทร แม่ทั้งปวงตลอดกาลนาน.

สารีบุตร ถ้าแม่โลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหมและ
หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและ
มนุษย์ ฟังรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อนี้
ได้โดยพิสดารอย่างนี้ นั่น จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่โลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม และหมู่สัตว์
พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์
ตลอดกาลนาน.

หลักการเลือกสถานที่และบุคคล ที่ควรเสพ และไม่ควรเสพ

๑๒๑

-บาลี ม. ๑๒/๒๑๒-๒๑๙/๒๓๕-๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเข้าไปอาศัย
ป่าช้าแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าช้านั้นอยู่
สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น
อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และ
ภิกษุนั้นไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูง
ที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารเหล่านี้
ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น
ได้โดยยาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้
ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าช้านี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าช้านี้
อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น
อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และเราไม่ได้บรรลุ
ธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วน
ปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ
คิลานปัจจัยเภสัชบริวารเหล่านี้ ที่บรรพชิตจำต้องนำมา
บริโภค ปัจจัยเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุนั้นควรหลีกไปเสียจากป่าชัฏนั้น ในเวลากลางคืน หรือในเวลากลางวันก็ตาม ไม่ควรอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เข้าไปอาศัยป่าชัฏแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชัฏนั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลुด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำเป็นต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ยาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และเราไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำเป็นต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม่ยาก แต่ว่า เราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะเหตุแห่งจีวร

เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เพราะเหตุแห่งคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ก็ครั้งเป็นเช่นนั้น เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชฎนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏ ก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่น ก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และเราไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นแม้รู้แล้วควรหลีกไปเสียจากป่าชฎนั้น ไม่ควรอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เข้าไปอาศัยป่าชฎแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชฎนั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นย่อมได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจฉัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภคนั้น ปัจฉัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าชฎนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชฎนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจาก

โยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารเหล่านี้ ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก แต่ว่าเราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะเหตุแห่งจีวร เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เพราะเหตุแห่งคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ก็ครั้งเป็นเช่นนั้น เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าช้าอยู่น้อย สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วยภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นแม้รู้แล้ว ก็ควรอยู่ในป่าช้านั้นไม่ควรหลีกไปเสีย.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เข้าไปอาศัยป่าช้าแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าช้านั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารเหล่านี้ที่บรรพชิตจำต้องนำมา

บริโศค ปัจจยฺเหล่านั้ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม้งาย กิกษุ
ท้งหลาย กิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า เราเข้ามาอาศัย
ป่าช้ญนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าช้ญนี้อยู่ สติที่ยังไมปรากฏ
ก็ปรากฏ จิตที่ยังไมตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไมสิ้นไปก็ถึง
ความสิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุความปลอดโปร่งจากโยคะ
อย่างสูงที่ยังไมบรรลุด้วย ส่วนปัจจยฺเครื่องอดหนุนชีวิต
คือ จีวร บิณทบาท เสนาสนะ และคิลานปัจจยฺเภสัชบริหาร
เหล่านั้ย ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโศคปัจจยฺเหล่านั้ย
ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม้งาย กิกษุท้งหลาย กิกษุนั้นควรอยู่
ในป่าช้ญนั้นจนตลอดชีวิต ไมควรหลีกไปเสีย.

(ในกรณีแห่งการเลือกหมู่บ้าน นิคม นคร ชนบท และบุคคล
ที่ควรเสพหรือไมควรเสพ ก็ได้ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน).

เครื่องผูกพันจิต ๕ อย่าง

๑๒๒

- ปาลิ ม. ม. ๑๒/๒๐๕-๒๑๐/๒๒๗-๒๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ไม่ละตะปุตริงใจ ๕ ประการ ไม่ถอนเครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ ภิกษุนั้นหนอจักถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ตะปุตริงใจ ๕ ประการ อันเธอยังละไม่ได้เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดา ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดานั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่าตะปุตริงใจ ประการที่ ๑ ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุสงฆ์
เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรม
ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ
เชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรมนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความ
เพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความ
ทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไป
เพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ
เพื่อความทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่า
ตะปุตฺตริงใจประการที่ ๒ ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุสงฆ์
เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์
ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงฆ์ เคลือบแคลง ไม่ปลงใจ
เชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์นั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความ
เพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความ
ทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไป
เพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ
เพื่อความทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่า
ตะปุตฺตริงใจประการที่ ๓ ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุสงฆ์
เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา ภิกษุ

ทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขานั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไป เพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่า ตะปุตรังใจประการที่ ๔ ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้โกรธเคือง ไม่พอใจ มีจิตอันโทสะกระทบกระทั่ง มีใจดุจตะปูในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่โกรธเคือง ไม่พอใจ มีจิตอันโทสะกระทบกระทั่ง มีใจดุจตะปูในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่า ตะปุตรังใจ ประการที่ ๕ ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ตะปุตรังใจ ๕ ประการเหล่านี้ ชื่อว่าอันภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ อันภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในกาม ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในกาม ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่า เครื่องผูกพันใจประการที่ ๑ ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในร่างกาย ภิกษุ

ทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร้าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในร่างกายนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลสเพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๒ ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร้าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในรูป ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร้าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในรูปนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลสเพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่อง

เผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่นอย่างนี้ ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๓ ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุบริโภคมิถุนพอลความประสงค์แล้ว ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในความหลับอยู่ ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้บริโภคมิถุนพอลความประสงค์แล้ว ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในความหลับอยู่นั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๔ ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุจักประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อปรารธนาเทพนิกายอันใดอันหนึ่งว่า เราจักได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีลอันนี้ ด้วยข้อวัตรอันนี้ ด้วยตบะอันนี้ หรือด้วยพรหมจรรย์อันนี้ ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้จักประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อ

ปรารถนาเทพนิยายอันใดอันหนึ่งว่า เราจักได้เป็นเทพเจ้าหรือ
เทพองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยศีลอันนี้ ด้วยข้อวัตรอันนี้ ด้วยตบะ
อันนี้ หรือด้วยพรหมจรรย์อันนี้นั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความ
เพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ เพื่อความ
ทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อม
ไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนื่องๆ
เพื่อการทำติดต่อกัน เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ ชื่อว่า
เครื่องผูกพันใจประการที่ ๕ ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการเหล่านี้ ชื่อว่าอันภิกษุนั้น
ยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่ละตะปุตริงใจ
๕ ประการเหล่านี้ ไม่ถอนเครื่องผูกพันใจ ๕ ประการเหล่านี้
ภิกษุนั้นหนอ จักถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้
ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

(ยังมีการตรัสโดย ปฏิบัติขณินฝ่ายตรงกันข้าม ซึ่งเป็นการส่งเสริม
การประกอบความเพียร ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้ด้วยตนเอง จึงไม่ได้
นำมาใส่ไว้ในที่นี้.)

อุปกิเลสแห่งจิต

๑๒๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๓๐/๔๖๗.

ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสของทอง ๕ อย่างเหล่านี้ เป็นเครื่องทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี อุปกิเลส ๕ อย่าง เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย เหล็กเป็นอุปกิเลสของทอง ทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี โลหะ ... ดีบุก ... ตะกั่ว ... เงิน เป็นอุปกิเลสของทอง ทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี.

ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสของทอง ๕ อย่างนี้เหล่านี้ เป็นเครื่องทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน อุปกิเลสของจิต ๕ อย่างเหล่านี้ เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดี เพื่อความสิ้นอาสวะ อุปกิเลส ๕ อย่างเป็นอย่างใด คือ

ภิกษุทั้งหลาย กามฉันทะ เป็นอุปกิเลสของจิต เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดีเพื่อความสิ้นอาสวะ พยาบาท ... ถีนมิทธะ ... อุทธัจจะกุกกุจจะ ... วิจิกิจฉา เป็นอุปกิเลสแห่งจิต เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควร แก่การงาน ไม่ให้ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดี เพื่อความสิ้นอาสวะ

ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสของจิต ๕ อย่างเหล่านี้แล เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดีเพื่อความสิ้น อาสวะ.

ภิกษุทั้งหลาย โขชฌงค์ ๗ เหล่านี้ ไม่เป็นธรรมกัณ ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ วิชาและวิมุตติ โขชฌงค์ ๗ เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย สติสัมโพชฌงค์ไม่เป็นธรรมกัณ ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ

วิชาและวิมุตติ รัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... วิริยสัมโพชฌงค์ ... ปีติสัมโพชฌงค์ ... ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ... สมาธิ-
สัมโพชฌงค์ ... อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ไม่เป็นธรรมกัณ ไม่เป็น
ธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ
วิชาและวิมุตติ

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้แล ไม่เป็นธรรมกัณ
ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ
วิชาและวิมุตติ.

(ในสูตรอื่น ทรงตรัสว่า เมื่อละอุปกิเลสแห่งจิต ๕ อย่างเหล่านี้ได้
ภิกษุหวังจะแสดงอิทธิวิธี, ได้ทิพโสต, บรรลุเจโตปริยญาณ, บรรลุรูปเพ-
นิวาสานุสสติญาณ, บรรลุจตุปปาทญาณ หรือกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ ก็สามารถทำได้ - บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๗/๒๓.).

มนสิการโดยไม่แยกคาย

นิวรรณ์ ๕ ย่อมเกิด

๑๒๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๓๒/๔๘๒-๔๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยกคาย
 กามฉันทะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไป
 เพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยกคาย
 พยาบาทที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไป
 เพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยกคาย
 ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไป
 เพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยกคาย
 อุทธัจจกุกกุกจะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว
 ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่
 แยกคาย วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว
 ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

(ดูเพิ่มเติมในเรื่อง อาหารของนิวรรณ์ ๕ ในหน้า ๔๖๒)

เจริญสมาธิให้ได้ อย่างน้อยวันละ ๓ ครั้ง

๑๒๕

- บาลี ตีก. อ. ๒๐/๑๔๕-๑๔๖/๔๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้สมควรจะได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือเพื่อทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีมากขึ้น องค์ ๓ ประการ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าในโลกนี้ เวลาเข้าจัดแจงการทำงานโดยเอื้อเฟื้อ เวลาเที่ยงจัดแจงการทำงานโดยเอื้อเฟื้อ เวลาเย็นจัดแจงการทำงานโดยเอื้อเฟื้อ.

ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้แลสมควรจะได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือเพื่อทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีมากขึ้น ฉันทใด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สมควรจะได้บรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญมากขึ้น ธรรม ๓ ประการ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เวลาเช้ากำหนดสมาธิ นิมิตโดยเคารพ เวลาเที่ยงกำหนดสมาธิ นิมิตโดยเคารพ เวลาเย็นกำหนดสมาธิ นิมิตโดยเคารพ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เหล่านี้แล ย่อมสมควรจะบรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่บรรลุ หรือเพื่อทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้ว ให้เจริญมากขึ้น.

ลักษณะของผู้ที่ง่ายต่อการเข้าสมาธิ ๑๒๖

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๕๕/๑๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ ธรรม ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่อดทนต่อรูป
เป็นผู้ไม่อดทนต่อเสียง เป็นผู้ไม่อดทนต่อกลิ่น เป็นผู้ไม่
อดทนต่อรส เป็นผู้ไม่อดทนต่อโผฏฐัพพะ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
เหล่านี้แล ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ ธรรม ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อดทนต่อรูป
เป็นผู้อดทนต่อเสียง เป็นผู้อดทนต่อกลิ่น เป็นผู้อดทน
ต่อรส เป็นผู้อดทนต่อโผฏฐัพพะ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
เหล่านี้แล ย่อมควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ.

เจริญสมาธิแม้เพียงชั่วลัดนิ้วมือ ชื่อว่าไม่เห็นห่างจากฌาน

๑๒๗

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๕๔-๕๕/๒๒๔.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญอานาปานสติ แม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เห็นห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันทินทรบาทของชาวแวนแคว้นเปล่า ก็จะป่วยการกล่าวไปไยถึงผู้กระทำใ้มากซึ่งอานาปานสตินั้นเล่า

ถ้าภิกษุเจริญอสุภสังขสัญญา ... เจริญมรณสังขสัญญา ... เจริญอาหาเรปฏิกูลสังขสัญญา ... เจริญสัพพโลเกอนภิตตสังขสัญญา ... เจริญอนิจจสังขสัญญา ... เจริญอนิจเจตขสังขสัญญา ... เจริญทุกเขนัตตสังขสัญญา ... เจริญปหานสังขสัญญา ... เจริญวิราคสังขสัญญา ... เจริญนิโรธสังขสัญญา ... เจริญพุทธานุสสติ ... เจริญธัมมานุสสติ ... เจริญสังฆานุสสติ ... เจริญสีลานุสสติ ... เจริญจาคานุสสติ ... เจริญเทวตานุสสติ ... เจริญมรณสติ ... เจริญกายคตาสติ ... เจริญอุปสมานุสสติ แม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เห็นห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันทินทรบาทของชาวแวนแคว้นเปล่า จะป่วยการกล่าวไปไยถึงผู้กระทำใ้มากซึ่งอุปสมานุสสตินั้นเล่า. ...

ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๑)

๑๒๘

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๓๕-๑๓๖/๙๖.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำใ้มาก ซึ่งอานาปานสติอันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริวารแห่งชีวิต

(๒) เป็นผู้ที่มีอาหารน้อย ประกอบตนอยู่ในความเป็นผู้มีท้องอันพรั่ง

(๓) เป็นผู้ไม่มีความมีนชา ประกอบตนอยู่ในความตื่น

(๔) เป็นผู้มีสุตะมาก ทรงสุตะ สัมสมสุตะ คือ ธรรมเหล่าใดอันงดงามในเบื้องต้น งดงามในท่ามกลาง งดงามในที่สุด แสดงอยู่ซึ่งพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ธรรมเหล่านั้นอันเธอสดับแล้วมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทวิปฏิ

(๕) ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำใ้มาก ซึ่งอานาปานสติอันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว.

ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๒)

๑๒๙

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๓๖/๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติอันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริหารแห่งชีวิต

(๒) เป็นผู้มีความต้องการน้อย ประกอบตนอยู่ในความเป็นผู้มีท้องอันพรั่ง

(๓) เป็นผู้ไม่มีความมินชา ประกอบตนอยู่ในความตื่น

(๔) ย่อมเป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งถาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบาย แก่ธรรมเครื่องเปิดโล่งแห่งจิต คือ อับปิจนกถา (เรื่องปรารถนา) สันตุฏฐิกถา (เรื่องสันโดษ) ปวิเวกกถา (เรื่องความสงัด) อสังสัคคกถา (เรื่องไม่คลุกคลี) วิริยารัมภกถา (เรื่องมีความเพียร) สीलกถา (เรื่องศีล) สมาธิกถา (เรื่องสมาธิ) ปัญญากถา (เรื่องปัญญา) วิมุตติกถา (เรื่องวิมุตติ) วิมุตติญาณทัสสนกถา (เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ)

(๕) ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำไว้มาก ซึ่งอานาปานสติ
อันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมแทงตลอด
ธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว.

ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๓)

๑๓๐

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๓๖-๑๓๗/๙๘.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มากซึ่ง อานาปานสติ ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริขารแห่งชีวิต

(๒) เป็นผู้ที่มีอาหารน้อย ประกอบตนอยู่ในความเป็นผู้มีท้องอันพร่อง

(๓) เป็นผู้ไม่มีความมินชา ประกอบตนอยู่ในความตื่น

(๔) ย่อมเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด

(๕) ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติ อันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว

ผู้ตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่น | ๑๓๑

– บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๒๑–๒๒๒/๓๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เป็นอย่างไร.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นเครื่องกัณจิต ด้วยการเดิน การนั่ง ตลอดวัน

ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นเครื่องกัณจิต ด้วยการเดิน การนั่ง ตลอดปฐมยามแห่งราตรี

ย่อมสำเร็จสหัสสาโดยช้างเผือกขาว ช้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำไว้ในใจซึ่งอุฏฐานสัญญา (หมายใจว่าจะลุกขึ้น) ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี

พอถึงปัจฉิมยามแห่งราตรี ก็ลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นเครื่องกัณจิตด้วยการเดิน การนั่ง.

ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แลภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่.

ต้องปรารภความเพียรแต่พอดี

๑๓๒

-บาลี ฉ.ภก. ย. ๒๒/๔๒๐/๓๒๖.

โสณะ จันนั้นก็เหมือนกันแล ความเพียรที่ปรารภมากเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน.

โสณะ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอจงตั้งความเพียรให้แต่พอดี จงเข้าใจความที่อินทรีย์ทั้งหลาย ต้องเป็นธรรมชาติที่เสมอ ๆ กัน จงกำหนดหมายในความพอดีนั้นไว้เถิด.

ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๑) | ๑๓๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๒๘/๑๖๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสุด ๒ อย่างนี้ อันบรรพชิตไม่ควรเสพ ส่วนสุด ๒ อย่างนั้นเป็นอย่างไร คือ

(๑) การประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย อันเป็นของเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปฤชชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์.

(๒) การประกอบความลำบากแก่ตน เป็นทุกข์ ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุด ๒ อย่างเหล่านี้ อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพานนั้นเป็นอย่างไร คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้แหละ ซึ่งได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ.

ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๒) ๑๓๔

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๓๘๑-๓๘๓/๕๓๖-๕๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็มัชฌิมาปฏิปทา เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่ เป็นผู้มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งหลายอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้ เพื่อยัง ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละธรรม อันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสูญ เพิ่มพูน ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยฉันทะสมาธิและปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท

อันประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร เจริญอุทฺธิบาท
อันประกอบด้วยจิตสมาธิและปธานสังขาร เจริญอุทฺธิบาท
อันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัทธินทรีย์
วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัทธาพละ
วิริยพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ
สติสัมโพชฌงค์ อัมมวិเจยสัมโพชฌงค์ วิริเยสัมโพชฌงค์
ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์
อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมา-
ทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๓) | ๑๓๕

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๗๒-๗๔/๑๒๘-๑๓๒.

พราหมณ์ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง (มชฺฌน) ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า

เพราะมีวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย

เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาน

เพราะมีวิญญานเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป

เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ

เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา

เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา

เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ

เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ

เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ โทมน์สุอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ แห่งอวิชชา
นั้นนั่นเดียว จึงมีความดับแห่งสังขารทั้งหลาย

เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่ง
วิญญาน

เพราะมีความดับแห่งวิญญาน จึงมีความดับแห่ง
นามรูป

เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่ง
สฬายตนะ

เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่ง
ผัสสะ

เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา

เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่ง
ตัณหา

เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่ง
อุปาทาน

เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ

เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ

เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นเอง ชรามรณะ โสกะ
ปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับ
ลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๑)

๑๓๖

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๑๐-๒๑๕/๓๐๖-๓๑๗.

...เมื่อภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่อย่างนี้ ย่อมละความระลึก และความตำรอันอาศัยเรือนเสียได้ เพราะละความระลึกและความตำรนั้นได้ จิตของเธอที่ตั้งอยู่ด้วยดี สงบรำงับอยู่ด้วยดี เป็นธรรมเอกผุดมีขึ้น เป็นสมาธิอยู่ในภายในนั้นเทียว ภิกษุทั้งหลาย แม้อย่างนี้ ภิกษุนั้นก็ชื่อว่า เจริญกายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษुरुูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นส่วนวิชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งถูกต้องด้วยใจแล้วแม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งซึ่งไหลไปสู่สมุทร ย่อมหยั่งลงในภายในของผู้้นั้น ฉะนั้นใด ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉะนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษुरुูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นส่วนแห่งวิชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษुरुูปใดรูปหนึ่ง ไม่เจริญ ไม่กระทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ย่อมได้โอกาส...

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษुरुปใดรูปหนึ่ง
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว มารย่อมนิได้ช่อง ย่อมไม่ได้
โอกาส...

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษुरुปใดรูปหนึ่ง
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว เธอย่อมบรรลุถึงความเป็น
ผู้สามารถในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งเธอ
น้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้นๆ ได้ ในเมื่อ
มีสติเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุเสพอแล้ว ทำให้
เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว
ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสังสมเนื่องๆ ปราภสมมาเสมอ
ดีแล้ว พึงหวังอาณิสส ๑๐ ประการนี้ คือ

(๑) เป็นผู้อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้
ไม่ถูกความไม่ยินดีครอบงำ ย่อมครอบงำความไม่ยินดี
ที่เกิดขึ้นแล้วได้.

(๒) เป็นผู้อดกลั้นต่อภัยและความหวาดกลัวได้
ไม่ถูกภัยและความหวาดกลัวครอบงำ ย่อมครอบงำภัยและ
ความหวาดกลัว ที่เกิดขึ้นแล้วได้.

(๓) เป็นผู้ที่มีปกติอดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อสัมผัสแห่งเหลือบ ยุ้ง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลาน ต่อทำนองคำพูดที่กล่าวร้าย ใส่ร้าย เป็นผู้อดทนต่อเวทนาประจำสรีระที่เกิดขึ้นแล้ว อันเป็นทุกข์กล้า เจ็บแสบ ไม่ใช่ความสำราญ ไม่เป็นที่พอใจ พอจะสังหารชีวิตได้.

(๔) เป็นผู้ได้ตามต้องการ ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฉนทั้ง ๔ อันเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็นทิฏฐธรรมสุขวิหาร.

(๕) ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ ... ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้.

(๖) ย่อมฟังเสียงทั้งสอง คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ได้ด้วยทิพย์โสตธาตุอันบริสุทธิ์ ล่วงโสตของมนุษย์.

(๗) ย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่น ได้ด้วยใจ ... หรือจิตยังไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า จิตยังไม่หลุดพ้น.

(๘) ย่อมระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอยู่อาศัยในชาติก่อนได้ เป็นอันมาก ... พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยอาการอย่างนี้.

(๙) ย่อมเห็นหมู่วัตถุที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ ... ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมทราบชัดซึ่งหมู่วัตถุผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยอาการอย่างนี้.

(๑๐) ย่อมเข้าถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุเสพแล้ว ทำให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสิ่งสมเนื่องๆ ปรารภสมมาเสมอดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๐ ประการได้ ดังนี้.

(วิธีการปฏิบัติที่ตถาคตจัดเป็นกายคตาสติ มีค่อนข้างมาก เช่น การเจริญอานาปานสติ, การเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ, การพิจารณาสุกะ, การพิจารณาโดยความเป็นธาตุ, การเจริญฌานทั้ง ๔ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ตรัสถึงอุปมาต่างๆ ไว้มากมาย ผู้อ่านสามารถศึกษารายละเอียดได้จากความเต็มของพระสูตรนี้

อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๒)

๑๓๗

- บาลี เอก. อ. ๒๐/๕๗-๖๐/๒๓๓-๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไปในส่วนวิชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น เปรียบเหมือนมหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งถูกต้องด้วยใจแล้ว แม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งซึ่งไหลไปสู่สมุทร ย่อมหยั่งลงใน ภายในของผู้นั้นฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามีผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำ อนาคามีผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอรหัตตผลให้แจ้ง.

ธรรมข้อหนึ่ง คืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามีผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำ อนาคามีผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอรหัตตผลให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ย่อมเป็นไป
เพื่อความเจริญแห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์
แห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่
ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเป็นผู้มีปัญญาไพบูลย์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี
ปัญญาลึกซึ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาสามารถยิ่ง
ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ย่อมเป็นไป
เพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็น
ผู้มีปัญญาว่องไว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว
ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเป็นผู้มีปัญญาเล่น ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี
ปัญญาคม ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส.

ธรรมข้อหนึ่ง คืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ... ย่อมเป็นไป
เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส.

ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดไม่บริโภคกายคตาสติ
ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมไม่บริโภคมอมตะ ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใด
บริโภคกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมบริโภคมอมตะ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่บริโภคแล้ว
อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่บริโภคแล้ว ภิกษุทั้งหลาย
กายคตาสติอันชนเหล่าใดบริโภคแล้ว อมตะชื่อว่าอันชน
เหล่านั้นบริโภคแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติของชนเหล่าใดเสื่อมแล้ว
อมตะของชนเหล่านั้นชื่อว่าเสื่อมแล้ว ภิกษุทั้งหลาย
กายคตาสติของชนเหล่าใดไม่เสื่อมแล้ว อมตะของชนเหล่านั้น
ชื่อว่าไม่เสื่อมแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดเปื้อแล้ว
อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นเปื้อแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติ
อันชนเหล่าใดชอบใจแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นชอบใจแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดประมาทกายคตาสติ
ชนเหล่านั้นชื่อว่าประมาทอมตะ ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใด
ไม่ประมาทกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่ประมาทอมตะ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดหลงลืม
อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นหลงลืม ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติ
อันชนเหล่าใดไม่หลงลืม อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่หลงลืม.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ช้องเสพ
แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ช้องเสพแล้ว ภิกษุทั้งหลาย
กายคตาสติอันชนเหล่าใดช้องเสพแล้ว อมตะชื่อว่าอัน
ชนเหล่านั้นช้องเสพแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่เจริญ
แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่เจริญแล้ว ภิกษุทั้งหลาย
กายคตาสติอันชนเหล่าใดเจริญแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้น
เจริญแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ทำให้
มากแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ทำให้มากแล้ว ภิกษุ
ทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดทำให้มากแล้ว อมตะ
ชื่อว่าอันชนเหล่านั้นทำให้มากแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่รู้ด้วย
ปัญญาอันยิ่ง อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง
ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง
อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่กำหนดรู้แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่กำหนดรู้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดกำหนดรู้แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ทำให้แจ้งแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ทำให้แจ้งแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดทำให้แจ้งแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นทำให้แจ้งแล้ว.

ลักษณะของผู้ตั้งใจในกายคตาสติ | ๑๓๘

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๔๘-๒๔๙/๓๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษจับสัตว์ ๖ ชนิดซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน คือ พิงจับงู จะเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก ลิง แล้วผูกด้วยเชือกอันเหนียวแน่น ครั้นแล้วพึงผูกไว้ที่หลักหรือที่เสาอันมั่นคง

ที่นั่นแล สัตว์ ๖ ชนิดเหล่านั้น ซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน พึงตั้งมาสู่โคจรและวิสัยของตนๆ คือ งูพึงตั้งมาด้วยคิดว่าเรจักเข้าไปสู่จอมปลวก จะเข้พึงตั้งมาด้วยคิดว่าเรจักลงแม่น้ำ นกพึงตั้งมาด้วยคิดว่าเรจักบินขึ้นสู่อากาศ สุนัขบ้านพึงตั้งมาด้วยคิดว่าเรจักเข้าไปบ้าน สุนัขจิ้งจอกพึงตั้งมาด้วยคิดว่าเรจักเข้าไปป่าช้า ลิงพึงตั้งมาด้วยคิดว่าเรจักเข้าไปสู่ป่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล สัตว์ ๖ ชนิดเหล่านั้นต่างก็จะไปตามวิสัยของตนๆ พึงลำบาก เมื่อนั้นสัตว์เหล่านั้นพึงยืนแนบ นั่งแนบ นอนแนบหลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งอบรม กระทำให้มากซึ่งกายคตาสติ ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน ตาย่อมไม่จุตภิกษุนั้นไปในรูปอันเป็นที่พอใจ รูปอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่

ของปฏิกุล หูย่อมไม่จุตภิกษุขึ้นไปในเสียงอันเป็นที่พอใจ เสียงอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกุล จมูกย่อมไม่จุตภิกษุขึ้นไปในกลิ่นอันเป็นที่พอใจ กลิ่นอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกุล ลิ้นย่อมไม่จุตภิกษุขึ้นไปในรสอันเป็นที่พอใจ รสอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกุล กายย่อมไม่จุตภิกษุขึ้นไปในโภจฐัพพะอันเป็นที่พอใจ โภจฐัพพะอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกุล ใจย่อมไม่จุตภิกษุขึ้นไปในธรรมอันเป็นที่พอใจ ธรรมอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกุล.

ภิกษุทั้งหลาย ความสำรวม (สังวร) ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย คำว่า หลักรหรือเสออันมันคนั้น เป็นชื่อของกายคตาสติ เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า กายคตาสติ เราทั้งหลายจักอบรม กระทำให้มาก กระทำให้เป็นดั่งยาน กระทำให้เป็นที่ตั้ง ให้มันคง ลังสมแล้วปรารภดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ลักษณะของผู้ไม่ตั้งใจในกายคตาสติ ๑๓๙

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๔๖-๒๔๗/๓๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษจับสัตว์ ๖ ชนิด ซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน คือ จับงู จะเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก ลิง แล้วผูกด้วยเชือกอันเหนียวแน่น ครั้นแล้ว พึงขมวดปมไว้ตรงกลางปล่อยไป

ทีนั้นแล สัตว์ ๖ ชนิดซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน เหล่านั้น พึงดึงมาหาโคจรและวิสัยของตนๆ งูพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปสู่จอมปลวก จะเข้พึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักลงน้ำ นกพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักบินขึ้นสู่อากาศ สุนัขบ้านพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าบ้าน สุนัขจิ้งจอกพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักไปสู่ป่าช้า ลิงพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปสู่ป่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล สัตว์ ๖ ชนิดเหล่านั้น ต่างก็จะไปตามวิสัยของตนๆ พึงลำบาก เมื่อนั้น บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ใดมีกำลังมากกว่าสัตว์ทั้งหลาย สัตว์เหล่านั้น พึงอนุวัตรคล้อยตามไปสู่อำนาจแห่งสัตว์นั้น แม้ฉันทิ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่ได้อบรม ไม่กระทำให้มากซึ่งกายคตาสติ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ตาย่อมจุต ภิกษุนั้นไปในรูปอันเป็นที่พอใจ รูปอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อม

เป็นของปฏิกุล หูย่อมจูดภิกษุนั้นไปในเสียงอันเป็นที่พอใจ เสียงอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกุล จมูกย่อมจูดภิกษุนั้นไปในกลิ่นอันเป็นที่พอใจ กลิ่นอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกุล ลิ้นย่อมจูดภิกษุนั้นไปในรสอันเป็นที่พอใจ รสอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกุล กายย่อมจูดภิกษุนั้นไปในโภจวิพพะอันเป็นที่พอใจ โภจวิพพะอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกุล ใจย่อมจูดภิกษุนั้นไปในธรรมอันเป็นที่พอใจ ธรรมอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกุล.

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่สำรวม (อสังวร) ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ให้ตั้งจิตในกายคตาสติ เสมือนบุรุษผู้ถือภาชนะน้ำมัน

๑๔๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๒๖-๒๒๗/๗๖๓-๗๖๖.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนหม่อมหาชนได้ทราบ
ข่าวว่า ‘มีนางงามชนบท มีนางงามชนบท’ จึงมาชุมนุมกัน
ที่นางงามชนบทนั้น น่าดูอย่างยิ่งในเวลาฟ่อนรำ น่าดูอย่างยิ่ง
ในเวลาขับร้อง หม่อมหาชนนั้นได้ทราบข่าวอีกว่า นางงาม
ชนบทจะฟ่อนรำ จะขับร้อง จึงมาชุมนุมกันมีประมาณยิ่งขึ้น
ครั้งนั้น บุรุษผู้อยากมีชีวิตอยู่ไม่เอยากตาย ปรารถนาความสุข
เกลียดทุกข์ก็มา หม่อมหาชนนั้นฟังกล่าวกับบุรุษนั้นอย่างนี้ว่า
บุรุษผู้เจริญ ท่านจงนำภาชนะน้ำมันอันเต็มเปี่ยมนี้ผ่านไป
ในระหว่างที่ประชุมใหญ่กับนางงามในชนบท และจะมีบุรุษ
เงื้อมตามท่านไปข้างหลังๆ ท่านจักทำน้ำมันนั้นหกแม้
หยดหนึ่งในที่ใด เขาจักตัดศีรษะของท่านให้ขาดตกลงไป
ในที่นั้นทีเดียว

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนั้น
เป็นอย่างไร บุรุษผู้นั้นจะไม่ใส่ใจภาชนะน้ำมันนั้น แล้วพึง
เป็นผู้ประมาทในภายนอกหรือ

ไม่เป็นเช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เรายกอุปมานี้ ก็เพื่อให้เข้าใจเนื้อ
ความนี้ชัดขึ้น เนื้อความในข้อนี้มีอย่างนี้ คำว่า ภาชนะ
น้ำมันอันเต็มเปี่ยม เป็นชื่อของกายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ เธอทั้งหลาย
พึงศึกษาอย่างนี้ว่า กายคตาสติ จักเป็นสิ่งที่อันเราเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว
กระทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสิ่งสมเนื่องๆ ปรรวมสมาเสมอ
ดีแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ แล.

ที่สำหรับเที่ยวไป ของนักปฏิบัติ

๑๔๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๙๘/๗๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปในที่ที่ควร
เที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่งบิดาตนเกิด เมื่อเธอทั้งหลายเที่ยว
ไปในที่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่งบิดาตน มารจักไม่ได้
ช่อง มารจักไม่ได้โอกาส ก็ที่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่ง
บิดาตน คืออะไร คือ สติปัฏฐาน ๔.

สติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อม
พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ
มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย

ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร
มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย

ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร
มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย

ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร
มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย.

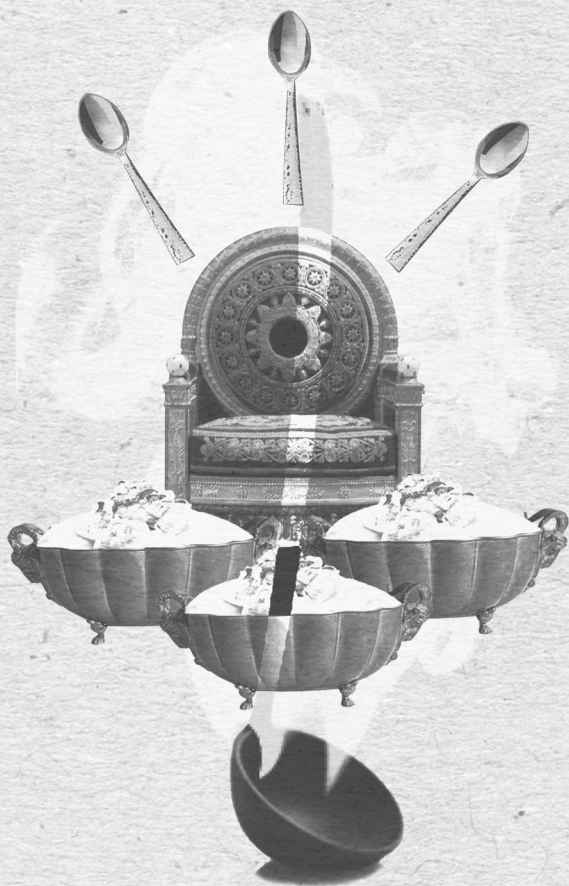
ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนี่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัย
แห่งบิดาตนของภิกษุ.

การเจริญสติปัฏฐานของคนฉลาด

๑๔๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๐๐-๒๐๓/๗๐๔-๗๐๗.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพ่อครัวผู้ฉลาด ไม่ฉลาด
เจียบแหลม บำรุงพระราชารัชมหาอำมาตย์ของพระราช
ด้วยสุปะต่างชนิด มีรสเปรี้ยวจัดบ้าง ชมจัดบ้าง เผ็ดจัดบ้าง
หวานจัดบ้าง มีรสเพื่อนบ้าง ไม่เพื่อนบ้าง เค็มบ้าง จัดบ้าง
พ่อครัวนั้นไม่สังเกตรสอาหารของตนว่า วันนี้ภัตและสุปะ
ของเราชนิดนี้ท่านชอบใจ หรือท่านรับสุปะนี้มาก หรือท่าน
ชมสุปะนี้ วันนี้ภัตและสุปะของเรามีรสเปรี้ยวจัด ท่านชอบใจ
หรือท่านรับสุปะมีรสเปรี้ยวจัด หรือท่านหยิบเอาสุปะมีรส
เปรี้ยวจัดมาก หรือท่านชมสุปะมีรสเปรี้ยวจัด วันนี้ภัตและ
สุปะของเรามีรสชมจัด ... มีรสเผ็ดจัด ... มีรสหวานจัด ...
มีรสเพื่อน ... มีรสไม่เพื่อน ... มีรสเค็ม ... วันนี้ ภัตและสุปะ
ของเรามีรสจัดท่านชอบใจ หรือท่านรับสุปะมีรสจัด หรือ
ท่านหยิบเอาสุปะมีรสจัดมาก หรือท่านชมสุปะมีรสจัด ดังนี้
พ่อครัวนั้นย่อมไม่ได้เครื่องนุ่งห่ม ไม่ได้ค้ำจั่ง ไม่ได้รางวัล
ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพ่อครัวนั้นเป็นคนฉลาด ไม่ฉลาด
เจียบแหลม ไม่สังเกตเครื่องหมายอาหารของตน จันใด.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เขลา ไม่ฉลาดเฉียบแหลม ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมไม่ตั้งมั่น ยังละอุปกิเลสไม่ได้ เธอไม่สำเหนียกนิมิตนั้น ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ จิตย่อมไม่ตั้งมั่น ยังละอุปกิเลสไม่ได้ เธอไม่สำเหนียกนิมิตนั้น ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันและไม่ได้สติสัมปชัญญะ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้เขลา ไม่ฉลาดเฉียบแหลม ไม่สำเหนียกนิมิตแห่งจิตของตน.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพ่อครัวผู้มีปัญญาฉลาดเฉียบแหลม บำรุงพระราชหอร่อมหาอำมาตย์ของพระราชด้วยสุปะต่างชนิด มีรสเปรี้ยวจัดบ้าง ขมจัดบ้าง เผ็ดจัดบ้าง หวานจัดบ้าง มีรสเพื่อนบ้าง ไม่เพื่อนบ้าง มีรสเค็มบ้าง จัดบ้าง พ่อครัวนั้นย่อมสังเกตรสอาหารของตนว่า วันนี้ภัต

และสุปะของเราชนิดนี้ ท่านชอบใจ หรือท่านรับสุปะนี้ หรือ
 หยิบเอาสุปะนี้มาก หรือท่านชมสุปะนี้ วันนี้ภัตและสุปะของ
 เรามีรสเปรี้ยวจัด ... วันนี้ภัตและสุปะของเรามีรสขมจัด ...
 มีรสเผ็ดจัด ... มีรสหวานจัด ... มีรสเผื่อน ... มีรสไม่เผื่อน ...
 มีรสเค็ม ... วันนี้ภัตและสุปะของเรามีรสจืดท่านชอบใจ หรือ
 ท่านรับสุปะมีรสจืด หรือท่านหยิบเอาสุปะมีรสจืดมาก หรือ
 ท่านชมสุปะมีรสจืด ดังนี้ พ่อครัวนั้นย่อมได้เครื่องนุ่งห่ม
 ได้ค่าจ้าง ได้รางวัล ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพ่อครัวนั้น
 เป็นคนมีปัญหา ฉลาด ฉะเลียมแหลม สังเกตรสอาหารของตน
 จักได้.

ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปใน
 ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญหา ฉลาด ฉะเลียมแหลม ย่อมพิจารณา
 เห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด
 อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็น
 กายในกายอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น ละอุปกิเลสได้ เธอย่อม
 สำเนียงกนิมิตนั้น ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ...
 ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมใน
 ธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ
 โทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่

จิตยอมตั้งมั่น ละอุปกิเลสได้ เธอยอมสำเหนียกในนิมิตนั้น
ภิกษุ นั้นยอมได้ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และ
ได้สติสัมปชัญญะ ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุ นั้น
เป็นผู้มีปัญญา ฉลาด ฉะฉาน แล่นลม สำเหนียกนิมิตแห่งจิต
ของตน.

อานิสงส์ของการเดินจงกรม

๑๔๓

- บาลี ปญจก. ย. ๒๒/๓๑/๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการจงกรม ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุผู้เดินจงกรม

- (๑) ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล
- (๒) ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการปรารภความเพียร
- (๓) ย่อมเป็นผู้มีอาพาธน้อย
- (๔) อาหารที่กิน ต้ม เคี้ยว ลิ้มแล้ว ย่อมย่อยไปโดยดี
- (๕) สมานิบัติได้เพราะการเดินจงกรมย่อมตั้งอยู่ได้นาน

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อานิสงส์ในการเดินจงกรม
๕ ประการ.

การอยู่ป่าเหมาะกับภิกษุบางรูป

๑๔๔

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๒๑๖/๗๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาเพื่อช่องเสฟเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด.

อุบาลี เสนาสนะคือป่าและราวป่าอันสงัด อยู่ลำบาก ทำความวิเวกได้ยาก ยากที่จะอธิมยในการอยู่ผู้เดียว ป่าทั้งหลายเห็นจะนำใจของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิไปเสีย.

อุบาลี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราเมื่อไม่ได้สมาธิ จักช่องเสฟเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด ผู้นั้น จำต้องหวังข้อนี้ คือจักจมลงหรือจักฟุ้งซ่าน.

อุบาลี เปรียบเหมือนมีห้วงน้ำใหญ่อยู่ มีช้างใหญ่สูง ๗ ศอก หรือ ๗ ศอกก็ถึง มาถึงเข้า ช้างตัวนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า โฉนหนอ เราลงสู่ห้วงน้ำนี้แล้วพึงขัดถูหูเล่นบ้าง พึงขัดถูหลัง เล่นบ้าง ครั้นแล้ว จึงอาบ ต้ม ขึ้นมาแล้วกลับไปตามต้องการ ช้างนั้นลงสู่ห้วงน้ำนั้นแล้วพึงขัดถูหูเล่นบ้าง ขัดถูหลัง เล่น บ้าง ครั้นแล้วจึงอาบ ต้ม ขึ้นมาแล้วกลับไปตามต้องการ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าช้างนั้นเป็นสัตว์มีร่างกาย ใหญ่ ย่อมได้การลงในน้ำลึก ครั้นกระต่ายหรือเสือปลามาถึง (ห้วงน้ำนั้น) เข้า กระต่ายหรือเสือปลาพึงคิดอย่างนี้ว่า เราเป็น

อะไรและช่างใหญ่เป็นอะไร โฉนหนอ เราเพิ่งลงสู่ห้วงน้ำนี้แล้ว
เพิ่งขัดถูเล่นบ้าง เพิ่งขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้ว จึงอาบ ตีมี
ขึ้นมาแล้วกลับไปตามต้องการ กระต่ายหรือเสือปลานั้นก็ลงสู่
ห้วงน้ำนั้นโดยพลัน ไม่ทันได้พิจารณา กระต่ายหรือเสือปลานั้น
จำต้องหวังข้อนี้ คือจักจมลงหรือจักลอยขึ้น ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะว่ากระต่ายหรือเสือปลานั้นเป็นสัตว์มีร่างกาย
เล็ก ย่อมไม่ได้การลงในห้วงน้ำลึก แม้ฉันทใด.

อุบาสิ ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราเมื่อไม่ได้สมาธิ
จักชองเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด ผู้นั้นจำต้อง
หวังข้อนี้ คือ จักจมลงหรือฟุ้งซ่าน ฉันทนั้นเหมือนกัน.

อุบาสิ เธอจงอยู่ในหมู่สงฆ์เถิด เมื่อเธออยู่ใน
หมู่สงฆ์ ความสำราญจักมี.

(เนื้อความข้อนี้แสดงว่า การออกไปอยู่ป่ามิได้เหมาะสำหรับทุกคน.)

ลักษณะของบุคคลสี่ประเภท

๑๔๕

-บาลี จตุกก. ย. ๒๑/๑๘๕-๑๘๖/๑๓๘.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นอย่างไร คือ

- (๑) บุคคลมีกายออกไปแล้ว มีจิตยังไม่ออก
- (๒) บุคคลมีกายยังไม่ออก มีจิตออกไปแล้ว
- (๓) บุคคลมีกายยังไม่ออกด้วย มีจิตยังไม่ออกด้วย
- (๔) บุคคลมีกายออกไปแล้วด้วย มีจิตออกไปแล้วด้วย

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้ว มีจิตยังไม่ออกไป เป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตริกถึงกามวิตกบ้าง ตริกถึงพยาบาทวิตกบ้าง ตริกถึงวิหิงสาวิตกบ้างในเสนาสนะนั้น ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้วมีจิตยังไม่ออกอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออกไป มีจิตออกไป เป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตริกถึงเนกขัมมวิตกบ้าง อพยาบาทวิตกบ้าง วิหิงสาวิตกบ้างในที่นั้น ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออกไป มีจิตออกไปแล้วอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออกด้วย มีจิตยังไม่ออกด้วย เป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตริกถึง กามวิตกบ้าง ตริกถึงพยาบาทวิตกบ้าง ตริกถึงวิหิงสา วิตกบ้าง ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออกด้วย มีจิตยังไม่ออกด้วยอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้วด้วย มีจิตออกไปแล้วด้วย เป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตริกถึง เนกขัมมวิตกบ้าง อพยาบาทวิตกบ้าง อวิหิงสาวิตกบ้าง ในเสนาสนะนั้น ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้วด้วย มีจิตออกไปแล้วด้วยอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏ อยู่ในโลก.

ไม่ต้องร้อนใจ หากยังไม่ประสบผล | ๑๔๖

-บาลี ตีก. อ. ๒๐/๓๐๙-๓๑๐/๕๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ควรริบถ้วนทำของคหบดีชาวนา ๓ อย่างเหล่านี้ ๓ อย่าง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย คหบดีชาวนาในโลกนี้ต้องริบเร่งไถนาให้ดี คราดนาให้เรียบร้อย ครั้นแล้วต้องริบเร่งเพาะพืชลงไป ครั้นแล้วริบเร่งไขเอาน้ำเข้าบ้าง ระบายเอาน้ำออกเสียบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ควรริบถ้วนทำของคหบดีชาวนา ๓ อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย คหบดีชาวนานั้น ไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจจะบันดาลว่า ข้าวเปลือกของเราจะเกิดในวันนี้ พรุ่งนี้ จะมีท้อง มะรืนนี้จึงหุงได้ ภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ สมัยที่ข้าวเปลือกของคหบดีชาวนานั้น มีความแปรของฤดู เกิดกัฏฐิ มีท้องกัฏฐิ หุงได้กัฏฐิ มีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล กิจที่ควรริบทำของภิกษุ ๓ อย่างนี้ ๓ อย่าง เป็นอย่างไร.

คือ การสมาทานอธิศีลสิกขา (การปฏิบัติในศีลอันยิ่ง)
 การสมาทานอธิจิตตสิกขา (การปฏิบัติในจิตอันยิ่ง)
 การสมาทานอธิปัญญาสิกขา (การปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง) .

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ควรริบส่วนทำของภิกษุ ๓ อย่าง เหล่านี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่า จิตของเราจะพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน ในวันนี้แหละ หรือมิฉะนั้นก็ในวันพรุ่งนี้ หรือในวันมะรืนนี้.

ภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ สมัยที่จิตของภิกษุนั้น ผู้ศึกษาอิศीलอยู่ก็ดี ผู้ศึกษาอิจิตอยู่ก็ดี ผู้ศึกษาอิปัญญาอยู่ก็ดี หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือนั่น มีอยู่.

เพราะเหตุนี้แหละ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักมีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานอิศीलสิกขา เราจักมีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานอิจิตตสิกขา เราจักมีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานอิปัญญาสิกขา.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงศึกษาอย่างนี้แล.

สิ้นกิเลสก็แล้วกัน ไม่ต้องรู้ว่าสิ้นไปเท่าไร

๑๔๗

-บาลี สุตตปิ. อ. ๒๓/๑๒๘/๖๘.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนรอยนิ้วมือ หรือรอยนิ้ว
หัวแม่มือที่ด้ามมีด ย่อมปรากฏแก่นายช่างไม้หรือลูกมี
นายช่างไม้ แต่เขาไม่รู้อย่างนี้ว่า วันนี้ด้ามมีดของเราสึกไป
เท่านี้ เมื่อวานสึกไปเท่านี้ หรือเมื่อวานขึ้นสึกไปเท่านี้ ที่จริง
เมื่อด้ามมีดสึกไปเขาก็รู้ว่าสึกไปนั้นเทียว ฉันท.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุหมั่นเจริญภาวนาอยู่ ก็ฉันท
เหมือนกัน แม้จะไม่รู้อย่างนี้ว่า วันนี้ อาสวะของเราสิ้นไป
เท่านี้ เมื่อวานสิ้นไปเท่านี้ หรือเมื่อวานขึ้นสิ้นไปเท่านี้
แต่ที่จริง เมื่ออาสวะสิ้นไป ภิกษุนั้นก็รู้ว่าสิ้นไป นั้นเทียว.

หากประพฤติดูกต้อง จะหวังผลหรือไม่หวังผล ย่อมได้รับผล ๑๔๘

-บาลี อุปปริ. ม. ๑๔/๒๗๙-๒๘๐/๔๑๔-๔๑๕.

ภุมิยะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งที่มี
สัมมาทิฐิ มีสัมมาสังกัปปะ มีสัมมาวาจา มีสัมมากัมมันตะ
มีสัมมาอาชีวะ มีสัมมาวายามะ มีสัมมาสติชอบ มีสัมมาสมาธิ
ถ้าแม้ทำความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ เขาก็สามารถ
บรรลุผล ถ้าแม้ทำความไม่หวัง แล้วประพฤติพรหมจรรย์
เขาก็สามารถบรรลุผล ถ้าแม้ทำทั้งความหวังและความ
ไม่หวัง แล้วประพฤติพรหมจรรย์ เขาก็สามารถบรรลุผล
ถ้าแม้ทำความหวังก็มีใช่ ความไม่หวังก็มีใช่ แล้วประพฤติ
พรหมจรรย์ เขาก็สามารถบรรลุผล นั้นเพราะเหตุไร ภุมิยะ
เพราะเขาสามารถบรรลุผลได้โดยอุบายแยบคาย.

ภุมิยะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน แสงหา
น้ำมันจึงเที่ยวเสาะหาน้ำมัน เขาเกลี้ยงาป่นลงในราง ประพรม
ด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป ถ้าแม้ทำความหวัง แล้วเกลี้ยงา
ป่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถ
ได้น้ำมัน ถ้าแม้ทำความไม่หวัง แล้วเกลี้ยงาป่นลงในราง
ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม้ทำทั้งความหวังและความไม่หวัง แล้วเกลี้ยาป่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน ถ้าแม้ทำความหวังก็มีใช้ ความไม่หวังก็มีใช้ แล้วเกลี้ยาป่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภูมิชะ เพราะเหตุแห่งการได้น้ำมันนั้น เป็นสิ่งที่บุรุษนั้นได้ทำแล้ว โดยวิธีแยกการที่แยกคายนั่น ใจนั้นก็จั่นขึ้น.

(ทรงให้อุปมาโดยทำนองนี้อีกสามข้อ คือบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน รีดน้ำมันจากแม่โคลูกอ่อน บุรุษผู้ต้องการเนย ปั่นเนยจากนมที่หมักเป็นเยื่อแล้ว บุรุษผู้ต้องการไฟ สืบไฟจากไม้แห้ง ก็ย่อมได้ผลตามที่ตนต้องการ แม้จะทำความหวังหรือความไม่หวังก็ตาม ผลนั้น ๆ ก็ย่อมมีให้เอง เพราะได้มีการทำที่ถูกต้องลงไปแล้ว).

บทอธิษฐานจิตเพื่อทำความเพียร

๑๔๙

- บาลี ทุก. อ. ๒๐/๖๔/๒๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงคุณของธรรม ๒ อย่าง ๒ อย่าง เป็นอย่างไร คือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรม และความเป็นผู้ไม่ย่อหย่อนในความเพียร.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมตั้งไว้ซึ่งความเพียรอันไม่ถอยกลับ ด้วยการตั้งจิตว่า หนั่ง เอ็น กระตุก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที่ ประโยชน์ใด อันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ของบุรุษ ถ้ายังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุด ความเพียรเสียเป็นไม่มี ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย การตรัสรู้เป็นสิ่งที่เรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ก็เป็นสิ่งที่เรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม่เธอทั้งหลายจะพึงตั้งไว้ซึ่งความเพียรอันไม่ถอยกลับ ด้วยการตั้งจิตว่า หนั่ง เอ็น กระตุก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที่ ประโยชน์ใด อันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ของบุรุษ ถ้ายังไม่บรรลุประโยชน์

นั่นแล้ว จักหยุดความเพียรเสียเป็นไม่มี ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ต้องการนั้น ด้วยความรู้ยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ได้ต่อกาล ไม่นานเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักตั้งไว้ซึ่งความเพียรอันไม่ถอยกลับ ด้วยการตั้งจิตว่า หนั่ง เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่ เนื้อ และเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที ประโยชน์ใด อันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ของบุรุษ ถ้ายังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรเสียเป็นไม่มี ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

တၢ်ဝဲးဂံၤ

ၵိၼ်ၵိၼ်ပၵ်းပိၵ်း

สมาธิทุกระดับ

สามารถอาศัยเพื่อสิ้นอาสวะได้

๑๕๐

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๓๘-๔๔๔/๒๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง เพราะอาศัยทุติยฌานบ้าง เพราะอาศัยตติยฌานบ้าง เพราะอาศัยจตุตถฌานบ้าง เพราะอาศัยอากาศานัญญายตนะบ้าง เพราะอาศัยวิญญูณณัญญายตนะบ้าง เพราะอาศัยอาภิกขัญญายตนะบ้าง เพราะอาศัยเนวสัณญานาสัณญายตนะบ้าง.^๑

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่เรากล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ดังนั้น เราอาศัยอะไรกล่าวเล่า ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุสงฆ์จากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก แล้วแลอยู่ เราย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัณญา สังขาร วิญญูณ อันมีอยู่ในปฐมฌานนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของ

๑. บาลีฉบับมอญ กล่าวลงเลยไปถึงว่า “เพราะอาศัยสัณญาเวทยินโรธบ้าง” แต่ฉบับบาลีสยามรัฐหุตุเสียเพียงแค่เนวสัณญานาสัณญายตนะเท่านั้น.
-ผู้รวบรวม

แตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรม เหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไปสู่สมตธาตุว่า นั่นสงบ นั่นระงับ นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในปฐมฌานนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และเพราะอำนาจแห่ง ธรรมระคะ ธรรมนันทินัน ๆ นั้นเอง.

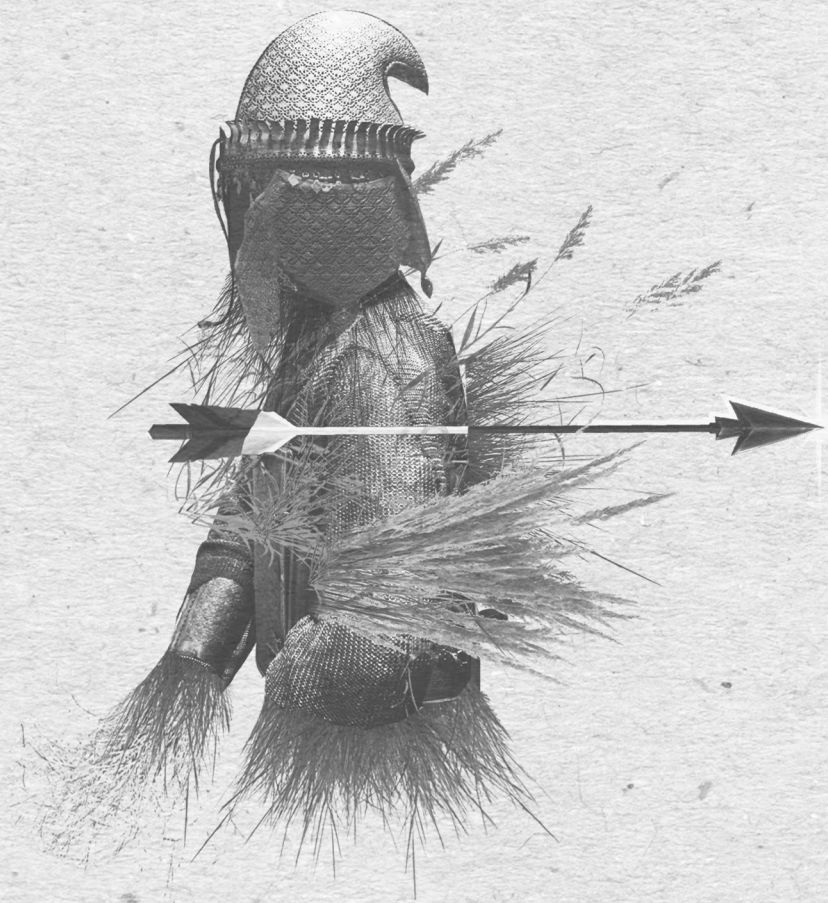
ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนูหรือ ลูกมือของเขา ประกอบการฝึกยิงรูปหุ่นที่ทำด้วยหญ้าหรือ ก้อนดิน สมัยต่อมา เขาก็เป็นนายขมังธนูผู้ยิงได้ไกล ยิงได้เร็ว ทำลายหมู่พลอันใหญ่ได้ ภิกษุทั้งหลาย ฉันทิเกจันนั้น ที่ภิกษุสังกัดจากกาม สังกัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในปฐมฌานนั้น โดยความเป็นของ ไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของ

แตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรม
เหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไปสู่อมตธาตุว่า นั่นสงบ นั่นระงับ
นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง
เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็น
ความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรง
อยู่ในปฐมฌานนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย
ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ
ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา
เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และเพราะอำนาจแห่ง
ธัมมราคะ ธัมมณันทินัน ๆ นั้นเอง ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรา
กล่าวแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ
เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ดังนี้ นั้น เราอาศัยความข้อนี้อีกแล้ว.

(ในกรณีแห่งการสิ้นอาสวะ เพราะอาศัยทุติยฌานบ้าง เพราะ
อาศัยตติยฌานบ้าง เพราะอาศัยจตุตถฌานบ้าง ก็มีคำอธิบายที่ตรัสไว้
โดยทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งปฐมฌานข้างบนนี้ ทุกตัวคำพูดทั้ง
ในส่วนอุปไมยและส่วนอุปมา ผิดกันแต่ชื่อแห่งฌานเท่านั้น ผู้ศึกษาพึง
เทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย
เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยอากาสาณัญ-

ายตนะบ้าง ดังนั้น เราอาศัยอะไรกล่าวเล่า ภิกษุทั้งหลาย
 ในกรณีนี้ ภิกษุเพราะกล่าวล่วงรูปสัญญาเสียได้โดยประการ
 ทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิสมสัญญา เพราะการไม่
 ใส่ใจซึ่งนันทตสัญญา จึงเข้าถึงอากาสนัญายตนะ อันมี
 การทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สิ้นสุด ดังนี้แล้วแลอยู่ เธอ
 ย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา สังขาร
 วิญญาณ อันมีอยู่ในอากาสนัญายตนะนั้น โดยความเป็น
 ของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็น
 ดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น
 เป็นของแตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิต
 ด้วยธรรมเหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไปสู่่อมตธาตุว่า นั้นสงบ
 นั้นระงับ นั้นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขาร
 ทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา
 เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรง
 อยู่ในอากาสนัญายตนะนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่ง
 อาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย
 ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจาก
 โลกนั้นเป็นธรรมดาเพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และ
 เพราะอำนาจแห่ง ัมมราคะ ัมมन्नินทิตัน ๆ นั้นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนูหรือลูกมือของเขา ประกอบการฝึกยิงรูปหุ่นที่ทำด้วยหญ้าหรือก้อนดินสมัยต่อมา เขาก็เป็นนายขมังธนูผู้ยิงได้ไกล ยิงได้เร็ว ทำลายหมู่พลอันใหญ่ได้ ภิกษุทั้งหลาย ฉันทิก็ฉันทันั้น ที่ภิกษุเพราะก้าวล่วงซึ่งรูปสัญญาเสียได้โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิสัญญา เพราะการไม่ใส่ใจซึ่งนันทตสัญญา จึงเข้าถึงอากาศอันญายตนะ อันมีการทำในใจว่าอากาศไม่มีที่สิ้นสุด ดังนี้แล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในอากาศอันญายตนะนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของแตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้นแล้วจึงน้อมจิตไปสู่สมมตธาตุนั้น นั้นสงบระงับ นั้นประณีต นั้นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในอากาศอันญายตนะนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา

เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ลื่นไป และเพราะอำนาจแห่ง
ธัมมราคะ ธัมมฉันทินั้นๆ นั้นเอง ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรา
กล่าวแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นอาสวะ เพราะ
อาศัยอากาสนัญญาตนะบ้าง ดังนี้ นั้น เราอาศัยความข้อนี้
กล่าวแล้ว.

(ในกรณีแห่งการสิ้นอาสวะ เพราะอาศัยวิญญาณัญญาตนะบ้าง
เพราะอาศัยอากิญจัญญาตนะบ้าง ก็มีคำอธิบายที่ตรัสไว้โดยทำนอง
เดียวกันกับในกรณีแห่งอากาสนัญญาตนะข้างบนนี้ ทุกตัวคำพูดทั้งใน
ส่วนอุปไมยและส่วนอุปมา ผิดกันแต่ชื่อแห่งสมาธิเท่านั้น ผู้ศึกษาพึง
เทียบเคียงได้เอง ครั้นตรัสข้อความในกรณีแห่งอากิญจัญญาตนะจบ
แล้ว ได้ตรัสข้อความนี้ ต่อไปว่า).

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้แล เป็นอัน
กล่าวได้ว่า สัญญาสมาบัติ มีประมาณเท่าใด อัญญาปฏิเวธ
(การบรรลุหลุดตผล) ก็มีประมาณเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนว่า आयตนะอีก ๒ ประการ
กล่าวคือ เนวสัญญานาสัญญาตนะสมาบัติ และ สัญญา-
เวทยิตนิโรธ ซึ่งอาศัยสัญญาสมาบัติเหล่านั้น เรากล่าวว่า
เป็นสิ่งที่ฌายีภิกษุ^๑ ญาณลาดในการเข้าสมาบัติ ญาณลาดในการ
ออกจากสมาบัติ จะพึงเข้าสมาบัติ ออกจากสมาบัติ แล้ว
กล่าวว่าเป็นอะไรได้เองโดยชอบ ดังนี้.

๑. ฌายีภิกษุ คือภิกษุผู้เพ่งอยู่ -ผู้รวบรวม

อานาปานสติ

๑๕๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๙๖-๓๙๗/๑๓๑๑-๑๓๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่
ก็อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มาก
แล้วอย่างไร จึงมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุไปแล้วสู่ป่า หรือ
โคนไม้ หรือเรือนว่างก็ตาม นั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ
ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เอนั้น มีสติหายใจเข้า
มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว
เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น
เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อม
เฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะ
ซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำ
กายสังขารให้รำงับอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขาร
ให้รำงับอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยังอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยังอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้
ปล่อยอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่ง
ความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก

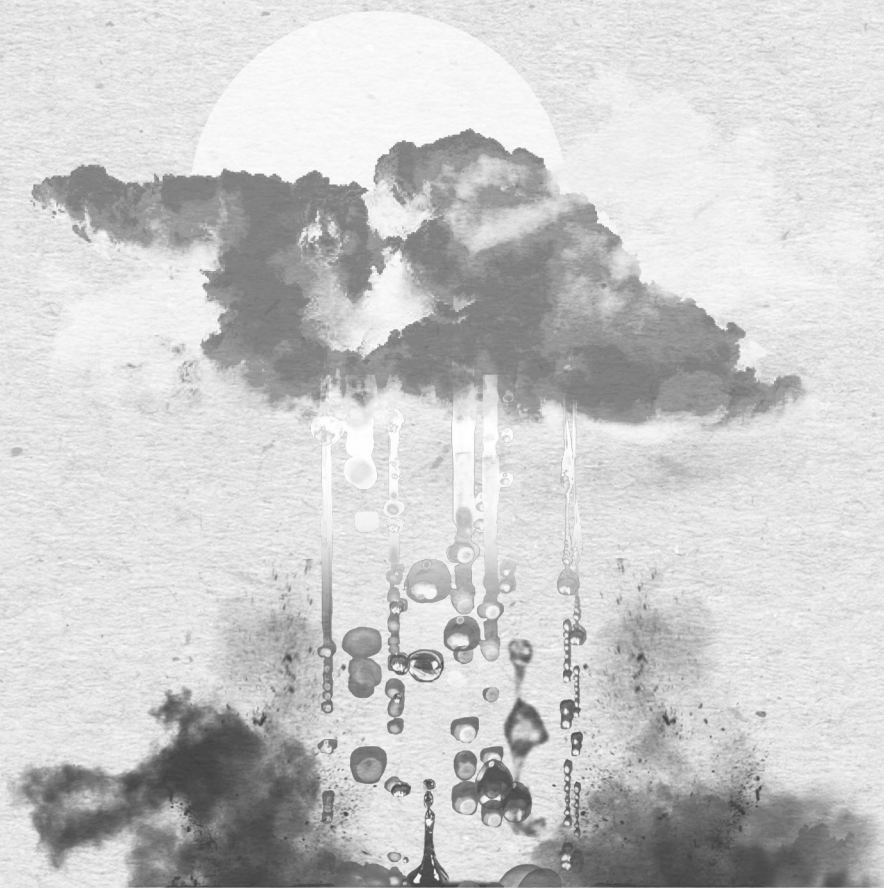
เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่ง
ความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่ง
ความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่ง
ความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่ง
ความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออานาปานสติ อันบุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้วอยู่อย่างนี้ ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดา
ผล ๒ ประการ เป็นสิ่งที่หวังได้ คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน
หรือว่าถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี.

เจริญอานาปานสติ

เป็นเหตุให้สติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗

วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

๑๕๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๒๔/๑๔๐๒-๑๔๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเอกนั้นมียู่ ซึ่งเมื่อบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ ครั้นธรรมทั้ง ๔ นั้น อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ ครั้นธรรมทั้ง ๗ นั้น อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๒ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธินี้แล เป็นธรรมอันเอก ซึ่งเมื่อบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างไรเล่า จึงทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รับ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รับ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นกาย ในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย เราຍ่อมกล่าว ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ว่าเป็นกาย อันหนึ่ง ๆ ในกายทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุยอมทำการฝึกหัดศึกษา ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษา

ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวการทำในใจเป็นอย่างดีต่อลมหายใจเข้า และลมหายใจออก ว่าเป็นเวทนาอันหนึ่ง ๆ ในเวทนาทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้น ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุยอมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า

เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวอานาปานสติ ว่าเป็นสิ่งที่มิได้แก่บุคคลผู้มีสติอันลืมหองแล้ว ไม่มีสัมปชัญญะ ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ ในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลาย

อยู่เป็นประจำ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น เป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาเป็นอย่างดีแล้ว เพราะเธอเห็นการละอภิชฌาและโทมนัสทั้งหลายของเธอนั้นด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่า เป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำสติปัญฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างไรเล่า จึงทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอริขณาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ สมัยนั้นสติที่ภิกษุเข้าไปตั้งไว้แล้วก็ป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ ภิกษุนั้น เมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก ย่อมทำการเพ้น ย่อมทำการไคร่ครวญซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ทำการเลือกเพ้น ไคร่ครวญธรรมนั้นอยู่ด้วยปัญญา สมัยนั้น ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นัมมวิจยสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ ภิกษุนั้น เมื่อเลือกเพ้น ไคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรมนั้น

ด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน เชื่อว่าเป็นธรรมอันภิกษุนั้นปรารภแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ความเพียรไม่ย่อหย่อนอันภิกษุผู้เลือกเฟ้น ใคร่ครวญในธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุเชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ ภิกษุนั้น เมื่อมีความเพียรอันปรารภแล้ว ปิติดันไม่อิงอาภิสกัเกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ปิติดันไม่อิงอาภิส เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว สมัยนั้น ปิตีสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญปิตีสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นปิตีสัมโพชฌงค์ของภิกษุเชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ ภิกษุนั้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปีติ แม้กายก็รำงับ แม้จิตก็รำงับ.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ทั้งกายและทั้งจิตของภิกษุผู้มีใจประกอบด้วยปีติ ย่อมรำงับ สมัยนั้น ปัสสัทธิ-สัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ ภิกษุนั้น เมื่อมี
กายอันร่าจรับแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตของภิกษุผู้มีกายอันร่าจรับ
แล้วมีความสุขอยู่ ย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์
ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญ
สมาธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่า
ถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้เข้าไป
เพ่งเฉพาะซึ่งจิตอันตั้งมั่นแล้วอย่างนั้นเป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะ
ซึ่งจิตอันตั้งมั่นแล้วอย่างนั้น เป็นอย่างดี สมัยนั้น อุเบกขา-
สัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุ
ชื่อว่าย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นอุเบกขา-
สัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นเวทนา
ในเวทนาทั้งหลาย อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส
มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิขณาและโหมนัสในโลกออกเสียได้
สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ก็เป็นธรรมชาติ
ไม่ลืมหลง.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็น อันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญ สติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

(ต่อไปนี้มีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีของผู้เห็นภายในกาย ผู้อ่านพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นจิตในจิต อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิขมา และโทมนัสในโลกออกเสียได้ สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไป ตั้งไว้แล้ว ก็เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็น อันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญ สติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

(ต่อไปนี้มีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีของผู้เห็นภายในกาย ผู้อ่านพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ก็เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

(ต่อไปนี้ มีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีของผู้เห็นกายในกาย ผู้อ่านพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย สติปฏิฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างใดเล่า จึงจะทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุย่อมเจริญ สติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ (ความจางคลาย) อันอาศัยนิโรธ (ความดับ) อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (ความสะบาย) (ความปล่อย)

ย่อมนเจริญ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อัน
อาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญ วิริยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อัน
อาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญ ปัตติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อันอาศัย
วิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อัน
อาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อัน
อาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อัน
อาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้
ดังนี้.

สัญญา ๑๐ ประการ

๑๕๓

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๑๒/๕๖.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้ อันบุคคล
เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่
อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่สุด ๑๐ ประการเป็นอย่างไร คือ

อสุภสัญญา (ความหมายรู้ในความไม่งาม) **มรณสัญญา**
(ความหมายรู้ในความตาย) **อาหารเรปฏิกูลสัญญา** (ความหมายรู้
ในความเป็นปฏิกุลของอาหาร) **สัพพโลเกอนภิตสัญญา** (ความ
หมายรู้ในความไม่ยินดีในโลกทั้งปวง) **อนิจจสัญญา** (ความหมายรู้
ในความไม่เที่ยง) **อนิจเจตูกขสัญญา** (ความหมายรู้ในความ
เป็นของไม่เที่ยงและเป็นทุกข์) **ทุกเขอนัตตสัญญา** (ความหมายรู้
ในความเป็นทุกข์และไม่ใช่อัตน) **ปหานสัญญา** (ความหมายรู้
ในการละเสีย) **วิราคสัญญา** (ความหมายรู้ในความคลายกำหนัด)
นิโรธสัญญา (ความหมายรู้ในความดับไม่เหลือ).

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคล
เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่ง
ลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

ลักษณะของสัญญา ๑๐ ประการ

๑๕๔

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๑๕-๑๒๐/๖๐.

อานนทฺ ถ้าเธอพึงเข้าไปหาภิกษุคิริमानนฺทแลแล้ว
กล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่เธอ ข้อที่อาพาธของภิกษุ
คิริमानนฺท จะพึงสงบระงับไป เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐
ประการนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

สัญญา ๑๐ ประการ เป็นอย่างไร คือ อนิจจสัญญา
อนัตตสัญญา อสุกสัญญา อาทีนวสัญญา ปหานสัญญา
วิราคสัญญา นิโรธสัญญา สัพพโลเกอนภิตตสัญญา
สัพพสังขารesu อนิจจสัญญา อานาปานสติ.

อานนทฺ ก้อนิจจสัญญา เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุ
ในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่ารูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง
สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ย่อมเป็นผู้
พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงในอุปาทานชั้น ๕
เหล่านี้ ด้วยอาการอย่างนี้ อานนทฺ นี้เรียกว่า อนิจจสัญญา.

อานนทฺ ก้อนัตตสัญญา เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุ
ในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่าจักขุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา หูเป็นอนัตตา

เสียงเป็นอนัตตา จมูกเป็นอนัตตา กลิ่นเป็นอนัตตา ลิ้น
เป็นอนัตตา รสเป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา โผฏฐัพพะเป็น
อนัตตา ใจเป็นอนัตตา ธรรมเป็นอนัตตา ย่อมพิจารณา
เห็นโดยความเป็นอนัตตาในอายตนะทั้งหลาย ทั้งภายใน
และภายนอก ๖ ประการเหล่านี้ ด้วยอาการอย่างนี้ อานนท์
นี้เรียกว่า อนัตตสัจฉญาณ.

อานนท์ ก็อสุภสัจฉญาณ เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุ
ในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายนี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป
เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มด้วย
ของไม่สะอาด มีประการต่างๆว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน
หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ตับ
พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี
เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก
ไขข้อ มูตร ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งาม
ในกายนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ อานนท์ นี้เรียกว่า อสุภสัจฉญาณ.

อานนท์ ก็อาทินวสัจฉญาณ เป็นอย่างไร อานนท์
ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่า กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก เพราะฉะนั้น อาพาธ
ต่างๆ จึงเกิดขึ้นในกายนี้ คือ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น

โรคกาย โรคศีระะ โรคที่ไพบู โรคปาก โรคฟัน โรคโอ โรคหืด
โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่องซึม โรคในท้อง โรคลมสลับ
โรคบิด โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก
โรคมอกร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดดำน
โรคคุดทะราด หูด โรคละอองบวม โรคอาเจียนโลหิต โรคดีเดือด
โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีดี
เป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลม
เป็นสมุฏฐาน อาพาธมีไข้สันนิบาต อาพาธอันเกิดแต่ฤดู
แปรปรวน อาพาธอันเกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ อาพาธ
อันเกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง อาพาธอันเกิดแต่วิบาก
ของกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย
ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ย่อมพิจารณาเห็นโดยความ
เป็นโทษในกายนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ อานนทฺ นี้เรียกว่า
อาทินวสัณญา.

อานนทฺ ก็ปหานสัณญา เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุ
ในกรณีนี้ ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมด
สิ้นไป ย่อมทำให้ถึงความไม่มีซึ่งกามวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว
ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป
ย่อมทำให้ถึงความไม่มีซึ่งพยาบาทวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว

ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป
ย่อมให้ถึงความไม่มีซึ่งวิหิงสาวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่
ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป ย่อมให้ถึง
ความไม่มีซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลายอันชั่วช้าอันเกิดขึ้นแล้ว
เกิดขึ้นแล้ว อานนทฺ นี้เรียกว่า ปหานสัญญา.

อานนทฺ กิวิราคสัญญา เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุ
ในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณาเห็น
ดังนี้ว่า นั่นสงบ นั่นประณีต นั่นคือ ธรรมเป็นที่สงบระงับ
แห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่
สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความคลายกำหนัด เป็นนิพพาน
อานนทฺ นี้เรียกว่า วิราคสัญญา.

อานนทฺ กินิโรธสัญญา เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุ
ในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณาเห็น
ดังนี้ว่า นั่นสงบ นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับ
แห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่
สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความดับ เป็นนิพพาน อานนทฺ
นี้เรียกว่า นิโรธสัญญา.

อานนทฺ กิสีพพลเกอนภิสสัญญา เป็นอย่างไร
อานนทฺ ภิกษุในกรณีนี้ ละอุปาทานในโลก อันเป็นเหตุ

ในการตั้งมั่น ในการถือมั่น และเป็นอนุสัย (ความเคยชิน) แห่งจิต เธอย่อมงดเว้น ไม่ถือมั่น อานนทฺ นี้เรียกว่า สัพพโลเกอนภิตสัณญา.

อานนทฺ ก็สัพพสังขาระสูณิจสัณญา เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมมีอดัด ย่อมระอา ย่อมเกลียดชัง ต่อสังขารทั้งปวง อานนทฺ นี้เรียกว่า สัพพสังขาระสูณิจสัณญา.

อานนทฺ ก็อานาปานสติ เป็นอย่างไร อานนทฺ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง นั่งคู้ขาเข้ามโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอ นั้น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจเข้าว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รำงับอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้

พร้อมเฉพาะซึ่งปิตี หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะ
 ซึ่งปิตี หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น
 ผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อม
 เฉพาะซึ่งสุข หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า
 เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจเข้า ว่า
 เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก เธอย่อม
 ทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่
 หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก
 เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต
 หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก
 เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์
 ยิ่งอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่งอยู่
 หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้
 ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่
 หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้
 ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่
 หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
 ซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็น
 ผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก เธอย่อม

ทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก อานนท์ นี่เรียกว่า อานาปานสติ.

อานนท์ ถ้าเธอพึงเข้าไปหาภิกษุครีมาณนท์แล้ว กล่าวสัญญา ๑๐ ประการนี้แก่เธอ ข้อที่อาพาธของภิกษุครีมาณนท์จะพึงสงบระงับไป เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ นั่นเป็นฐานะที่จะมีได้.

ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เรียนสัญญา ๑๐ ประการนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระครีมาณนท์ยังที่อยู่วัดแล้วได้กล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่ท่านพระครีมาณนท์ ครั้นนั้นแลอาพาธนั้นของท่านพระครีมาณนท์สงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ ท่านพระครีมาณนท์หายจากอาพาธนั้น ก็แล อาพาธนั้นเป็นโรคอันท่านพระครีมาณนท์ละได้แล้ว ด้วยประการนั้นแล.

อานิสงส์แห่งการภาวนาแบบต่าง ๆ | ๑๕๕

- ภาติ ม. ม. ๑๓/๑๔๐/๑๔๕.

ราหุล เธอจงเจริญเมตตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ
เจริญเมตตาภาวนาอยู่ จักละพยาบาทได้.

ราหุล เธอจงเจริญกรุณาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ
เจริญกรุณาภาวนาอยู่ จักละวิหิงสา (ความคิดเบียดเบียน) ได้.

ราหุล เธอจงเจริญมุทิตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ
เจริญมุทิตาภาวนาอยู่ จักละอโรติ (ความไม่ยินดีด้วยใครๆ) ได้.

ราหุล เธอจงเจริญอุเบกขาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ
เจริญอุเบกขาภาวนาอยู่ จักละปฏิฆะ (ความหงุดหงิดแห่งจิต) ได้.

ราหุล เธอจงเจริญอสุภภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ
เจริญอสุภภาวนาอยู่ จักละราคะได้.

ราหุล เธอจงเจริญอนิจจสัญญาภาวนาเถิด เพราะ
เมื่อเธอเจริญอนิจจสัญญาภาวนาอยู่ จักละอัสมิมานะ
(ความสำคัญว่าตัวตนและของตน) ได้.

ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ

แก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๑)

๑๕๖

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๗/๒๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ (สบาย) แก่ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะแก่ภิกษุทั้งหลาย นั้นเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเห็นว่า จักขุไม่เที่ยง รูปทั้งหลายไม่เที่ยง จักขุวิญญาณไม่เที่ยง จักขุสัมผัสไม่เที่ยง แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยก็ไม่เที่ยง.

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็ได้ตรัสต่อไปด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อ เท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นปฏิบัติที่เป็นสัปปายะแก่
นิพพาน.

ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ

แก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๒)

๑๕๗

-บาลี สทพ. ส. ๑๘/๑๖๘/๒๓๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ แก่निพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานนั้น เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเห็นว่า จักขุเป็นทุกข รูปเป็นทุกข จักขุวิญญานเป็นทุกข จักขุสัมผัสเป็นทุกข แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นทุกข.

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็ได้ตรัสต่อไปด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน.

ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ

แก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๓)

๑๕๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๘/๒๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ แก่निพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานนั้น เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเห็นว่า จักขุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็เป็นอนัตตา.

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็ได้ตรัสต่อไปด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปฏิบัติที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน.

ปฏิบัติที่เป็นสัปายะ

แก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๔)

๑๕๙

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๗/๒๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิบัติที่เป็นสัปายะ
แก่นิพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี
เราจักกล่าว ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติที่เป็นสัปายะแก่
นิพพานนั้นเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักสำคัญความข้อนั้น
เป็นไฉน จักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(ต่อไปได้ตรัสถามและภิกษุตอบ เกี่ยวกับรูป ... จักขุวิญญาณ ...
จักขุสัมผัส ... เวทนาอันเกิดจากจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ซึ่งมีข้อความ
อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักขุนั้นทุกประการต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น.

เมื่อตรัสข้อความในกรณีแห่งธรรมหมวดจักขุ จบลงดังนี้แล้ว ได้ตรัสข้อความในกรณีแห่งธรรมหมวดโสตะ หมวดมานะ หมวดชีวหา หมวดกายะ และหมวดมนะ ต่อไปอีก ซึ่งมีข้อความที่ตรัสอย่างเดียวกัน กับในกรณีแห่งธรรมหมวดจักขุ นั้นทุกประการ ต่างกันแต่เพียงชื่อเท่านั้น ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุ-สัมผัส แม้ในสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย.

(ในกรณีแห่งธรรมหมวดโสตะ มานะ ชิวหา กายะ มนะ ก็ได้ตรัสต่อไปอีก โดยนัยอย่างเดียวกันกับกรณีแห่งอายตนิกรธรรมหมวดจักขุนี้)

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ปฏิปทาที่เป็นสปปายะแก่นิพพาน.

ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๑) ๑๖๐

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๒๘-๒๒๙/๓๖๔-๓๖๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาค
จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะ
เป็นผู้หลีกออกผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด.

อานนท์ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไรว่าอย่างไร รูปเที่ยง
หรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา
เป็นเรา เป็นตัวตนของเรา ดังนี้.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง
ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม อันมีอยู่ในภายใน
หรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดยก็ตาม เลวหรือ
ประณีตก็ตาม มีในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น

เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัสถาม
และการทูลตอบ ซึ่งได้ตรัสอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณีแห่งรูป
ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขั้นแต่ละขั้นเท่านั้น).

อานนท์ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ใน
สังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด
เพราะคลายกำหนด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมี
ญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๒) | ๑๖๑

- ปาลี อ. พ. ๒๕/๘๓-๘๔/๔๗.

พาหิยะ เพราะเหตุนั้นแล เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า
เมื่อเห็นแล้ว สักว่าเห็น เมื่อฟังแล้ว เป็นสักว่าฟัง เมื่อรู้สึก
แล้ว สักว่ารู้สึก (ทางจุมก ล้น กาย) เมื่อรู้แจ้งแล้วสักว่ารู้แจ้ง
(ทางวิญญาณ) พาหิยะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

พาหิยะ ในกาลใด เมื่อเธอเห็นจักเป็นเพียง
สักว่าเห็น เมื่อฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง เมื่อรู้สึกจัก
เป็นเพียงสักว่ารู้สึก เมื่อรู้แจ้งจักเป็นเพียงสักว่ารู้แจ้ง
ในกาลนั้น เธอ ย่อมไม่มี.

ในกาลใด เธอไม่มี เธอก็ไม่ปรากฏในโลกนี้
ไม่ปรากฏในโลกอื่น ไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง
นั้นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข์.

ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ผ่านราตรีนาน

๑๖๒

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๙๐-๙๕/๑๓๒-๑๓๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นคนขรา เป็นคนแก่คนเฒ่ามานาน ผ่านวัยมาตามลำดับ ถึงกระนั้น ขอพระผู้มีพระภาคผู้สุดโปรดแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์เถิด โดยประการที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค พึงเป็นผู้ได้รับพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค.

มาลुकยบุตร เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยตาเหล่าใด อันเธอไม่ได้เห็น ไม่เคยเห็นที่กำลังเห็นอยู่ก็ไม่มี ที่เธอคิดว่าควรจะได้เห็นก็ไม่มี ดังนี้แล้ว เธอย่อมมีความพอใจ มีความกำหนด หรือมีความรักในรูปเหล่านั้นหรือ.

ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

(ต่อไปนี้ ได้มีการตรัสถามและการทูลตอบในทำนองเดียวกันนี้ ทุกตัวอักษร ผิดกันแต่ชื่อของสิ่งที่นำมากล่าว คือในกรณีแห่งเสียงที่รู้แจ้งได้ทางหู กลิ่นที่รู้แจ้งได้ทางจมูก รสที่รู้แจ้งได้ทางลิ้น โภกฐัพพะที่รู้แจ้งได้ทางผิวกาย และธรรมที่รู้แจ้งได้ทางใจ).

มาลुकยบุตร ก็ในธรรมเหล่านั้น คือ ในสิ่งที่เธอเห็นแล้ว จักเป็นแต่เพียงสักว่าเห็น ในสิ่งที่เธอฟังแล้ว จักเป็นแต่

เพียงสักว่าได้ยิน ในสิ่งที่เธอรู้สึกแล้ว จักเป็นแต่เพียงสักว่า
รู้สึก ในสิ่งที่เธอรู้แจ้งแล้ว ก็จักเป็นแต่เพียงสักว่ารู้แจ้ง.

มาลुकยบุตร ในกาลใด เมื่อเธอเห็นจักเป็นเพียง
สักว่าเห็น เมื่อฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง เมื่อรู้สึกจักเป็น
เพียงสักว่ารู้สึก เมื่อรู้แจ้งจักเป็นเพียงสักว่ารู้แจ้ง ในกาลนั้น
เธอย่อมไม่มี.

ในกาลใด เธอไม่มี เธอก็ไม่ปรากฏในโลกนี้
ไม่ปรากฏในโลกอื่น ไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง
นั้นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข์

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึง
เนื้อความแห่งธรรม ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยยอนี้ได้โดยพิสดารว่า

สติหลงลืมแล้วเพราะเห็นรูป บุคคลเมื่อใส่ใจถึง
นิमितแห่งรูปว่าน่ารัก ก็มีจิตกำหนด เสวยอารมณ์นั้น ทั้งมี
ความตั้งใจในอารมณ์นั้นตั้งอยู่ เวทนาอันเกิดจากรูปเป็น
อเนกประการย่อมเจริญแก่เขานั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อม
เข้าไปกลุ้มรุมจิตของเขา เมื่อสั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้ บัณฑิต
กล่าวว่าห่างไกลนิพพาน.

(ในกรณีแห่งการฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ
รู้แจ้งธรรม ก็มีข้อความที่กล่าวไว้อย่างเดียวกัน).

บุคคลนั้นเห็นรูปแล้วมีสติ ไม่กำหนดในรูปทั้งหลาย มีจิตไม่กำหนดเสวยอารมณ์นั้น ทั้งไม่มีความติดใจอารมณ์นั้นตั้งอยู่ บุคคลนั้นเมื่อเห็นรูปและเสวยเวทนาอยู่ ทุกข์ก็สิ้นไปไม่เพิ่มพูนขึ้น เขาเป็นผู้มีสติประพฤติดูด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อไม่สั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้ บัณฑิตกล่าวว่า ไกลสันนิพพาน.

(ในกรณีแห่งการฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโภจวัตถุพระรู้งำจรรณ ก็มีข้อความที่กล่าวไว้อย่างเดียวกัน).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสโดยย่อนี้ได้โดยพิสดาร ด้วยประการฉะนี้.

มาลुकยบุตร สาธุๆ เธอรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งธรรมที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดาร. ...

ครั้งนั้นแล ท่านพระมาลुकยบุตรชื่นชมยินดีพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ครั้งนั้นแล ท่านพระมาลुकยบุตรเป็นผู้ๆ เดียว หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตเด็ดเดี่ยว ไม่ช้าก็กระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ก็แลท่านพระมาลुकยบุตรได้เป็นอรหันตองค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของคนเจ็บไข้

๑๖๓

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๖๐-๑๖๑/๑๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรม ๕ ประการ ไม่เว้นห่างไปเสียจากคนเจ็บไข้ทุพพลภาพคนใด เธอนั้นพึงหวังผลข้อนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ได้ต่อกาลไม่นานเลย ธรรม ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

- (๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย
- (๒) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร
- (๓) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี
- (๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง
- (๕) มีมรณสัญญาอันตั้งไว้ดีแล้วในภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ไม่เว้นห่างไปเสียจากคนเจ็บไข้ทุพพลภาพคนใด เธอนั้นพึงหวังผลข้อนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ได้ต่อกาลไม่นานเลย.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (หนัที่ ๑)

๑๖๔

- มาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๖๑/๑๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใด เจริญแล้ว
กระทำใ้มาก ซึ่งธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ผลอย่างใด
อย่างหนึ่งในบรรดาผล ๒ ประการ เป็นสิ่งที่เธอหวังได้ คือ
อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็น
อนาคามี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนั้น เป็นอย่างไร
๕ ประการ คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มัสตอันเข้าไปตั้งไว้ด้วยดีเฉพาะตน เพื่อ
ปัญญาอันให้หยั่งถึงความเกิดขึ้นและดับไปแห่งธรรมทั้งหลาย.

(๒) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย

(๓) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกุศลในอาหาร

(๔) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี

(๕) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใด เจริญแล้ว
กระทำใ้มาก ซึ่งธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ผลอย่างใด
อย่างหนึ่งในบรรดาผล ๒ ประการ เป็นสิ่งที่เธอหวังได้ คือ
อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็น
อนาคามี.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๒)

๑๖๕

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๙๕-๙๗/๗๑.

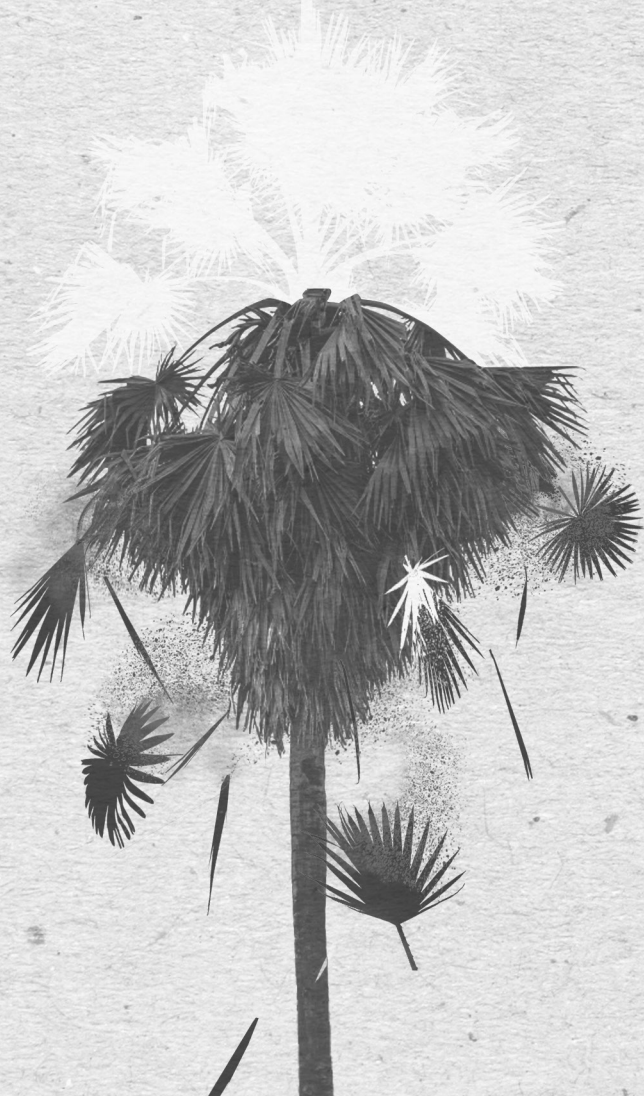
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นอานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นอานิสงส์.

ธรรม ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

- (๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย
- (๒) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร
- (๓) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี
- (๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง
- (๕) มีมรณสัญญาอันตั้งไว้ดีแล้วในภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้เหล่านี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นอานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นอานิสงส์.

เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ เมื่อนั้น ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้ถอนลิมสลักขึ้นได้ดังนี้บ้าง

เป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้ตั้งนี้บ้าง เป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้ตั้งนี้บ้าง เป็นผู้ถอดตกลงนอกได้ตั้งนี้บ้าง เป็นผู้ไกลจากข้าศึกปลดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิญญะ ดังนี้บ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนลุ่มสลักขึ้นได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้เป็นผู้ละอวิชชาเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่ไหม้ ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนลุ่มสลักขึ้นได้ เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละชาติสงสารที่เป็นเหตุทำให้เกิดในภพใหม่ต่อไปได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่ไหม้ ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้ เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละตัณหาเสียได้ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่ไหม้ ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้ เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนกลอนออกได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่ไหม้ ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนกลอนออกได้ เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิญญูเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละอัสมิมานะเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่ไหม้ ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิญญูใด ๆ เป็นอย่างนี้แล.

(ในสูตรอื่นตรัสว่า ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่าง เพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพาน - บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๙๔/๖๙. และอีกสูตรตรัสว่าเป็นไป เพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย - บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๙๕/๗๐.).

ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๑) | ๑๖๖

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๖๑-๖๒/๓๕.

ภิกขุรูปหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่หรือไม่หนอ.

ภิกษุ เมื่อภิกษุรู้อยู่เห็นอยู่ ซึ่งจักขุโดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งรูปทั้งหลาย

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักขุวิญญาณ

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัส

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็มีข้อความอย่างเดียวกัน).

ภิกษุ เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (หน้าที่ ๒) ๑๖๗

-บาลี สพ. ส. ๑๘/๖๒-๖๓/๙๖.

ภิกขุรูปหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ อวิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่หรือไม่หนอ.

ภิกษุ ธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ อวิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ อวิชชาย่อมเกิดขึ้นเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ธรรมข้อหนึ่ง คือ อวิชชาแล ซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ อวิชชาย่อมเกิดขึ้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อภิกษุรู้อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงละอวิชชาได้ อวิชชาจึงเกิดขึ้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ภิกษุในกรณีนี้ได้สดับว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น (สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย) ครั้นเธอได้สดับว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้แล้ว เธอนั้นย่อมรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมเห็นนิमितของสิ่งทั้งปวง

โดยประการอื่น คือ ย่อมเห็นจักขุโดยประการอื่น ย่อมเห็นรูปโดยประการอื่น ย่อมเห็นจักขุวิญญาณโดยประการอื่น ย่อมเห็นจักขุสัมผัสโดยประการอื่น ย่อมเห็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส เป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตะก็ดี ฆานะก็ดี ชิวหาที่ดี กายะก็ดี มนะก็ดี และธรรมทั้งหลายที่เนื่องด้วยด้วยโสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ นั้น ๆ ก็ดี ก็ได้ตรัสไว้ มีนัยอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งการเห็นด้วยจักขุและธรรมทั้งหลายที่เนื่องด้วยจักขุ).

ภิกษุ เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงจะเกิดขึ้น.

ยอมยุบ ย่อมไม่ก่อ ยอมขว้างทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา

๑๖๘

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๐๕-๑๑๐/๑๕๘-๑๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็ย่อมตามระลึกถึงอุปาทานชั้น ๕ หรือชั้นใดชั้นหนึ่งแห่งอุปาทานชั้น อุปาทานชั้น ๕ เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตามระลึกถึงรูปดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีรูปร่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงเวทนาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงสัญญาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงสังขารดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสังขารอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงวิญญาณดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีวิญญาณอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า รูป เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป แตกสลายไปเพราะอะไร แตกสลายไปเพราะความหนาวบ้าง แตกสลายไปเพราะความร้อนบ้าง แตกสลายไปเพราะความหิวบ้าง แตกสลาย

ไปเพราะกระหายบ้าง แดกสลายไปเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ
ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะ
สิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า เวทนา เพราะ
สิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา รู้สึกได้ซึ่งอะไร รู้สึก
ได้ซึ่งสุขบ้าง รู้สึกได้ซึ่งทุกข์บ้าง รู้สึกได้ซึ่งอทุกข์ขมสุขบ้าง
ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สัญญา เพราะ
จำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา จำได้หมายรู้อะไร จำได้
หมายรู้สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีขาวบ้าง ภิกษุ
ทั้งหลาย เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สังขาร เพราะ
ปรุ่่งแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร ปรุ่่งแต่งสังขตธรรม
อะไร ปรุ่่งแต่งสังขตธรรมคือรูปโดยความเป็นรูป ปรุ่่งแต่ง
สังขตธรรมคือเวทนาโดยความเป็นเวทนา ปรุ่่งแต่งสังขตธรรม
คือสัญญาโดยความเป็นสัญญา ปรุ่่งแต่งสังขตธรรมคือ
สังขารโดยความเป็นสังขาร ปรุ่่งแต่งสังขตธรรมคือวิญญาณ
โดยความเป็นวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย เพราะปรุ่่งแต่ง
สังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า วิญญาณ เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า วิญญาณ รู้แจ้งซึ่งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รู้แจ้งรสขมบ้าง รู้แจ้งรสเผ็ดบ้าง รู้แจ้งรสหวานบ้าง รู้แจ้งรสขื่นบ้าง รู้แจ้งรสไม่ขื่นบ้าง รู้แจ้งรสเค็มบ้าง รู้แจ้งรสไม่เค็มบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่าวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ในกาลนี้เราถูกรูปเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาล เราก็ถูกรูปเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ ก็เรานี้แล พึงขึ้นชมรูปในอนาคต แม้ในอนาคตกาล เราก็พึงถูกรูปเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้.

เธอพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมไม่มีความอาลัยในรูปอันเป็นอดีต ย่อมไม่ขึ้นชมรูปในอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งรูปในปัจจุบัน.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงตรัสไว้อย่างเดียวกัน แล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีการถามตอบ
แบบเดียวกัน แล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต
อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม
หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่
ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วย
ปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา
ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงตรัสไว้อย่าง
เดียวกันแล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมทำให้
พินาศ ย่อมไม่ก่อ ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือมั่น ย่อมเรียราย
ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ ย่อมทำให้หมด ไม่ก่อให้เกิดลูกโปลงขึ้น.

อริยสาวก ย่อมทำอะไรให้พินาศ ย่อมไม่ก่อซึ่งอะไร
เธอย่อมทำรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณให้พินาศ ย่อม
ไม่ก่อซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ย่อมละทิ้งอะไร ย่อมไม่ถือมั่นอะไร เธอย่อมละทิ้ง
ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมไม่ถือมั่นซึ่งรูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ย่อมเรียรายอะไร ย่อมไม่รวบรวมอะไรไว้ เธอย่อม
เรียรายซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมไม่
รวบรวมซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ย่อมทำอะไรให้มอด ย่อมไม่ก่ออะไรให้ลุกลิงขึ้น
เธอย่อมทำรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้มอด ย่อม
ไม่ก่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้ลุกลิงขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ทั้งในเวทนา ทั้งในสัญญา ทั้งใน
สังขาร ทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด
เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมี
ญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำ
เพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมไม่ก่อ
ย่อมไม่ทำให้พินาศ แต่เป็นอันว่าทำให้พินาศได้แล้วตั้งอยู่
ย่อมไม่ละ ย่อมไม่ถื้อมัน แต่เป็นอันว่าละได้แล้วตั้งอยู่ ย่อม
ไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมไว้ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้ว
ตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้หมอด ย่อมไม่ก่อให้ลูกโปลงขึ้น แต่เป็น
อันว่าทำให้หมอดได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ก่อ ย่อมไม่ทำอะไรให้พินาศ แต่เป็น
อันว่าทำให้พินาศได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ก่อ ย่อมไม่ทำให้พินาศ
ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำให้พินาศ
ได้แล้วตั้งอยู่.

ย่อมไม่ละ ย่อมไม่ถื้อมันซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าละได้
แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ละ ย่อมไม่ถื้อมันซึ่งรูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าละได้แล้วตั้งอยู่.

ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมซึ่งอะไรไว้ แต่เป็น
อันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวม
ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าเรี่ยราย
ได้แล้วตั้งอยู่.

ย่อมไม่ทำให้หมอด ย่อมไม่ก่อให้ลูกโปลงขึ้นซึ่งอะไร
แต่เป็นอันว่าทำให้หมอดได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้หมอด ย่อม

ไม่ก่อให้เกิดอุปโลภขึ้นซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาพร้อมด้วยอินทร์ พรหม และ
ปชาบดียมณัมสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ มาจาก
ที่ไกลเที่ยว กล่าวว่า ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ข้าแต่ท่านบุรุษ
ผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบ
สิ่งซึ่งท่านอาศัยแล้วเพ่ง ของท่านนี้.

การดับเหตุแห่งสุขและทุกข์ภายใน ๑๖๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๒๑/๓๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยซึ่งอะไร
สุขและทุกข์ภายในจึงเกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป สุขและ
ทุกข์ภายในจึงเกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา สุขและทุกข์ภายในพึงบังเกิดขึ้น เพราะไม่อาศัย
สิ่งนั้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัส
ตรัสถามและภิกษุทั้งหลายทูลตอบ อย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณี
แห่งรูป ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งชั้นธ แต่ละชั้นธ เท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ทั้งในเวทนา ทั้งในสัญญา ทั้งในสังขาร ทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ความดับทุกข์มี เพราะความดับแห่งนันทิ

๑๗๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๔๘๒/๗๕๖-๓๔๗.

ปุณณะ รูปร่างที่รู้ได้ด้วยตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่
น่าพอใจ เป็นที่ยวนตา ยวนใจให้รัก เป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรวดถึง ไม่เมาหมก
อยู่ซึ่งรูปร่างนั้น นันทิ (ความเพลิน) ของเธอผู้เป็นเช่นนั้นย่อม
ดับไป ปุณณะ เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่า ทุกข์ดับ ดังนี้.

ปุณณะ เสียงที่รู้ได้ด้วยโสตะ ...

ปุณณะ กลิ่นที่รู้ได้ด้วยมานะ ...

ปุณณะ รสที่รู้ได้ด้วยชีวหา ...

ปุณณะ โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกายะ ...

ปุณณะ ธรรมที่รู้ได้ด้วยมโน อันน่าปรารถนา น่าใคร่
น่าพอใจ เป็นที่ยวนตา ยวนใจให้รัก เป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรวดถึง ไม่เมาหมก
อยู่ซึ่งธรรมนั้น นันทิของเธอผู้เป็นเช่นนั้น ย่อมดับไป
ปุณณะ เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่า ทุกข์ดับ ดังนี้.

สินันทิ สินราคะ

จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๑)

๑๗๑

-บาลี สทพ. ส. ๑๘/๑๗๗/๒๔๕-๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นจักขุอันไม่เที่ยงนั้นแล้ว
ไม่เที่ยง ความเห็นของภิกษุนั้น ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ
เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย
(สมมา ปสฺสํ นิพพิหนฺติ)
เพราะสิ้นความเพติดเพลิน จึงสิ้นราคะ
(นฺนุทิกฺขยา รากฺขโย)
เพราะสิ้นราคะ จึงสิ้นความเพติดเพลิน
(รากฺขยา นฺนุทิกฺขโย)
เพราะสิ้นความเพติดเพลินและราคะ เราจึงเรียก
ว่า จิตหลุดพ้นดีแล้ว
(นฺนุทิรากฺขยา จิตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติ).

(ในกรณีแห่งอายตนะภายในที่เหลืออีก ๕ คือ โสตะ มานะ ชิวหา
กายะ มนะ และในกรณีแห่งอายตนะภายนอก ๖ คือ เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ธรรม ก็ตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักขุทุกประการ).

สัณฺณํทึ สัณฺราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๒)

๑๗๒

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๗๙-๑๘๐/๒๔๗-๒๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงใส่ใจถึงจักขุโดยอุบาย
อันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งจักขุตาม
ความเป็นจริง เมื่อใส่ใจถึงจักขุโดยอุบายอันแยบคายและ
พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งจักขุตามความเป็นจริง ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในจักขุ

เพราะสิ้นความเพติดเพลิน จึงสิ้นราคะ

เพราะสิ้นราคะ จึงสิ้นความเพติดเพลิน

เพราะสิ้นความเพติดเพลินและราคะ เราจึงเรียกว่า
จิตหลุดพ้นดีแล้ว.

(ในกรณีแห่งอายตนะภายในที่เหลืออีก ๕ คือ โสตะ มานะ ชิวหา
กายะ มนะ และในกรณีแห่งอายตนะภายนอก ๖ คือ เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ธรรม ก็ตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักขุทุกประการ).

เห็นตามความเป็นจริง จึงหลุดพ้น | ๑๗๓

- บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๗-๒๘/๓๙-๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา
สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา
ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร
แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะ
คลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้
ว่า หลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว
กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

การเห็นชนิดที่ละมิจฉาทิฎฐิได้

๑๗๔

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๘๕/๒๕๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้.

ภิกษุ บุคคลรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุ โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูป โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุวิญญาณ โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัส โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัส โดยความไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้.

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งหู... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจมูก... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งลิ้น... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งกาย... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งใจ โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฎฐิได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งเสียง... กลิ่นทั้งหลาย... รส
ทั้งหลาย... โผฏฐัพพะทั้งหลาย... ธรรมทั้งหลาย โดยความ
เป็นของไม่เที่ยงจึงจะละมิจฉาทิภาณุได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งโสตรวิญญาณ... ฆาน
วิญญาณ... ชิวหาวิญญาณ... กายวิญญาณ... มโนวิญญาณ
โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิภาณุได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งโสตรสัมผัส... ฆานสัมผัส...
ชิวหาสัมผัส... กายสัมผัส... มโนสัมผัส โดยความเป็นของ
ไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิภาณุได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ
อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตรสัมผัส... เพราะฆาน-
สัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะ
กายสัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย โดย
ความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิภาณุได้.

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะ
ละมิจฉาทิภาณุได้.

การเห็นชนิดที่ละสักกายทิฐิได้

๑๗๕

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๘๕/๒๕๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะ
ละสักกายทิฐิได้.

ภิกษุ บุคคลเมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุ โดยความเป็น
ทุกข์ จึงจะละสักกายทิฐิได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูปโดย
ความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฐิได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่ง
จักขุวิญญาณ โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฐิได้
เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัส โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละ
สักกายทิฐิได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา
หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย
โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฐิได้.

(ในกรณีแห่งอายตนิกรธรรมอีก ๕ หมวดถัดไป คือ หมวดโสตะ
มานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับข้างบนนี้
ต่างแต่ชื่อธรรมที่ต้องเปลี่ยนไปตามหมวดนั้นๆ เท่านั้น).

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล
จึงจะละสักกายทิฐิได้.

การเห็นชนิดละอัตตานุทวิญญูได้

๑๗๖

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๘๖/๒๕๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างใด จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้.

ภิกษุ บุคคลเมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุ โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูปโดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุวิญญาน โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัสโดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้ เมื่อรู้้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้.

(ในกรณีแห่ง आयตนิกรธรรมอีก ๕ หมวดถัดไป คือ หมวดโสตะมานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับข้างบนนี้ ต่างแต่ชื่อธรรมที่ต้องเปลี่ยนไปตามหมวดนั้น ๆ เท่านั้น).

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะละอัตตานุทวิญญูได้.

การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๑) | ๑๗๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๒-๘๕/๑๒๗-๑๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ก็หากว่ารูปนี้จักเป็น
อัตตาแล้วไซ้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้
ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด
อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นอนัตตา
ดังนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตาม
ความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด
อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา ก็หากเวทนานี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนาจึงคงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์
ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา
จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่
เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และ
สัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา ก็หากสัญญานี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา

ของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารเป็นอนัตตา ก็หากสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ร้ สังขารก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ร้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา
นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็น
อย่างไร เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา
นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ รูปร่างใด
อย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบันก็ตาม เป็น
ภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลว
หรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น
เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง
อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม
อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สัญญาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย
พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร
แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลาย
กำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า
หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มีได้มี.

การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๒) | ๑๗๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑-๒/๑-๓.

ภิกษุทั้งหลาย ตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ
เป็นของไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์
สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญา
อันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่
เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย ตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ
เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา
สิ่งนั้นท่านทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง
อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย ตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ
เป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นท่านทั้งหลายพึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมน้อมใจหมาย แม้นตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ
เมื่อเบือนหน้า ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อม

หลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว
เธอย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่
ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความ เป็น
อย่างนี้มีได้มี.

(ในสูตรอื่นทรงแสดงโดย อายตนะภายในหก อายตนะ
ภายนอกหก ซึ่งมีหลักวิธีพิจารณาอย่างเดียวกับนัยแห่งสูตรดังกล่าวนี้.
-บาลี สฬ. สั. ๑๘/๑-๓/๑-๖).

ลักษณะของผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม

๑๗๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๒/๔๖.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งชาติ ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งภพ ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งตัณหา ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งสพายตนะ ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งนามรูป ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งสังขารทั้งหลาย ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งอวิชชา ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรม

สมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๑)

๑๘๐

- ภาลีส ขนฺธ. ส. ๑๗/๕๐/๘๓.

ภิกษุ ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมมีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเปื้อน่ายในรูปอยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเปื้อน่ายในเวทนาอยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเปื้อน่ายในสัญญาอยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเปื้อน่ายในสังขารอยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเปื้อน่ายในวิญญาณอยู่

ภิกษุนั้น เมื่อเป็นผู้มากไปด้วยความเปื้อน่ายในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณอยู่ ย่อมกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

เมื่อกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมหลุดพ้นจากรูป ย่อมหลุดพ้นจากเวทนา ย่อมหลุดพ้นจากสัญญา ย่อมหลุดพ้นจากสังขาร ย่อมหลุดพ้นจากวิญญาณ ย่อมหลุดพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เรากล่าวว่า ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์.

ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรม

สมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๒)

๑๘๑

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๕๑/๘๔.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
ย่อมมีธรรมอันเหมาะสม คือ พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความ
ไม่เที่ยงในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณอยู่
เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป ในเวทนา
ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณอยู่ ย่อมกำหนดรู้รูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ

เมื่อเธอกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ย่อมหลุดพ้นจากรูป ย่อมหลุดพ้นจากเวทนา ย่อมหลุดพ้น
จากสัญญา ย่อมหลุดพ้นจากสังขาร ย่อมหลุดพ้นจาก
วิญญาณ ย่อมหลุดพ้นจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ
ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ เรากล่าวว่า ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์.

(ในสูตรอื่น ทรงตรัสว่า การพิจารณาเห็นความเป็นทุกข์,
พิจารณาเห็นความเป็นอนัตตาในชั้นธัมม ๕ ก็จัดเป็นธรรมที่เหมาะสมกับ
ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม -บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๕๑-๕๒/๘๕-๘๖.)

ธรรมอันสมควรแก่ กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา

๑๘๒

- บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๑๙/๓๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย ขอนี้ย่อมเป็นธรรมอันสมควรแก่
กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา คือ ความเป็นผู้อยู่มากด้วยความ
เบื่อหน่ายในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ...
ในวิญญาน

เมื่อเป็นผู้อยู่มากด้วยความเบื่อหน่ายในรูป ... ใน
เวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ... ในวิญญาน ย่อม
กำหนดรู้ซึ่งรูป ... ซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ...
ซึ่งวิญญาน

เมื่อกำหนดรู้ซึ่งรูป ... ซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา
... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญาน ย่อมหลุดพ้นไปจากรูป ... จาก
เวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขาร ... จากวิญญาน และย่อม
หลุดพ้นไปจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส
อุปายาสะ เรากล่าวว่า ย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

(ในสูตรอื่น ทรงตรัสว่า การเป็นผู้อยู่มากด้วยพิจารณาเห็น
ความไม่เที่ยง, เห็นความเป็นทุกข์, เห็นความเป็นอนัตตาในชั้นธัมม ๕
ก็จัดเป็นธรรมอันสมควรแก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา - บาลี ขนฺธ. สํ.
๑๗/๒๑๙-๒๒๐/๓๔๓-๓๔๕.)

การแก้ปัญหา และข้อควรระวัง

ขณะปฏิบัติ

เข้าใจนิรณ ๕

๑๘๓

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๗๒/๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย นิรณเครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้
ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ถอยกำลัง ๕ ประการเป็น
อย่างไร ๕ อย่าง คือ

- (๑) นิรณเครื่องกางกั้น คือ กามฉันทะ
- (๒) นิรณเครื่องกางกั้น คือ พยาบาท
- (๓) นิรณเครื่องกางกั้น คือ ถีนมิทธะ
- (๔) นิรณเครื่องกางกั้น คือ อุทธัจจกุกกุกะ
- (๕) นิรณเครื่องกางกั้น คือ วิจิกิจฉา

ภิกษุทั้งหลาย นิรณเครื่องกางกั้น ๕ ประการเหล่านี้นี้แล ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ถอยกำลัง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นไม่ละนิรณเครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ถอยกำลังแล้ว จักรู้จักประโยชน์ของตน ประโยชน์ของผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษที่สามารถกระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาที่ไม่มีกำลัง ข้อนี้มีพื้นฐานะที่จะมีได้.

เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงจากภูเขาไปสู่ที่ไกล มีกระแสเชี่ยว พัดพาสิ่งที่จะพัดไปได้ มีบุรุษมาเปิดช่องทั้งหลายที่เขาขุดขึ้น ด้วยเครื่องไถทั้งสองฝั่งแม่น้ำนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ กระแสน้ำในท่ามกลางแห่งแม่น้ำนั้น ก็ซัดสายไหลผิดทาง ไม่พึงไหลไปสู่ที่ไกล ไม่มีกระแสเชี่ยว ไม่พัดพาสิ่งที่จะพัดไปได้ ฉันทใด ภิกษุหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่ละนิวรรณ์ เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ทुरพลแล้ว จักรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ ที่สามารถกระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาอันไม่มีกำลัง ทุรพล ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

(ต่อไปนี้ ได้ตรัสโดยนัยตรงข้าม คือ ภิกษุละนิวรรณ์แล้ว ทำญาณวิเศษให้แจ้งได้ด้วยปัญญา อันมีกำลัง เหมือนแม่น้ำที่เขาอุดรไว้ทั้งสองฝั่งเสียแล้ว มีกระแสเชี่ยวแรงมากฉะนั้น).

อาหารของนิรณ ๕

๑๘๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๓๔-๓๕, ๑๔๖-๑๔๗/๓๕๗-๓๖๓, ๕๓๕-๕๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้ เพราะอาศัยอาหาร ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ แม้ฉันใด นิรณ ๕ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย กิเลสไรเล่าเป็นอาหารให้กามฉันทะ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบุลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ศุภนิมิต** (อารมณ์อันน่าพอใจ) มีอยู่ การกระทำ ให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการ (การไม่ใช้ปัญญาพิจารณา) ใน ศุภนิมิตนั้น นี่เป็นอาหารให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบุลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กิเลสไรเล่าเป็นอาหารให้พยาบาทที่ ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบุลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ปฏินิมิต** (อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ) มีอยู่ การกระทำ ให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในปฏินิมิตนั้น นี่เป็นอาหาร ให้พยาบาทที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญ ไพบุลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กิอะไรเล่าเป็นอาหารให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไฟบุญยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความบิดขี้เกียจ ความเมาอาหาร ความที่ใจหดหู่ มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในสิ่งเหล่านั้น นี่เป็นอาหารให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไฟบุญยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กิอะไรเล่าเป็นอาหารให้อุทธัจจกุกกุกจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไฟบุญยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ความไม่สงบใจ มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในความไม่สงบใจนั้น นี่เป็นอาหารให้อุทธัจจกุกกุกจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไฟบุญยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กิอะไรเล่าเป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไฟบุญยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉา มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น นี่เป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไฟบุญยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหารไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ แม้ฉันใด นิรณฺ ๕ เหล่านี้ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย กิอะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย อศุภนิมิตมียอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในอศุภนิมิตนั้น นี่ไม่เป็นอาหารให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กิอะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้พยาบาทที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย เจโตวิมุตติ มียอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในเจโตวิมุตตินั้น นี่ไม่เป็นอาหารให้พยาบาทที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กิอะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย ความริเริ่ม ความพยายาม ความบากบั่น มียอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในสิ่งเหล่านั้น นี่ไม่เป็นอาหารให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้อุทธัจจ-
 กุกกัจจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์
 ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ความสงบแห่งใจ มีอยู่ การกระทำใ้
 มากซึ่งโยนิโสมนสิการในความสงบแห่งใจนั้น นี่ไม่เป็น
 อาหารให้อุทธัจจกุกกัจจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว
 ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้วิจิกิจฉา
 ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น
 ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศลที่มีโทษ
 และไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นส่วนข้างดำและ
 ข้างขาว มีอยู่ การกระทำใ้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรม
 เหล่านั้น นี่ไม่เป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น
 หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

อาหารของอวิชชา

๑๘๕

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๒๐/๖๑.

ภิกษุทั้งหลาย เจื่อนต้นแห่งอวิชชาย่อมไม่ปรากฏ ก่อนแต่นี้อวิชชาไม่ได้มี อวิชชาพึงมีในภายหลัง เพราะเหตุนั้น เราจึงกล่าวคำนี้ อย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น อวิชชาย่อมปรากฏเพราะมีข้อนี้เป็นปัจจัย.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวอวิชชาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของอวิชชา ควรจะกล่าวว่า นิรณ ๕.

แม้นิรณ ๕ เราก็กกล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิรณ ๕ ควรกล่าวว่า ทุจจิต ๓.

แม้ทุจจิต ๓ เราก็กกล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของทุจจิต ๓ ควรกล่าวว่า การไม่สำรวมอินทรีย.

แม้การไม่สำรวมอินทรีย เราก็กกล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารแห่งการไม่สำรวมอินทรีย ควรกล่าวว่า ความไม่มีสติสัมปชัญญะ.

แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็กกล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มี

สติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การกระทำไว้ในใจโดยไม่
แยกกาย.

แม้การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยกกาย เราก็กล่าวว่ามี
อาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการ
ทำไว้ในใจโดยไม่แยกกาย ควรกล่าวว่า ความไม่มีศรัทธา

แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้
กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา
ควรกล่าวว่า การไม่ฟังสัทธรรม.

แม้การไม่ฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้
กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟังสัทธรรม
ควรกล่าวว่า การไม่คบสัปบุรุษ.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัปบุรุษ
ที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์

การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มี
ศรัทธาให้บริบูรณ์

ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการกระทำไว้ในใจ
โดยไม่แยกกายให้บริบูรณ์

การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยกกายที่บริบูรณ์ ย่อมยัง
ความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่
สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์

การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจจิต ๓
ให้บริบูรณ์

ทุจจิต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิรวณ ๕ ให้บริบูรณ์
นิรวณ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชาให้บริบูรณ์
วิชานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบ
ตกลงเบื้องบนภูเขาเมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตาม
ที่ลุ่ม ย่อมยังชอกเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม ชอกเขา ลำธาร
และห้วยที่เต็ม ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยัง
บึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อย
ที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยัง
มหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนั้น มีอาหารอย่างนี้
และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม่น้ำในใจ.

ภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัปปุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยัง
การไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์
ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่
บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยกคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชาให้บริบูรณ์ อวิชานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน.

อาหารของวิชาและวิมุตติ

๑๘๖

-บาลี ทสก. ย. ๒๔/๑๒๒/๖๑.

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววิชาและวิมุตติว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของวิชาและวิมุตติ ควรกล่าวว่า โพชฌงค์ ๗.

แม้โพชฌงค์ ๗ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของโพชฌงค์ ๗ ควรกล่าวว่า สติปัฏฐาน ๔.

แม้สติปัฏฐาน ๔ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติปัฏฐาน ๔ ควรกล่าวว่า สุจริต ๓.

แม้สุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสุจริต ๓ ควรกล่าวว่า การสำรวมอินทรีย.

แม้การสำรวมอินทรีย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการสำรวมอินทรีย ควรกล่าวว่า สติสัมปชัญญะ.

แม้สติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย.

แม้การทำไว้ในใจโดยแยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ควรกล่าวว่า ศรัทธา.

แม้ศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของศรัทธา ควรกล่าวว่า การฟังสังฆธรรม.

แม้การฟังสังฆธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการฟังสังฆธรรม ควรกล่าวว่า การคบสัปปุรุษ.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การคบสัปปุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสังฆธรรมให้บริบูรณ์

การฟังสังฆธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์
ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรียให้บริบูรณ์

การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้
บริบูรณ์

สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์
สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้
บริบูรณ์

โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ย่อมยังวิชาและวิมุตติ
ให้บริบูรณ์

วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์
อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบ
ตกลงเบื้องบนภูเขาเมื่อฝนตกหนักๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไป
ตามที่ลุ่ม ย่อมยังชอกเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม ชอกเขา
ลำธารและห้วยที่เต็มย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อม
ยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อย
ที่เต็ม ย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็ม ย่อมยัง
มหาสมุทรสาครให้เต็มมหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้
และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม่น้ำนใด.

ภิกษุทั้งหลาย การคบสัปปุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการ
ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยัง

ศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำให้ไว้ในใจ
โดยแยบคายให้บริบูรณ์ การทำให้ไว้ในใจโดยแยบคายที่
บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะ
ที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรียให้บริบูรณ์ การสำรวม
อินทรียที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่
บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่
บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่
บริบูรณ์ ย่อมยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้
มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

อาหารของภวัตถหา

๑๘๗

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๒๔/๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย เจื่อนต้นแห่งภวัตถหาอย่ามไม่ปรากฏ ก่อนแต่นี้ภวัตถหาไม่ได้มี ภวัตถหาพึงมีในภายหลัง เพราะเหตุนั้น เราจึงกล่าวคำนี้ อย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ภวัตถหาอย่ามปรากฏ เพราะมีข้อนี้เป็นปัจจัย.

ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามกล่าวภวัตถหาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของภวัตถหา ควรกล่าวว่า อวิชชา.

แม้อวิชชาเราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของอวิชชา ควรกล่าวว่า นิรณ ๕.

แม้นิรณ ๕ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิรณ ๕ ควรกล่าวว่า ทุจจิต ๓.

แม้ทุจจิต ๓ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของทุจจิต ๓ ควรกล่าวว่า การไม่สำรวมอินทรีย์.

แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่สำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า ความไม่มีสติสัมปชัญญะ.

แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย.

แม้การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ควรกล่าวว่า ความไม่มีศรัทธา.

แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรกล่าวว่า การไม่ฟังสัทธรรม.

แม้การไม่ฟังสัทธรรม เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การไม่คบสัตบุรุษ.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัตบุรุษ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความ

ไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรียให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรียที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชาให้บริบูรณ์ อวิชาที่บริบูรณ์ ย่อมยังภวตัณหาให้บริบูรณ์ ภวตัณหานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาดตกลงเปื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนักๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่มย่อมยังชอกเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม ชอกเขาลำธารและห้วยที่เต็มย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันท.

ภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความ

ไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะ
ที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทริย์ให้บริบูรณ์
การไม่สำรวมอินทริย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์
ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิรณ ๕ ให้บริบูรณ์ นิรณ ๕
ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชาให้บริบูรณ์ อวิชาที่บริบูรณ์
ย่อมยังภวตัณหาให้บริบูรณ์ ภวตัณหานี้มีอาหารอย่างนี้
และบริบูรณ์อย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ที่เกิดแห่งอุปธิ

๑๘๘

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๓๐-๑๓๕/๒๕๖-๒๖๒.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถึงเวลาที่จะทรงแสดงเรื่องนี้แล้ว ข้าแต่พระสุคต ถึงเวลาที่จะทรงแสดงเรื่องนี้แล้ว พระองค์ตรัสการพิจารณาปัจจัยภายในข้อใด ภิกษุทั้งหลาย ฟังการพิจารณาปัจจัยภายในข้อนั้นจากพระองค์แล้ว จักทรงจำไว้ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยภายในว่า ชราและมรณะนี้ไฉน เป็นทุกขมีใช่น้อยนานาประการเกิดขึ้นในโลก ชราและมรณะที่เป็นทุกขนี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นที่ตั้งขึ้น มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด เมื่ออะไรมีชราและมรณะจึงมี เมื่อเธอพิจารณาอยู่ ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ชราและมรณะนี้ไฉน เป็นทุกขมีใช่น้อยนานาประการเกิดขึ้นในโลก ชราและมรณะที่เป็นทุกขนี้ มีอุปธิเป็นเหตุ มีอุปธิเป็นกำเนิด มีอุปธิเป็นแดนเกิด เมื่ออุปธิมี ชราและมรณะจึงมี เมื่ออุปธิไม่มี ชราและมรณะก็ไม่มี เธอย่อมรู้ชัดซึ่งชราและมรณะ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งชราและมรณะ ย่อมรู้ชัดซึ่งความดับแห่งชราและมรณะ และย่อมรู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติอันสมควร ให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ และเธอปฏิบัติอย่างนั้น

ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุ
นี้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อความดับไปแห่งชรา
และมรณะโดยชอบทุกประการ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณา
ซึ่งปัจจัยภายในว่า กิอุปธิอันนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็น
ที่ตั้งขึ้น มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด เมื่ออะไรมี
อุปธิจึงมี เมื่ออะไรไม่มี อุปธิจึงไม่มี เมื่อเธอพิจารณาอยู่ย่อม
รู้ได้อย่างนี้ว่า อุปธิมีตัณหาเป็นเหตุ มีตัณหาเป็นที่ตั้งขึ้น
มีตัณหาเป็นกำเนิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด เมื่อตัณหา มี อุป
ธิจึงมี เมื่อตัณหาไม่มีอุปธิก็ไม่มี เธอย่อมทราบชัดซึ่งอุป
ธิ ย่อมทราบชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งอุปธิ ย่อมทราบชัดซึ่งความดับ
แห่งอุปธิ ย่อมทราบชัดซึ่งข้อปฏิบัติอันสมควรให้ถึงความ
ดับแห่งอุปธิ และเธอผู้ปฏิบัติอย่างนั้น ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤ
ติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุนี้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติ
เพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อความดับไปแห่งอุปธิโดยชอบทุก
ประการ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่ง
ปัจจัยภายในว่า กิตัณหานี้ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่ไหน
เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่ไหน เมื่อเธอพิจารณาอยู่ย่อมรู้

อย่างนี้ว่า ที่ใดแล เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น
ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น ก็อะไร
เล่าเป็นที่รักที่ยินดีในโลก.

ตา ... รูปทั้งหลาย ... จักขุวิญญาณ ... จักขุสัมผัส
... จักขุสัมผัสสชาเวทนา ... รูปสัญญา ... รูปสัญญาเจตนา ...
รูปตัณหา ... รูปวิตก ... รูปวิจารณ์ ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง)
เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น
ในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

หู ... เสียงทั้งหลาย ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ...
โสตสัมผัสสชาเวทนา ... สัททสัญญา ... สัททสัญญาเจตนา ...
สัททตัณหา ... สัททวิตก ... สัททวิจารณ์ ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง)
เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น
ในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

จมูก ... กลิ่นทั้งหลาย ... ฆานวิญญาณ ...
ฆานสัมผัส ... ฆานสัมผัสสชาเวทนา ... คันธสัญญา ...
คันธสัญญาเจตนา ... คันธตัณหา ... คันธวิตก ... คันธวิจารณ์
... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อ
เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

ล้น ... รสทั้งหลาย ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส
... ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ... รสสัญญา ... รสสัญญาเจตนา ...
รสตัณหา ... รสวิตก ... รสวิจารณ์ ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็น
ที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น
เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

กาย ... โผฏฐัพพะทั้งหลาย ... กายวิญญาณ ...
กายสัมผัส ... กายสัมผัสสชาเวทนา ... โผฏฐัพพสัญญา ...
โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ... โผฏฐัพพตัณหา ... โผฏฐัพพวิตก
... โผฏฐัพพวิจารณ์ ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดี
ในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้ง
อยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

ใจ ... ธรรมทั้งหลาย ... มโนวิญญาณ ...
มโนสัมผัส ... มโนสัมผัสสชาเวทนา ... ัมมสัญญา ...
ัมมสัญญาเจตนา ... ัมมตัณหา ... ัมมวิตก ... ัมมวิจารณ์
... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อ
เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ในอดีตกาลได้เห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น
โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็น

ตัวตน โดยความเป็นของไม่มีโรค โดยความเป็นของเกษม
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำตัณหาให้เจริญขึ้น
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตัณหาให้เจริญขึ้นแล้ว
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำอุปธิให้เจริญขึ้น
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญขึ้นแล้ว
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำทุกขให้เจริญขึ้น
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดทำทุกขให้เจริญขึ้นแล้ว สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าไม่พ้นจากชาติ ชรามรณะ
โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า เขาไม่พ้น
แล้วจากทุกขได้เลย

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ในอนาคตกาล จักเห็นอารมณอันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น
โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็น
ตัวตน โดยความเป็นของไม่มีโรค โดยความเป็นของเกษม
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำตัณหาให้เจริญขึ้น
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำตัณหาให้เจริญขึ้น
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำอุปธิให้เจริญขึ้น
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำทุกขให้เจริญขึ้น สมณะ

หรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักไม่พ้นไปจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า เขาจักไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันนี้ เห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็นตัวตน โดยความเป็นของไม่มีโรค โดยความเป็นของเกษม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมไม่พ้นไปจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน ถ้วยน้ำสำริดที่มีเครื่องเต็มใสอยู่ อันถึงพร้อมด้วยสี กลิ่นและรส แต่ว่า

เจือด้วยยาพิษ ทันใดนั้น มีบุรุษเดินฝ่าความร้อนอบอ้าว
เหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้ามา ระบายน้ำ คนทั้งหลายจึงได้พูดกะ
บุรุษผู้นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้วยน้ำสำริดที่มีเครื่องดื่มใส่อยู่นี้
ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และรส สำหรับท่าน แต่ว่าเจือด้วย
ยาพิษ ถ้าท่านประสงค์ก็จงดื่มเถิด เพราะวาระที่ท่านดื่ม ก็จัก
ซาบซ่านด้วยสีบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง แต่ครั้นดื่มเข้าไปแล้ว
ตัวท่านจะถึงความตาย หรือถึงทุกข์แทบตาย ด้วยเพราะ
การดื่มนั้น ดังนี้ บุรุษนั้นผลุนผลันไม่พิจารณา รีบดื่มเข้าไป
ไม่บ้วนทิ้งเลย เขาก็พึงถึงความตาย หรือถึงทุกข์แทบตาย
ด้วยเพราะการดื่มนั้นทันที ฉะนั้นก็เหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ในอดีตกาล ได้เห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น
โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็น
สภาพ มิใช่ตัวตน โดยความเป็นโรค โดยความเป็นภัยแล้ว
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้แล้ว
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละตัณหาได้แล้ว สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปปีเสยได้ สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใด ละอุปปีได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์เสียได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด

ละทุกข์ได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าพ้นแล้ว
จากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ
เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น พ้นแล้วจากทุกข์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักเห็นอภยธรรมอันเป็นที่รักที่ยินดี
ในโลกนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์
โดยความเป็นสภาพมีตัวตน โดยความเป็นโรค โดยความ
เป็นภัย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้
แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละตัณหาได้แล้ว สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปธิเสียได้ สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใด ละอุปธิได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์เสียได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
ละทุกข์ได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าพ้นแล้ว
จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ
เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น พ้นแล้วจากทุกข์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งในปัจจุบันกาล ย่อมเห็นอภยธรรมอันเป็นที่รักที่ยินดี
ในโลกนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์
โดยความเป็นสภาพมีตัวตน โดยความเป็นโรค โดยความ

เป็นภิกษุ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมละตัณหาได้
สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ย่อมละตัณหาได้ สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมละอุปธิได้ สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใด ย่อมละอุปธิได้ สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมละทุกขได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
ย่อมละทุกขได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมพ้น
จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ
เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมพ้นจากทุกขได้
ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนถั่วน้ำสำริดที่มี
เครื่องต้มใส่อยู่ อันถึงพร้อมด้วยสี กลิ่นและรส แต่ว่า
เจือด้วยยาพิษ ทันใดนั้น มีบุรุษเดินฝ่าความร้อนอบอ้าว
เหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้ามา ระบายน้ำ คนทั้งหลายจึงได้พูด
กะบุรุษผู้นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถั่วน้ำสำริดที่มีเครื่องต้มใส่
อยู่นี้ ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และรส สำหรับท่าน แต่ว่าเจือ
ด้วยยาพิษ ถ้าท่านประสงค์ก็จงดื่มเถิด เพราะว่าขณะที่ท่าน
ดื่ม ก็จักซาบซ่านด้วยสีบ้าง กลิ่นบ้างรสบ้าง แต่ครั้นดื่ม
เข้าไปแล้ว ตัวท่านจะถึงความตาย หรือถึงทุกข์แทบตาย
ด้วยเพราะการดื่มนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น บุรุษนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า ครั้นเราดื่มแล้ว เราอาจจะบรรเทาได้ด้วยน้ำเย็น ด้วยเนยใส ด้วยน้ำข้าวสัจตุเค็ม หรือด้วยน้ำชื้อโณโสจิริกะ แต่เราจะไม่ดื่มเครื่องดื่มนั้นเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์ มีแต่ทุกข์แก่เราช้านาน เขาพิจารณาด้วยน้ำสำริดนั้นแล้ว ไม่พึงดื่ม เขาทิ้งเสีย เขาก็ไม่เข้าถึงความตาย หรือความทุกข์แทบตาย ด้วยเพราะการดื่มนั้น ฉะนั้นก็เหมือนกัน .

วิธีแก้ความง่วง

๑๘๙

-บาลี สุตตก. อ. ๒๓/๘๗/๕๘.

โมคคัลลานะ เธอง่วงหรือ โมคคัลลานะ เธอง่วงหรือ.
อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(๑) โมคคัลลานะ เพราะเหตุที่นั่นแหละ เมื่อเธอมี
สัญญาอย่างไรอยู่ ความง่วงนั้นย่อมครอบงำเธอได้ เธอพึง
ทำไว้ในใจซึ่งสัญญานั้นให้มาก ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละ
ความง่วงนั้นได้

(๒) ถ้าเธอยังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงตรึกตรอง
พิจารณาถึงธรรมตามที่ตนได้สดับแล้ว ได้เรียนมาแล้ว
ด้วยใจ ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๓) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงสาธยายธรรม
ตามที่ตนได้สดับมาแล้วได้เรียนมาแล้วโดยพิสดาร ข้อนี้
จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๔) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงยอนช่องหูทั้ง
สองข้าง เอามือลูบตัว ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วง
นั้นได้

(๕) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงลุกขึ้นยืน เอาน้ำล้างตา เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์ ข้อนี้อจะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๖) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงทำในใจถึงอาโลก-สัญญา อธิษฐานทิวาสัญญา ว่ากลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น เธอมีใจอันสงัดปราศจากเครื่องรัดรั้ง อบรมจิตให้มีความสว่างอยู่ ข้อนี้อจะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๗) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ มีใจไม่คิดไปในภายนอก ข้อนี้อจะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๘) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงสำเร็จสีหไสยา คือนอนตะแคงเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันจะลุกขึ้น พอตื่นแล้วพึงรีบลุกขึ้นด้วย ตั้งใจว่าเราจักไม่ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอนข้าง ความสุขในการเคลิ้มหลับ.

โมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

เครื่องกันจิตจากกามคุณในอดีต

๑๙๐

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๒๑/๑๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬธิสัตว์อยู่ มีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า กามคุณห้าที่เป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาแล้วแต่ก่อนได้ดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวนก็จริง แต่โดยมากจิตของเราเมื่อจะเล่น ก็เล่นไปสู่กามคุณเป็นอดีตนั้น น้อยนักที่จะเล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ความตกลงใจได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ความไม่ประมาทและสติ เป็นสิ่งซึ่งเราผู้หวังประโยชน์แก่ตนเอง พึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาแล้วดับไปแล้วเพราะความแปรปรวนนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ แม้จิตของพวกเธอทั้งหลาย เมื่อจะเล่น ก็คงเล่นไปในกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่พวกเธอเคยสัมผัสมาแล้วดับไปแล้วเพราะความแปรปรวน (เหมือนกัน) โดยมาก น้อยนักที่จะเล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ความไม่
ประมาทและสติ จึงเป็นสิ่งที่พวกเธอ ผู้หวังประโยชน์แก่ตัวเอง
พึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะเหตุกามคุณห้า
อันเป็นอดีตที่พวกเธอเคยสัมผัสมาและดับไปแล้ว เพราะ
ความแปรปรวนนั้น.

วิธีกำจัดอกุศลวิตก ๕ ประการ

๑๙๑

- ปาลี ม. ๑๒/๒๔๑-๒๔๖/๒๔๗-๒๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้หมั่นประกอบอธิจิต ควร
มนสิการถึงนิมิต ๕ ประการ ตามเวลาอันสมควร นิมิต ๕
ประการ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยนิมิต
ใดแล้ว มนสิการนิมิตใดอยู่ วิตกทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศล
ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ย่อมเกิดขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้น
อันประกอบด้วยกุศล เมื่อเธอมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้น
อันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบ
ด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้
ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศล
เหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น
ตั้งมั่น ในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนช่างไม้ หรือลูกมือของ
ช่างไม้ผู้ฉลาด ใช้ลิ้มอันเล็ก ตอก โยก ถอน ลิ้มอันใหญ่ออก
แม้ฉันทะ อกุศลทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทะนั้นเหมือนกัน เมื่อ

อาศัยนิมิตใดแล้ว มนสิการนิมิตใดอยู่ วิตกทั้งหลายอันเป็น
 บาปอกุศลประกอบด้วยฉันทะบ้าง ประกอบด้วยโทสะบ้าง
 ประกอบด้วยโมหะบ้าง ย่อมเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น
 ควรมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้นอันประกอบด้วยกุศล เมื่อ
 เรอมนสิการนิมิตนั้นอันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็น
 บาปอกุศล อันประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง
 อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตก
 อันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็น
 ธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่า เมื่อภิกษุนั้นมนสิการนิมิตอื่น
 จากนิมิตนั้น อันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล
 ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ
 ที่เดียว ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรพิจารณาโทษของวิตก
 เหล่านั้นว่า วิตกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอกุศล แม้อย่างนี้ วิตก
 เหล่านี้ล้วนแต่เป็นโทษ แม้อย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนแต่มีทุกข์
 เป็นวิบาก แม้อย่างนี้ ดังนี้ เมื่อเธอพิจารณาโทษของวิตก
 เหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง
 โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้ง
 อยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อม
 ตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่ม ที่ชอบแต่งตัว รู้สึกรีดอัด ระอา เกลียตขัดต่อซากงู ซากสุนัข หรือซากมนุษย์ ซึ่งผูกติดอยู่ที่คอ (ของตน) แม้ฉันทใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน หากเมื่อเธอมนสิการนิมิต อื่นจากนิมิตนั้น อันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรพิจารณาโทษของ วิตกเหล่านั้นว่า วิตกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอกุศลแม้อย่างนี้ วิตก เหล่านี้ล้วนแต่เป็นโทษแม้อย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนแต่มีทุกข์ เป็นวิบากแม้อย่างนี้ดังนี้ เมื่อเธอพิจารณาโทษของวิตก เหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อม ตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่า เมื่อภิกษุนั้นพิจารณาโทษ ของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วย ฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุ ทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็น

บาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีจักขุ ไม่ต้องการจะเห็นรูปที่ผ่านมา เขาพึงหลับตาเสีย หรือเหลียวไปทางอื่นเสีย แม้จันใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็จันนั้นเหมือนกัน หากเมื่อเธอพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึกไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเมื่อภิกษุนั้นถึงความไม่นึกไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรมนสิการสังฐานแห่งวิตกสังขารของ

วิตกเหล่านั้น เมื่อเธอมนสิการสัจฐานแห่งวิตกสังขารของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษพึงเดินเร็ว เขาพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะเดินเร็วทำไมหนอ ถ้ากระไร เราพึงค่อยๆ เดิน เขาก็พึงค่อยๆ เดิน เขาพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า เราค่อยๆ เดินไปทำไมหนอ ถ้ากระไร เราควรยืน เขาพึงยืน เขาพึงมีความคิดอย่างนี้อีกว่า เราจะยืนทำไมหนอ ถ้ากระไร เราควรนั่ง เขาพึงนั่ง เขาพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะนั่งทำไมหนอ ถ้ากระไร เราควรนอน เขาพึงลงนอน ภิกษุทั้งหลาย ก็บุรุษคนนั้น เปลี่ยนอิริยาบถหยาบๆ เสีย พึงสำเร็จอิริยาบถละเอียดๆ แม้ฉันทะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทะนั้นเหมือนกัน หากว่าเมื่อเธอมนสิการสัจฐานแห่งวิตกสังขารของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ อันเธอย่อม

ละเอียด ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเมื่อภิกษุนั้นมณสิการถึงสัณฐานแห่งวิตกสังขารของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุนั้นพึงกัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ช่ม ปีบคั้น บังคับ จิตด้วยจิต เมื่อเรอกัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ช่ม ปีบคั้น บังคับจิตด้วยจิตอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเอียด ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้น จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเหมือนบุรุษผู้มีกำลังมาก จับบุรุษผู้มีกำลังน้อยกว่าไว้ได้แล้ว ปีบ กด แค้นที่ศีรษะ คอ หรือก้านคอไว้ให้แน่น แม้ฉันทะ อกุศลก็ฉันทะนั้นเหมือนกัน หากเมื่อเธอมนสิการถึงสัณฐานแห่งวิตกสังขาร ของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง

โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุหนึ่งพึงกัดฟันด้วยฟัน
 ดุนเพดานด้วยลิ้น ช่ม บีบคั้น บังคับจิตไว้ด้วยจิต เมื่อเธอ
 กัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ช่ม บีบคั้น บังคับจิตอยู่ได้
 วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง
 โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหนึ่งพึงถึง
 ความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก
 ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความ
 ตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้
 จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นใน
 ภายในนั้น.

(เมื่อสามารถละอกุศลวิตกจากวิธีใดวิธีหนึ่งข้างต้นได้แล้ว
 ทรงตรัสสรุปในตอนท้ายว่า)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ชำนาญใน
 ทางเดินของวิตก เธอจักจำนงวิตกใด ก็จักตรีกวิตกนั้นได้
 จักไม่จำนงวิตกใด ก็จักไม่ตรีกวิตกนั้นได้ เธอ นั้นตัดตัณหา
 ได้แล้ว คลีคลายสังโยชน์ได้แล้ว ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว
 เพราะละมานะได้โดยชอบ.

เมื่อตรึกถึงอารมณ์ใดมาก

จิตย่อมโน้มไปโดยอาการอย่างนั้น

๑๙๒

-บาลี ม. ๑๒/๒๓๒/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย ครังก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬิสัตว์อยู่ ได้คิดอย่างนี้ว่า ถ้ากระไร เราพึงแยกวิตกให้เป็น ๒ ส่วนๆ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นจึงแยกกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก นี้ออกเป็นส่วนหนึ่ง และแยกเนกขัมมวิตก อัพยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก นี้ออกเป็นส่วนที่สอง.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นไม่ประมาท มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ กามวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า กามวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง ทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้ง

สองข้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันทำให้ปัญญาดับ ทำให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อ นิพพาน ดังนั้นข้าง มันก็ถึงความดับสูญไป ภิกษุทั้งหลาย เรานั้น ละเสีย บรรเทาเสีย ซึ่งกามวิตกที่เกิดขึ้นแล้วๆ ได้ทำให้มันหมดสิ้นไป.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ พยาบาทวิตกย่อม บังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า พยาบาทวิตก เกิดขึ้น แก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียน ตนบ้าง ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมเป็นไป เพื่อ เบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองข้าง ทำให้ปัญญาดับ ก่อให้ เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อ นิพพาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไป เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง มันก็ ถึงความดับสูญไป เมื่อเรา พิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น ทั้งสองข้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันทำให้ปัญญาดับ ทำให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไป เพื่อ นิพพาน ดังนั้นข้าง มันก็ถึงความดับสูญไป ภิกษุ ทั้งหลาย เรานั้นละเสีย บรรเทาเสีย ซึ่งพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้วๆ ได้ทำให้มันหมดสิ้นไป.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผือกเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ วิหิงสาวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า วิหิงสาวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง ทำให้ปัญญาดับ ทำให้เกิดความคับแค้นไม่เป็นไป เพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่ามันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันทำให้ปัญญาดับ ทำให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไป เพื่อนิพพาน ดังนี้บ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป ภิกษุทั้งหลาย เรานั้น ละเสีย บรรเทาเสีย ซึ่งวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้วๆ ได้ทำให้มันหมดสิ้นไป.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังตรึก ยิ่งตรงถึงวิตกใดๆ มาก เธอก็มีใจน้อมไปข้างวิตกนั้นๆ ภิกษุทั้งหลาย คือ ถ้าภิกษุยังตรึก ยิ่งตรงถึงกามวิตกมาก เธอก็ละทิ้ง เนกขัมมวิตกเสีย ภาวกระทำอยู่แต่กามวิตกให้มาก จิตของเธอนั้นก็น้อมไปเพื่อ

กามวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยังตรึก ยิ่งตรองถึงพยาบาท-
วิตกมาก เธอก็ละทิ้งอพยาบาทวิตกเสีย มากกระทำอยู่แต่
พยาบาทวิตกให้มาก จิตของเธอนั้นก็น้อมไปเพื่อพยาบาทวิตก
ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยังตรึกยิ่งตรองถึงวิหิงสาวิตกมาก
เธอก็ละทิ้ง อวิหิงสาวิตกเสีย มากกระทำอยู่แต่วิหิงสาวิตก
ให้มาก จิตของเธอนั้นก็น้อมไปเพื่อวิหิงสาวิตก.

ภิกษุทั้งหลาย เหมือนในสภทสมัยเดือนท้ายแห่งปี
คนเลี้ยงโคต้องคอยระวังโคทั้งหลายในที่คับคั่งด้วยข้าวกล้า
เขาต้องตี ต้อนโคทั้งหลายจากที่นั้น ๆ กันไว้ ห้ามไว้ ข้อนั้น
เพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย คนเลี้ยงโค มองเห็นการฆ่า
การถูกจำ การเสียทรัพย์ การถูกตีเตียน เพราะโคทั้งหลาย
เป็นต้นเหตุ แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลาย เราก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน
ได้แลเห็นโทษ ความเลวทราม ความ เสร้าหมองของอกุศล
ธรรมทั้งหลาย และเห็นอนิสงส์ ในการออกจากกาม อัน
เป็นฝ่ายแห่งความผ่องแผ้วของกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร
เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ เนกขัมมวิตก ย่อม
บังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า เนกขัมมวิตกนี้
เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่าเนกขัมมวิตกนั้นไม่เป็นไปเพื่อ

เบียดเบียนตน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เป็นทางทำให้ปัญญาเจริญ ไม่ทำให้เกิดความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเราจะตรีกตรองถึงเนกขัมมวิตกนั้นอยู่ตลอดคืนก็ดี เรากียังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดแต่เนกขัมมวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ถึงหากเราจะตรีกตรองถึงเนกขัมมวิตกนั้นอยู่ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันก็ดี เรากียังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจากเนกขัมมวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย หากเราจะตรีกตรองถึงเนกขัมมวิตกนั้น ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันก็ดี เรากียังไม่มองเห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจากเนกขัมมวิตกนั้นได้เลย ก็แต่ว่าเมื่อเราตรีกตรองอยู่นานเกินไป ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแลดำรงจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้ด้วยดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะปรารถนาไว้ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ส่งตนไปแล้วอยู่อย่างนี้ อภัยบาทวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า อภัยบาทวิตกนี้

เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่าอภัยบาทวิตกนั้นไม่ เป็นไปเพื่อ เบียดเบียนตน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เป็นไป เพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เป็นทางทำให้ปัญญาเจริญ ไม่ทำให้เกิดความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเราจะตรีกตรองถึงอภัยบาทวิตกนั้นอยู่ตลอดคืนก็ดี เราก็ก็นึกไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดแต่อภัยบาทวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ถึงหากเราจะตรีกตรองถึงอภัยบาทวิตกนั้น อยู่ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันก็ดี เราก็ก็นึกไม่เห็นภัย อันจะบังเกิดขึ้นจากอภัยบาทวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย หากเราจะตรีกตรองถึงอภัยบาทวิตกนั้น ตลอดทั้งกลางคืน และกลางวันก็ดี เราก็ก็นึกไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจาก อภัยบาทวิตกนั้นได้เลย ก็แต่ว่าเมื่อเราตรีกตรองอยู่นาน เกินไป ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิต ก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแลดำรงจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้ด้วยดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะปรารภนา ไว้ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปแล้วอยู่อย่างนี้ วิหิงสาวิตกย่อม

บังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า อวิหิงสาวิตกนี้
 เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่า อวิหิงสาวิตกนั้นไม่เป็นไป เพื่อ
 เบียดเบียนตน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เป็นไป
 เพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เป็นทางทำให้ปัญญาเจริญ ไม่
 ทำให้เกิดความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย
 ก็ถ้าเราจะตรีกตรองถึงอวิหิงสาวิตกนั้นอยู่ตลอดวันก็ดี เราก็
 ยังไม่มองเห็นภัยอันจะเกิดขึ้นจาก อวิหิงสาวิตกนั้นได้เลย
 ภิกษุทั้งหลาย ถึงหากเราจะตรีกตรองถึงอวิหิงสาวิตกนั้น
 อยู่ตลอดวันก็ดี เราก็ยังไม่มองเห็นภัยอันจะเกิดขึ้นจาก
 อวิหิงสาวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย หากเราจะตรีกตรอง
 ถึงอวิหิงสาวิตกนั้น ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันก็ดี เรา
 ก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้นจากอวิหิงสาวิตกนั้นได้เลย
 ก็แต่ว่า เมื่อเราตรีกตรองอยู่นานเกินไป ร่างกายก็
 เหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อ
 จิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแล
 ดำรงจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้
 ด้วยดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะหมายในใจว่า จิตของ
 เราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังตรึกยังตรองถึงวิตกใดๆ มาก เธอก็มีใจน้อมไปข้างวิตกนั้นๆ มาก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยังตรึก ยังตรองถึงเนกขัมมวิตกมาก เธอก็จะละกามวิตกเสียได้ ทำเนกขัมมวิตกอย่างเดียวนั้นให้มาก จิตของเธอ ก็จะน้อมไปเพื่อเนกขัมมวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยังตรึกยังตรองถึงอัปยาบาทวิตกมาก เธอก็จะละอัปยาบาทวิตกเสียได้ ทำอัปยาบาทวิตกอย่างเดียวนั้นให้มาก จิตของเธอก็จะน้อมไปเพื่ออัปยาบาทวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยังตรึกยังตรองถึงอวิหิงสาวิตกมาก เธอก็จะละอวิหิงสาวิตกเสียได้ ทำอวิหิงสาวิตกอย่างเดียวนั้นให้มาก จิตของเธอก็จะน้อมไปเพื่ออวิหิงสาวิตก ภิกษุทั้งหลาย เหมือนในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน คนเลี้ยงโคจะต้องรักษาโคทั้งหลาย ในที่ใกล้บ้าน ในทุกด้าน เมื่อเข้าไปสู่โคนต้นไม้ หรือไปสู่ที่แจ้ง พึงทำแต่ความกำหนดว่า นั้นฝูงโค (ของเรา) ดังนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ถึงภิกษุก็เพียงแต่ทำความระลึกว่า นั้นธรรมทั้งหลาย (คือกุศลวิตก) ดังนี้.

วิธีแก้ความหดหู่ และความฟุ้งซ่านแห่งจิต

๑๙๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๑๕๖-๑๕๘/๕๖๙-๕๗๒.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่ นั้นยากที่จะให้ตั้งขึ้นได้ด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพล่ง เขาจึงใส่หญ้าสด ไม้สด ฝุ่นน้ำ และโรยฝุ่นลงในไฟนั้น บุรุษนั้นจะสามารถก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพล่งขึ้นได้หรือหนอ.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

ฉันทันเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่ นั้น ยากที่จะให้ตั้งขึ้นได้ด้วยธรรมเหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญปิติสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่ นั้นให้ตั้งขึ้นได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพลง เขาจึงใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้ง เอาปากเป่าและไม้โรยฝุ่นในไฟนั้น บุรุษนั้นสามารถจะก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพลงขึ้นได้หรือหนอ.

ได้ พระเจ้าข้า.

ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญปิติสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่ นั้นให้ตั้งขึ้นได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญปิติสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ยากที่จะให้สงบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการ

จะดับไฟกองใหญ่ เขาจึงใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้ง
เอาปากเป่า และไม้โรยฝุ่นลงไป ในกองไฟใหญ่นั้น บุรุษนั้น
สามารถจะดับไฟกองใหญ่ได้หรือหนอ.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

ฉันทันเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน
สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาล
เพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญปิตีสัมโพชฌงค์
ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น
ยากที่จะให้สงบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้น เป็นกาล
เพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญสมาธิ-
สัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ให้สงบได้
ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะดับไฟ
กองใหญ่ เขาจึงใส่หญ้าสด โคมัยสด ไม้สด พ่นน้ำ และโรยฝุ่น
ลงในกองไฟใหญ่นั้น บุรุษนั้นจะสามารถดับกองไฟกองใหญ่
นั้นได้หรือหนอ.

ได้ พระเจ้าข้า.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน
สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญปีสัทธิสัมโพชฌงค์ เป็นกาล
เพื่อเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญอุเบกขา-
สัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตฟุ้งซ่าน
จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ให้สงบได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว “สติ” แล้ว มีประโยชน์
ในที่ทั้งปวง.

เหตุให้สมาธิเคลื่อน

๑๙๔

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๓๐๒-๓๑๐/๔๕๒-๔๖๖.

อนุรุทธ นิมนต์นั้นแหละ พวกเธอพึงแทงตลอดเถิด แม้เราเมื่อครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น โภติสัตว์อยู่ ก็ย่อมรู้สึกแสงสว่างและการเห็นรูปเหมือนกัน แต่ไม่เข้าใจอะไร แสงสว่างและการเห็นรูปอันนั้นของเราย่อม หายไปได้ เราจึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็น ปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปของเราหายไปได้ อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า วิจิกิจฉา (ความลังเล) เกิดขึ้นแล้วแก่ เรา เพราะวิจิกิจฉาเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิ เคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจัก ทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉาเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

อนุรุทธ เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตน ไปในธรรมอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างและการเห็นรูป แต่ไม่เข้าใจ อะไร แสงสว่างและการเห็นรูปอันนั้นของเรา ย่อมหายไปได้. เราจึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้ แสงสว่างและการเห็นรูปของเราหายไปได้ อนุรุทธ เรานั้น ได้มีความรู้ดังนี้ว่า อมนสิการ (การไม่ใส่ใจ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะอมนสิการเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิ

เคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจึงทำให้ไม่เกิดวิจิกิจฉา และอมนสิการขึ้นแก่เราได้อีก.

อนรุทธ เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ... อนรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ตั้งนี้ว่า ถีนมิทระ (ความว่างงุ่น) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็ถีนมิทระเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อนเมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจึงทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ และถีนมิทระเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ตั้งนี้ว่า ความหวาดเสียว (จัมภิตตตะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็ความหวาดเสียวเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษเดินทางไกล เกิดมีคนปองร้ายเขาขึ้นที่สองข้างทาง เขาจึงเกิดความหวาดเสียว เพราะถูกคนปองร้ายนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้นเราจึงทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทระ และความหวาดเสียวเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ตั้งนี้ว่า ความตื่นเต้น (อุพพิละ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความตื่นเต้นเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษ

แสวงหาแหล่งชุมทรัพย์แห่งหนึ่ง พบแหล่งชุมทรัพย์เข้า ๕ แห่งในคราวเดียวกัน เขาจึงเกิดความตื่นเต้น เพราะพบแหล่งชุมทรัพย์ ๕ แห่งนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถิ่นมิทธะ ความหวาดเสียว และความตื่นเต้นเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า ความชั่วหยาบ (ทุกฺขุละ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความชั่วหยาบเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถิ่นมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น และความชั่วหยาบเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า ความเพียรที่ปรารภเกินไป (อจฺจารฺทรวิริยะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่ปรารภเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนุรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษเอามือทั้ง ๒ จับนกคุ่มไว้แน่น นกคุ่มนั้นต้องถึงความตายในมือตนเอง ฉะนั้น เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถิ่นมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ และความเพียรที่ปรารภเกินไปเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป (อตฺตสนฺวิริยะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป
อนุรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษจับนกคุ่มหลวมๆ นกคุ่มนั้นก็จะบินไปจากมือเขาได้ ฉะนั้น เราจึงทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิตฺตะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยاب ความเพียรที่ปรารถนาเกินไป และความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไปเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า ความกระสันอยาก (อภิชฺชา) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความกระสันอยากเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่าง และการเห็นรูปจึงหายไป เราจึงทำให้ไม่เกิดวิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิตฺตะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยاب ความเพียรที่ปรารถนาเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป และความกระสันอยากเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า ความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ (นानตตสํญญา) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ เป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน

เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป
เรารู้จักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ
ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียร
ที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสัน
อยาก และความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า ความเพ่งต่อ
รูปทั้งหลายจนเกินไป (รูปานัง อตนิชฌายิตตตะ) เกิดขึ้นแล้ว
แก่เรา เพราะลักษณะที่ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป
สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่างและ
การเห็นรูปจึงหายไป เรารู้จักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา
อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความ
ชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อน
เกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ และ
ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไปเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

อนรุทธ เรานั้นแล้วว่า วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ
ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียร
ที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสัน
อยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลาย
จนเกินไป เป็นอุปกิเลส จึงละวิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ

ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียร
ที่ปรารถนาเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความ
กระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ และความเพ่งต่อรูป
ทั้งหลายจนเกินไป เป็นอุปกิเลสแห่งจิต.

อนุรุทธ เรานั้นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตนไป
ในธรรมอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างอย่างเดียว แต่ไม่เห็นรูป เห็น
รูปอย่างเดียว แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอด
กลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง เรานั้น
จึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เรา
รู้สึกแสงสว่างอย่างเดียว แต่ไม่เห็นรูป เห็นรูปอย่างเดียว
แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง
ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า สมัยใดเราไม่
ใส่ใจนิมิตคือรูป ใส่ใจแต่นิมิตคือแสงสว่าง สมัยนั้นเราย่อม
รู้สึกแสงสว่างอย่างเดียว แต่ไม่เห็นรูป ส่วนสมัยใดเราไม่
ใส่ใจนิมิตคือแสงสว่าง ใส่ใจแต่นิมิตคือรูป สมัยนั้นเราย่อม
เห็นรูปอย่างเดียว แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ตลอดกลางคืนบ้าง
ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนรุทธ เรานั้นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตนไป
ในธรรมอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างเพียงนิดหน่อย เห็นรูปได้
นิดหน่อย และรู้สึกแสงสว่างอย่างหาประมาณมิได้ ก็เห็นรูป
อย่างหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวัน
บ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง เราจึงมีความดำริ
ตั้งนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เราารู้สึกแสงสว่าง
เพียงนิดหน่อย เห็นรูปได้นิดหน่อย และรู้สึกแสงสว่าง
อย่างหาประมาณมิได้ เห็นรูปอย่างหาประมาณมิได้ ตลอด
กลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและ
กลางวันบ้าง.

อนรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ตั้งนี้ว่า สมัยใดเรามี
สมาธินิดหน่อย สมัยนั้นเราก็มีจักขุนิดหน่อย ด้วยจักขุ
นิดหน่อย เรานั้นจึงรู้สึกแสงสว่างเพียงนิดหน่อย เห็นรูปได้
นิดหน่อย ส่วนสมัยใดเรามีสมาธิหาประมาณมิได้ สมัยนั้น
เราก็มีจักขุหาประมาณมิได้ ด้วยจักขุหาประมาณมิได้
เรานั้นจึงรู้สึกแสงสว่างหาประมาณมิได้ และเห็นรูป
หาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง
ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนรุทธ เพราะเรารู้ว่าวิจิกิจจา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป เป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว เป็นอันละวิจิกิจจา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป ตัวเกาะจิตให้เศร้าหมองได้ เรานั้นจึงได้มีความรู้ตั้งนี้ว่า อุปกิเลสแห่งจิตนั้นๆ ของเรา เราละได้แล้ว ดังนั้น เราจึงเจริญสมาธิโดยส่วนสามได้ในบัดนี้.

อนรุทธ เรานั้นได้เจริญสมาธิมีวิตกมีวิจารณ์บ้าง ได้เจริญสมาธิไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์บ้าง ได้เจริญสมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์บ้าง ได้เจริญสมาธิมีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิไม่มีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิสหระคตด้วยสุขบ้าง ได้เจริญสมาธิสหระคตด้วยอุเบกขาบ้าง.

อนรุทธ กาลใดสมาธิชนิดที่มีวิตกมีวิจารณ์บ้าง
ชนิดที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์บ้าง ชนิดที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์
บ้าง ชนิดที่มีปีติบ้าง ชนิดที่ไม่มีปีติบ้าง ชนิดที่สหระคต
ด้วยสุขบ้าง ชนิดที่สหระคตด้วยอุเบกขาบ้าง (เหล่านั้น
ทั้ง ๗ อย่าง) เป็นอันเราเจริญแล้ว กาลนั้น ญาณเป็นเครื่องรู้
จึงได้เกิดขึ้นแก่เราว่า วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้ เป็น
ชาติที่สุด บัดนี้ความเกิดใหม่ย่อมไม่มี.

การทำสมาธิมีเคล็ดลับ เหมือนโคปีนภูเขาลาดชัน

๑๙๕

- ภาส นวก. อ. ๒๓/๔๓๓/๒๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย แม่โคเที่ยวไปตามภูเขา เป็นโคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะไปเที่ยวบนเขาอันขรุขระ แม่โคนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า ฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกินและพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม แม่โคนั้นยันเท้าหนักก็ไม่ดีเสียแล้ว พึงยกเท้าหลังอีก ก็คงจะไปยังทิศที่ไม่เคยไปไม่ได้ กินหญ้าที่ยังไม่เคยกินไม่ได้และดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่มไม่ได้ แม่โคนั้นยืนอยู่ในที่ใดพึงคิดอย่างนี้ว่า ฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม มันกลับมายังที่นั้นอีกโดยสวัสดิ์ไม่ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะแม่โคนั้นเที่ยวไปบนภูเขา เป็นโคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉันทใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นคนโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขต ไม่เข้าใจเพื่อสั่งตจากกาม สั่งตจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก

วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เธอไม่เสพโดยมาก ไม่เจริญ ไม่กระทำให้มาก ซึ่งนิมิตนั้น ไม่อธิฐานนิมิตนั้นให้ เธอย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ฉะนั้น เราพึงบรรลุนิพพาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอไม่อาจเพื่อบรรลุนิพพาน ... เธอย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ฉะนั้น เราพึงสังตจากกาม สังตจากอกุศล บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปิติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอย่อมไม่อาจเพื่อบรรลุปฐมฌาน ... บรรลุปฐมฌาน ... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า พลาดแล้ว เสื่อมแล้วจากทั้ง ๒ สิ่ง เปรียบเหมือนแม่โคโง้ง ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขอันขรุขระ ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย แม่โคที่เที่ยวไปบนภูเขา เป็นโคฉลาด ฉลาดแหลม รู้จักเขตที่หากินเข้าใจที่เที่ยวไปบนภูเขอันขรุขระ แม่โคนั้นพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ไม่เคยดื่ม แม่โคนั้นยันเท้าหน้าไว้ดีแล้ว พึงยกเท้าหลัง แม่โคนั้นพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ไม่เคยดื่ม เมื่อยืนอยู่ที่ใดพึงคิดอย่างนี้ว่า

ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน พึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม และพึงกลับมายังที่นั้นโดยสวัสดิ์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะแมโคเที่ยวไปบนภูเขา เป็นโคฉลาด ฉะียบแหลม รู้จักเขตที่หากิน เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉันทใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาด รู้จักเขต เข้าใจที่จะสั่งจากกามสั่งจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน ... เสพโดยมาก เจริญกระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงบรรลุตุตยฌานเป็นเครื่องพ่องใสใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่ เธอยังไม่ยินดีเพียงตุตยฌานที่ได้บรรลุ ... เธอเสพโดยมากซึ่งนิมิตนั้น เจริญกระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี เธอมีความคิดดังนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตุตยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข เธอยังไม่ยินดีเพียงตุตยฌานที่ได้บรรลุ ... เธอเสพโดยมาก

เจริญกระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ฉะนั้น เราพึงบรรลुจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่ เธอยังไม่ยินดีเพียงจตุตถฌานที่ได้บรรลุนั้น เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี

(ในกรณีแห่งสมาธิที่เหลืออีก ๘ ระดับก็ทรงตรัสไว้ทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ทรงให้ดำรงค์จิตในสมาธิที่ได้ให้มั่นคงเสียก่อน แล้วจึงค่อยขยับเพื่อเจริญสมาธิในขั้นถัดไป).

(ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า แม้โคที่ฉลาดย่อมรู้จักจรดเท้าหน้าลงในที่อันมั่นคงเสียก่อนแล้วจึงค่อยยกเท้าหลัง จึงจะไม่พลาดกลิ้งลงมา เช่นเดียวกับภิกษุ ต้องมีความตั้งอยู่อย่างมั่นคงในสมาธิที่ได้ขั้นแรกก่อน จึงค่อยขยับไปเจริญสมาธิขั้นถัดไป).

ประโยชน์ของการระลึกถึง สิ่งที่ตนเองเลื่อมใส

๑๙๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๐๗-๒๐๘/๗๑๖-๗๑๘.

อานนท์ ข้อนี้นั้นอย่างนั้น ข้อนี้นั้นอย่างนั้น ภิกษุหรือ
ภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง มีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐาน ๔ ภิกษุ
หรือภิกษุณีรูปนั้น พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักรู้คุณวิเศษอันยิ่ง
อย่างอื่นจากคุณวิเศษในกาลก่อน สติปัฏฐาน ๔ เป็นไหน.

อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกาย
ในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่
ความเร่าร้อนมีกายเป็นอารมณ์เกิดขึ้นในกายก็ดี ความหดหู่
แห่งจิตเกิดขึ้นก็ดี จิตฟุ้งซ่านไปในภายนอกก็ดี ภิกษุนั้น
พึงตั้งจิตไว้ให้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส
อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเธอตั้งจิตไว้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้ง
แห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ปราโมทย์ย่อมเกิด
เมื่อเธอปราโมทย์ ปิตีย่อมเกิด เมื่อเธอมีใจประกอบด้วยปิติ
กายย่อมระงับ เธอมีกายระงับแล้ว ย่อมสวาสสุข เมื่อเธอมีสุข
จิตย่อมตั้งมั่น เธอย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า เราตั้งจิตไว้
เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นสำเร็จแก่เราแล้ว บัดนี้เรา

จะคุมจิตไว้ เธอคุมจิตไว้และไม่ตริก ไม่ตรอง ย่อมรู้ชัดว่า เราไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีสติในภายใน เป็นผู้มีความสุขดังนี้.

อานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... ย่อมเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ ความเร่าร้อนมีธรรมเป็นอารมณ์เกิดขึ้นในกายก็ดี ความหดหู่แห่งจิตเกิดขึ้นก็ดี จิตพุ่งซ่านไปในภายนอกก็ดี ภิกษุนั้นพึงตั้งจิตไว้ให้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเธอตั้งจิตไว้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อเธอปราโมทย์ปิตีย่อมเกิด เมื่อเธอมีใจประกอบด้วยปิตี กายย่อมระงับ เธอมีกายระงับแล้ว ย่อมเสวยสุข เมื่อเธอมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น เธอย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า เราตั้งจิตไว้เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้น สำเร็จแก่เราแล้ว บัดนี้เราจะเพิกถอน เมื่อเธอเพิกถอนคือ ไม่ตริก ไม่ตรอง ย่อมรู้ชัดว่า เราไม่มีวิตก เราไม่มีวิจารณ์ มีสติในภายใน เป็นผู้มีความสุขอยู่ดังนี้.

อานนท์ ภาวนาย่อมมีเพราะตั้งจิตไว้ ด้วยอาการอย่างนี้.

ข้อควรระวัง ในการเจริญสติปัฏฐานที่ ๑๙๗

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๖๗-๒๗๐/๓๙๖-๔๐๑.

อัคริเวสสนะ ในเมื่ออริยสาวกเป็นผู้มีศีล สำรวม ด้วยปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจรอยู่ ย่อมเป็นผู้เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาใน ลิกขาบททั้งหลายได้ ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ภิกษุ มาเถิด เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและ โทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษจักขุนทรีย์ ชื่อว่าถึงความ สำรวมในจักขุนทรีย์ ภิกษุฟังเสียงด้วยโสตะ ... ตมกลินด้วย ฆานะ ... ลิ้มรสด้วยชีวาหา ... ถูกต้องโณภูมัพพะด้วยกายะ... รู้แจ้ง ธรรมด้วยมนะแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อม ปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมโนทรีย์ เห็น รูปด้วยจักขุแล้ว จงอย่าถือโดยนิมิต ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการก้าว ในการถอย ในการแลในการเหลียว ในการคู้เข้า

ในการเหยียดออก ในการทรงสังขาร ภาตรและจีวร ในการฉน การตีม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อม ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืนการนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลชั้นธ อินทริยสังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษอันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพ เสนาสนะ อันสัจ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับจาก บิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอละความเพ่งเล็งในโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อม ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็งได้ ละความประทุษร้าย คือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่ สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมขำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้าย คือพยาบาทได้ ละถิ่นมิตถะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิตถะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมขำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมิตถะได้ ละอุทธัจจะกุกกุกจะ แล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมขำระจิต ให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจะกุกกุกจะได้ ละวิจิกิจฉนาแล้ว เป็นผู้ ขำมวิจิกิจฉนา ไม่มีความคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมขำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉนาได้.

เธอครั้นละนิวรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องทำให้เศร้าหมอง ทำปัญญาให้ถอยกำลังนี้ได้แล้ว ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่ ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ... ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิต ... ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่.

อัคริเวสสนะ เปรียบเหมือนความขำขึงผึงเสาะทะลุลงใหญ่ลงในแผ่นดิน ล่ามคอช้างป่าไว้มั่นคง เพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความดำริพละนของสัตว์ป่า แก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจ และความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ช้างป่าเชือกนั้นอธิมยในแดนบ้าน ให้มันเทิงในปกติที่มนุษย์ต้องการ จันใด. อัคริเวสสนะ จันนั้นเหมือนกันแลสติปัญญา ๔ นี้ ชื่อว่าเป็นหลักผูกใจของอริยสาวก เพื่อแก้ไขปกติชนิดอาศัยเรื่อน แก้ไขความดำริพละนชนิดอาศัยเรื่อน แก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจ และความเร่าร้อนใจชนิดอาศัยเรื่อน เพื่อบรรลุญาธรรมเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง.

ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ภิกษุ มาเถิด เธอจะเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ แต่อย่าตรีกวิตกที่เข้าประกอบกับกาย จงเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ แต่อย่าตรีกวิตกที่เข้าประกอบกับเวทนา จงเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ แต่อย่าตรีกวิตกที่เข้าประกอบกับจิต จงเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ แต่อย่าตรีกวิตกที่เข้าประกอบกับธรรม เธอย่อมเข้าถึง ทุตติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่

เมื่อเธอมีจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน ตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่ออุปเพ-
นิวาสนุสติดญาณ ... ย่อมโน้มจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ

เธอเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่อ
อสาวิกขณญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุ
ให้เกิดทุกข์ นี่ความดับแห่งทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ
แห่งทุกข์ เธอย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า เหล่านี้อัสวะ นี่เหตุ

ให้เกิดอาสวะ นี่ความดับแห่งอาสวะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความ
ดับแห่งอาสวะ เมื่อเธอรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็หลุดพ้น
แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อ
จิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณรู้ชัดว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อม
รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุอาชาไนย-ภิกษุกระจอก

๑๙๘

-บาลี เอกาทสก. ย. ๒๔/๓๔๘/๒๑๖.

สันธะ เธอจงเพ่งแบบการเพ่งของม้าอาชาไนย
อย่าเพ่งแบบการเพ่งของม้ากระจอก.

สันธะ ก็การเพ่งของม้ากระจอก ย่อมมีอย่างไร
สันธะ ธรรมด้าม้ากระจอกถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว
ย่อมเพ่งว่า ข้าวเหนียวๆ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
ม้ากระจอกที่เขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียวย่อมไม่มีความคิด
อย่างนี้ว่า วันนี้ สารธิดูฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไรหนอแล
เราก็จทำอะไรตอบแก่เขา ดังนี้ ม้ากระจอกนั้นถูกเขาผูกไว้
ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมเพ่งว่า ข้าวเหนียวๆ ดังนี้ ฉันท.

สันธะ บุรุษกระจอกบางคนในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทนั้น
เหมือนกันแล อยู่ที่ปากก็ดี อยู่ที่โคนต้นไม้ก็ดี อยู่ที่เรือนว่าง
เปล่าก็ดี มีจิตถูกกามราคะกลุ้มรุมแล้ว ถูกกามราคะครอบงำ
แล้ว และย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดกามราคะ ที่เกิดขึ้นแล้ว
ตามความเป็นจริง บุรุษกระจอกนั้น ทำกามราคะนั้นแหละ
ในภายในแล้ว ย่อมเพ่ง ย่อมเพ่งต่างๆ ย่อมเพ่งเนื่องนิตย์
ย่อมเพ่งฝ่ายต่ำ มีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว อันพยาบาท
ครอบงำแล้ว ... มีจิตอันถีนมิทระกลุ้มรุมแล้ว อันถีนมิทระ

ครอบงำแล้ว ... มีจิตอันอุทธัจจกุกกุจจะกลุ้มรุมแล้ว อันอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำแล้ว ... มีจิตอันวิจิกิจจากลุ่มรุมแล้ว อันวิจิกิจจนาครอบงำแล้ว และย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดวิจิกิจจาที่เกิดขึ้นแล้ว ตามความเป็นจริง บุรุษกระเจกนั้นทำวิจิกิจจานั้นแหละในภายในแล้ว ย่อมเพ่ง ย่อมเพ่งต่าง ๆ ย่อมเพ่งเนื่องนิตย์ ย่อมเพ่งฝ่ายต่ำ บุรุษกระเจกนั้น ย่อมอาศัยปฐวีธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอาโปธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยเตโชธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยवाโยธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอากาศาณัญจายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยวิญญาณัญจายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอากิญจัญญายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยเนวสัณญานาสัณญายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยโลกนี้เพ่งบ้าง ย่อมอาศัยโลกหน้าเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ เพ่งบ้าง สันระการเพ่งของบุรุษกระเจกย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล.

สันระ ก็การเพ่งของม้าอาชาไนยย่อมมีอย่างไร สันระ ธรรมตาม้าอาชาไนยที่เจริญ ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมไม่เพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะม้าอาชาไนยที่เจริญ ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมมี

ความคิดอย่างนี้ว่า วันนี้สารีผู้ฝึกมามากก็ให้เราทำเหตุอะไร
หนอแล เราจะกระทำอะไรตอบเขา ดังนี้ ม้าอาชาไนยนั้น
ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมไม่เพ่งว่า ข้าวเหนียวๆ
ดังนี้ สันระ ด้วยว่าม้าอาชาไนยที่เจริญ ย่อมพิจารณาเห็น
การถูกผูกแหว่งว่า เหมือนคนเป็นหนี้ครุ่นคิดถึงหนี้ เหมือน
คนถูกจองจำมองเห็นการจองจำ เหมือนคนผู้เสื่อมนึกเห็น
ความเสื่อม เหมือนคนมีโทษเล็งเห็นโทษ.

สันระ บุรุษอาชาไนยที่เจริญ ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล
อยู่ที่ปากก็ดี อยู่ที่โคนต้นไม้ก็ดี หรืออยู่เรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อม
ไม่มีจิตอันกามราคะกลุ้มรุมแล้ว อันกามราคะครอบงำแล้ว
อยู่ และย่อมรู้ทั่วถึงอุปายเครื่องสลัดกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว
ตามความเป็นจริง ย่อมไม่มีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว ...
ย่อมไม่มีจิตอันถีนมิทธะกลุ้มรุมแล้ว ... ย่อมไม่มีจิตอัน
อุทธัจจกุกกุกจะกลุ้มรุมแล้ว ... ย่อมไม่มีจิตอันวิจิกิจฉา
กลุ้มรุมแล้ว อันวิจิกิจฉาครอบงำแล้วและย่อมรู้ทั่วถึงอุปาย
เครื่องสลัดวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อม
ไม่อาศัยปฐวีธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยอาโปธาตุเพ่ง ย่อมไม่
อาศัยเตโชธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยวาโยธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัย
อากาศธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยวิญญูณัญญายตนะเพ่ง

ย่อมไม่อาศัยอาภักยัญญาตนะเพ่ง ย่อมไม่อาศัยเนวสัณญา-
นาสัณญาตนะเพ่ง ย่อมไม่อาศัยโลกนี้เพ่ง ย่อมไม่อาศัย
โลกหน้าเพ่ง ย่อมไม่อาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์
ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรงตาม
แล้วด้วยใจเพ่ง ก็แต่ว่าย่อมเพ่ง สันระ อนึ่ง เทวดาพร้อม
ทั้งอินทร์ พรหม ปชาบดีย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว
อย่างนี้ มาจากที่ไกลเที่ยว กล่าวว่า

ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ข้าแต่ท่านบุรุษผู้สูงสุด
ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบสิ่งซึ่ง
ท่านอาศัยแล้วเพ่ง ของท่านนี้.

ลักษณะของ การอยู่อย่างมีตณหาเป็นเพื่อน

๑๙๙

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๓-๔๔/๖๖-๖๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่า
เป็นผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง

มิคชาละ รูปทั้งหลายอันจะพึงเห็นได้ด้วยจักขุ
อันเป็นรูปที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก
เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนดข่มใจ มีอยู่.

ถ้าหากว่าภิกษุข่มเพลิตเพลิน พร่ำสรรเสริญ
สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้น แก่ภิกษุผู้เพลิตเพลิน พร่ำสรรเสริญ
สยบมัวเมา ซึ่งรูปนั้นอยู่นั้นแหละ นันทิ (ความเพลิตเพลิน)
ย่อมเกิดขึ้น.

เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ (ความกำหนดกล้า) ย่อมมี
เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัณฺญโคคะ (ความผูกจิตติดกับอารมณ์)
ย่อมมี

มิคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกจิต
ติดกับอารมณ์ ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั้นแล เราเรียก
ว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

(ในกรณีแห่งเสียงทั้งหลายอันจะฟังได้ยินด้วยหู กลิ่นทั้งหลายอันจะฟังดมด้วยจมูก รสทั้งหลายอันจะฟังลิ้มด้วยลิ้น โผฏฐัพพะทั้งหลายอันจะฟังสัมผัสด้วยผิวกาย และธรรมทั้งหลายอันจะฟังรู้แจ้งด้วยใจ ก็ทรงตรัสอย่างเดียวกัน).

มิกขาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ถึงจะเสพเสนาสนะ อันเป็นป่าและป่าช้า ซึ่งเจียบสด มีเสียงรบกวนอันแผ่วเบา ไรซึ่งลมจากกายคน ควรเป็นที่ประกอบกิจอันสงบของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้นเช่นนี้แล้วก็ตามกระนั้น ภิกษุนั้นเราก็ก็นับเรียกว่าผู้มีการอยู่อย่างเป็นเพื่อนสองข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้นั้นยังมีตัณหาเป็นเพื่อนสอง เขายังละตัณหานั้นไม่ได้ ฉะนั้นจึงเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า ภิกษุจึงชื่อว่า ผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.

มิกขาละ รูปที่จะฟังรู้แจ้งด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ให้เกิดความรัก ซักให้ใคร่ ชวนให้กำหนดมียู่ ถ้าภิกษุไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่หมกมุ่นรูปนั้น เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่หมกมุ่นรูปนั้นอยู่ ความเพลิตเพลินย่อมดับ เมื่อไม่มีความเพลิตเพลิน ก็ไม่มีความกำหนด เมื่อไม่มีความกำหนด ก็ไม่มีความเกี่ยวข้อง

มิดชาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความ
เกี่ยวข้อ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.

(ในกรณีแห่งเสียงทั้งหลายอันจะฟังได้ยินด้วยหู กลิ่นทั้งหลาย
อันจะฟังดมด้วยจมูก รสทั้งหลายอันจะฟังลิ้มด้วยลิ้น โผฏฐัพพะทั้งหลาย
อันจะฟังสัมผัสด้วยผิวกาย และธรรมทั้งหลายอันจะฟังรู้แจ้งด้วยใจ
ก็ทรงตรัสอย่างเดียวกัน).

มิดชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ แม้
จะอยู่ปะปนกับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา
มหาอำมาตย์ของพระราชา เติยรถีย์ สาวกของติยรถีย์
ในที่สุดบ้านก็จริง ถึงอย่างนั้นก็ยังเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่าง
ผู้เดียว.

มิดชาละ เราเรียกผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ว่า
มีปกติอยู่ผู้เดียว ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตณหาซึ่งเป็น
เพื่อนสอง เธอละได้แล้ว เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า
ผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.

ท่อนไม้ที่ลอยออกไปได้ถึงทะเล

๒๐๐

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๒๓-๒๒๔/๓๒๒-๓๒๓.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาแห่งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่อนไม้ใหญ่ท่อนหนึ่ง อันกระแสน้ำพัดลอยมาริมฝั่งแม่น้ำคงคา แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลาย ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเห็นหรือไม่ ท่อนไม้ใหญ่โน้นอันกระแสน้ำพัดลอยมาในแม่น้ำคงคา.

เห็น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าท่อนไม้จะไม่เข้ามาใกล้ฝั่งนี้หรือฝั่งโน้น จักไม่จมเสียในท่ามกลาง จักไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมมนุษย์จับเอาไว้ ไม่ถูกน้ำวน ๆ ไว้ จักไม่เน่าในภายใน ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ท่อนไม้นั้นจักลอยไหลเลื่อนไปสู่สมุทรได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่ากระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคาลุ่มลาดไหลไปสู่สมุทร จันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายจะไม่แวะเข้าฝั่งข้างนี้หรือฝั่งข้างโน้น ไม่จมลงในท่ามกลาง ไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมมนุษย์จับไว้ ไม่ถูกเกลียวน้ำวน ๆ ไว้ จักไม่เป็นผู้เสียในภายในไซ้ ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายจักโน้มน้อม เอียงโอนไปสู่นิพพาน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ

เหตุว่า สัมมาทิฏฐิย่อมโน้มน้อม เอียงโอนไปสู่นิพพาน
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถาม
พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ฝั่งนี้ได้แก่อะไร ฝั่งโน้นได้แก่อะไร
การจมลงในท่ามกลางได้แก่อะไร การเกยบนบกได้แก่อะไร มนุษย์ผู้จับคือ
อะไร อมนุษย์ผู้จับคืออะไร เกลียวน้ำวนๆ วนคืออะไร ความเป็นของเน่าใน
ภายในคืออะไร. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุ คำว่า ฝั่งนี้ เป็นชื่อแห่งอายตนะภายใน ๖
คำว่า ฝั่งโน้น เป็นชื่อแห่งอายตนะภายนอก ๖ คำว่า
จมในท่ามกลาง เป็นชื่อแห่งนันทิราคะ คำว่า เกยบน
เป็นชื่อแห่งอัสมิมานะ.

คำว่า ถูกมนุษย์จับไว้ ได้แก่ ภิกษุในกรณีนี้
เป็นผู้คลุกคลี เพลิดเพลิน โศกเศร้าอยู่กับพวกคฤหัสถ์
เมื่อเขาสุขก็สุขด้วย เมื่อเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ย่อมถึงการ
ประกอบตนในกิจการอันบังเกิดขึ้นแล้วของเขา ภิกษุนี้เรียกว่า
ถูกมนุษย์ผู้จับ.

คำว่า ถูกอมนุษย์จับไว้ ได้แก่ภิกษุบางรูปในกรณีนี้
ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ ปรารถนาเป็นเทพนิกายหมู่ใด

หมู่หนึ่งว่า ด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์
นี้ เราจักได้เป็นเทวดาหรือเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง ภิกษุนี้
เรียกว่า ฤกอมมนุษย์จับไว้.

ภิกษุ คำว่าเกลี้ยวน้ำวนๆ ไว้ เป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕.

ภิกษุ ความเป็นของเน่าในภายในเป็นไฉน ภิกษุ
บางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก ไม่สะอาด
มีความประพฤติน่ารังเกียจ มีการทำงานปกปิดไว้ ไม่เป็นสมณะ
ก็ปฎิญาณว่าเป็นสมณะ ไม่เป็นพรหมจารีก็ปฎิญาณว่าเป็น
พรหมจารี เป็นผู้เน่าในภายใน มีใจชุ่มด้วยกาม เป็นดุจขยะ
มูลฝอย ภิกษุนี้เรียกว่า ความเป็นผู้เน่าในภายใน.

เครื่องกีดขวางการละสัญลักษณ์

๒๐๑

-บาลี ฉกก. อ. ๒๒/๔๗๑/๓๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชอบคลุกคลีด้วยหมู่ ยินดีในการ
คลุกคลีด้วยหมู่ ประกอบความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่
ชอบคณะ ยินดีคณะ ประกอบความยินดีในคณะ จักเป็น
ผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้

เมื่อไม่อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก จักถือนิมิตแห่งจิต
ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

เมื่อไม่ถือนิมิตแห่งจิต จักกระทำสมาธิปฏิญาณให้
สมบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ไม่กระทำสมาธิปฏิญาณให้สมบูรณ์แล้ว จักกระทำ
สมาสมาธิให้สมบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ไม่กระทำสมาสมาธิให้สมบูรณ์แล้ว จักละสังโยชน์
ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ไม่ละสังโยชน์แล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน
ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ยินดี
ในการคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ประกอบความยินดีในการคลุกคลี
ด้วยหมู่ ไม่ชอบคณะ ไม่ยินดีคณะ ไม่ประกอบความยินดีคณะ

จักเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

เมื่อเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก จักถือนิมิตแห่งจิต ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

เมื่อถือนิมิตแห่งจิต จักกระทำสมาธิปฏิญาณให้สมบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

กระทำสมาธิปฏิญาณให้สมบูรณ์แล้ว จักกระทำสมาสมาธิให้สมบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

กระทำสมาสมาธิให้สมบูรณ์แล้ว จักละสังโยชน์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

ละสังโยชน์ได้แล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

ไม่มีผู้อยาก ไม่มีผู้ยึดมั่น

๒๐๒

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๕-๑๗/๓๑-๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

อาหาร ๔ เป็นไฉน คือ (๑) กวฬีการาหารหยาบ หรือละเอียด (๒) ผัสสาหาร (๓) มโนสัณฺเจตนาหาร (๔) วิญญาณาหาร อาหาร ๔ เหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือ เพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระโมลลียผัคคุณะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมกลืนกิน วิญญาณาหาร. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าววากลืนกิน (วิญญาณาหาร) ถ้าเรากล่าววากลืนกิน (วิญญาณาหาร) ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมกลืนกิน (วิญญาณาหาร) แต่เรามิได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้นอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า วิญญาณาหารย่อมมีเพื่ออะไรหนอ

อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานี้ว่า
วิญญูณาหารย่อมมี เพื่อความบังเกิดในภพใหม่ต่อไป
เมื่อวิญญูณาหารนั้นเกิดมีแล้ว จึงมีสฬายตนะ เพราะ
สฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถูกต้อง.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่าย่อมถูกต้อง
ถ้าเรากล่าวว่าย่อมถูกต้อง ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า
พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถูกต้อง แต่เรามิได้กล่าว
อย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า
พระพุทธเจ้าข้า เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีผัสสะ
อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานี้ว่า
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็น
ปัจจัย จึงมีเวทนา.

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมสวैयाารมณ.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่าย่อมสวैयाารมณ
ถ้าเรากล่าวว่าย่อมสวैयाารมณ ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า
พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมสวैयाารมณ แต่เรามิได้
กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า

พระพุทธเจ้าข้า เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีเวทนา อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานี้ว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา.

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมทะเยอทะยาน.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามีได้กล่าวว่า ย่อมทะเยอทะยาน ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมทะเยอทะยาน ควรตั้งปัญหาในข้อนี้ได้ ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมทะเยอทะยาน แต่เรามีได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดถามเราผู้มีได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีตัณหา อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานี้ว่า เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน.

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถือมั่น.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามีได้กล่าวว่า ย่อมถือมั่น ถ้าเราพึงกล่าวว่าย่อมถือมั่น ควรตั้งปัญหาในข้อนี้ได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถือมั่น แต่เรามีได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดถามเราผู้มีได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า

เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีอุปาทาน อันนี้ควรเป็นปัญหา
ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานี้ว่า เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพ
เป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและ
มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ ความเกิดขึ้น
แห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้.

ผู้คณะ ก็เพราะบ่อเกิดแห่งผัสสะทั้ง ๖ ดับด้วย
การสำรอก โดยไม่เหลือ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนา
จึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ
อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ
ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชราและมรณะ โสกะปริเทวะ
ทุกขะโทมนัสอุปายาสะจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้ง
มวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้.

(หมายเหตุผู้รวบรวม : สูตรนี้ทั้งสูตร แสดงว่า ไม่มีบุคคลที่
กลืนกินวิญญานาหาร ไม่มีบุคคลที่เป็นเจ้าของอายตนะ ไม่มีบุคคลที่กระทำ
ผัสสะ ไม่มีบุคคลที่สวຍเวทนา ไม่มีบุคคลที่อยากด้วยตัณหา ไม่มีบุคคล
ที่ยึดมั่นถือมั่น มีแต่ธรรมชาติที่เป็นปฏิจจสมุปปันนธรรมอย่างหนึ่ง ๆ
เป็นปัจจัย สืบต่อแก่กันและกันเป็นสายไป เท่านั้น).

วิธีวัดความก้าวหน้า

ของการปฏิบัติ

ความสามารถในการทิ้งอารมณ์ได้เร็ว | ๒๐๓

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๔๒-๕๔๕/๘๕๖-๘๖๑.

อาณนทฺ อินทริยภาวนาชฺชนเลศโนริยวินัย เป็นอย่างไร.

อาณนทฺ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อเห็นรูปด้วยตา ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต นั่นคือ อูเบกขา เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอูเบกขายังดำรงอยู่ อาณนทฺ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็วเหมือนบุรุษกระพริบตา ส่วนอูเบกขายังคงดำรงอยู่ อาณนทฺ นี้เราเรียกว่า อินทริยภาวนาชฺชนเลศโนริยวินัย ในกรณีแห่งรูปที่รู้แจ้งด้วยตา.

อาณนทฺ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุได้ยินเสียงด้วยหู ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจ

และไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนี้รู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต นั่นคือ อุเบกขา เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนี้ ย่อมดับไปเร็วเหมือนบุรุษมีกำลัง ตีตนัวมือโดยไม่ลำบาก ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งเสียงที่รู้แจ้งด้วยหู.

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุได้त्मกลั่นด้วยจมูก ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนี้รู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต นั่นคือ อุเบกขา เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว

ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุ นั้น ย่อมดับไปเร็วเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปบนใบบัวที่ลาดเอียง ย่อมไม่ติดในที่ที่กลิ้งไปสักน้อยหนึ่ง ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท นี่เราเรียกว่า อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งกลิ้งที่รู้แจ้งด้วยจุมุก.

อานนท อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนี้รู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต นั่นคือ อุเบกขา เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุ นั้น ย่อมดับไปเร็วเหมือนบุรุษมีกำลัง

ตะล่อมก้อนน้ำลายไว้ที่ปลายลิ้นแล้วถมไปโดยไม่ลำบาก ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี่เราเรียกว่า อินทรีย์ ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งรสที่รู้แจ้งด้วยลิ้น.

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุถูกต้องกระทบทางกาย ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต นั่นคือ อุเบกขา เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็วเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออก หรือคู้แขนเข้าโดยไม่ลำบาก ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี่เราเรียกว่า อินทรีย์ ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งสัมผัสทางผิวหนัง ที่รู้แจ้งด้วยกาย.

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุรู้ธรรมด้วยใจ ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต นั่นคือ อุเบกขา เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็วเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาหยดน้ำสองหรือสามหยดใส่ลงในกะทะเหล็กที่ร้อนจัด ตลอดวัน น้ำที่หยดลงยังเข้าไป ที่แท้หยदनํ้านั้นจะระเหยแห้งไปอย่างรวดเร็ว ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า อินทริยภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งธรรมที่รู้ได้ด้วยใจ.

อานนท์ อย่างนี้แล เป็นการเจริญอินทริยอย่างไม่มีวิธีอื่นยิ่งกว่าในวินัยของพระอริยะ.

ความสามารถในการละ

๒๐๔

-บาลี สุตตค. อ. ๒๓/๔๘/๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๗ ประการนี้ อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ๗ ประการเป็นไฉน คือ อสุภสัญญา ๑ มรณสัญญา ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิตสัญญา ๑ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจ-
ทุกขสัญญา ๑ ทุกเขนัตตสัญญา ๑.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่กล่าวตั้งนี้ว่า อสุภสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มาก ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากการร่วมเมถุนธรรม ไม่ยื่นไปรับการร่วมเมถุนธรรม อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในการร่วมเมถุนธรรม หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลตั้งอยู่ใช้ ภิกษุพึง

ทราบข้อนี้ว่า อสุภสังขยานั้นเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษ
ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของ
เราไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงใน
อสุภสังขยานั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่า เมื่อภิกษุมีใจอัน
อบรมแล้วด้วยอสุภสังขยาน้อยโดยมาก จิตย่อมหวนกลับ
งอกกลับ ถอยกลับจากการร่วมเมถุนธรรม ไม่ยื่นไปรับการ
ร่วมเมถุนธรรม อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกุศล ย่อม
ตั้งอยู่ไฉร ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า อสุภสังขยานั้นเรา
เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่
ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้
รู้ทั่วถึงในอสุภสังขยานั้น ข้อที่กล่าวดังนั้น ภิกษุทั้งหลาย
อสุภสังขยานั้นภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมี
ผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด
เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนั้น ภิกษุทั้งหลาย มรณสังขยานั้น
ภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร
ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยมรณสังขยา
อยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากการรักชีวิต

ไม่ยื่นไปปรับความรักชีวิต อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกุล
 ย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ
 ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่ค่อออกจะนั้น ภิกษุทั้งหลาย
 ถ้าเมื่อภิกษุมิใจอันไม่อบรมแล้วด้วยมรณสัญญาอยู่โดยมาก
 จิตย่อมไหลไปในความรักชีวิต หรือความเป็นของไม่ปฏิกุล
 ย่อมตั้งอยู่ไซ้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า มรณสัญญาอัน
 เราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรา
 ก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้นภิกษุนั้น
 จึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในมรณสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย
 ก็ถ้าเมื่อภิกษุมิใจอันอบรมแล้วด้วยมรณสัญญาอยู่โดยมาก
 จิตย่อมหวนกลับ งอกลับ ถอยกลับจากการรักชีวิต
 ไม่ยื่นไปปรับความรักชีวิต อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกุล
 ย่อมตั้งอยู่ไซ้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า มรณสัญญาอันเรา
 เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้น และเบื้องปลายของเรามีอยู่
 ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้นภิกษุนั้นเป็น
 ผู้รู้ทั่วถึงในมรณสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนั้นว่า มรณสัญญา
 อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก
 มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าว
 แล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวกันว่า ภิกษุทั้งหลาย อาหารเปฏฐุลสัณญานา อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหารเปฏฐุลสัณญานาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากตัณหาในรส ไม่ยื่นไปรับตัณหาในรส อุเบกขา หรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่ หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากันไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหารเปฏฐุลสัณญานาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในตัณหาในรส หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซ้ ภิกษุพึงทราบช้อนั้นดังนี้ว่า อาหารเปฏฐุลสัณญานาอันเราไม่ได้เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอาหารเปฏฐุลสัณญานานั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหารเปฏฐุลสัณญานาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากตัณหาในรส ไม่ยื่นไปรับตัณหาในรส อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซ้ ภิกษุพึงทราบช้อนั้นดังนี้ว่า อาหารเปฏฐุลสัณญานาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรา

มีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุ นั้นเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอาหาเรปฏิกูลสัญญา นั้น ข้อที่กล่าวดังนั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย อาหาเรปฏิกูลสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย สัพพโลเกอนภิตตสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก อานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอนภิตตสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากความวิจิตรแห่งโลก ไม่ยื่นไปรับ ความวิจิตรแห่งโลก อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันไม่อบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอนภิตตสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในความวิจิตรแห่งโลก หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไฉร ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนั้นว่า สัพพโลเกอนภิตตสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของ

เรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุ นั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในสัพพโลเกอนภิตตัญญู นั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอนภิตตัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากความวิจิตรแห่งโลก ไม่ย่นไปรับความวิจิตรแห่งโลก อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกลย่อมตั้งอยู่ไซ้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า สัพพโลเกอนภิตตัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณพิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุ นั้นจึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในสัพพโลเกอนภิตตัญญา นั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สัพพโลเกอนภิตตัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญาอันภิกษุเจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับ ไม่ย่นไปรับในลาภสักการะ และความสรรเสริญ อุเบกขา

หรือความเป็นของปฏิกุล ย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่ หรือเส้นเอ็นที่เขาส่งในไฟ ย่อมหตงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมิใจอันอบรมแล้วด้วย อนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในลาภสักการะ และความสรรเสริญ หรือความเป็นของไม่ปฏิกุลย่อมตั้งอยู่ไซ้ร ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า อนิจจสัญญาอันเราไม่เจริญ แล้ว คุณพิเศษทั้งเบื้องต้นเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจจสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมิใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกลับ ถอยกลับ ไม่ยื่นไปรับลาภ สักการะและความสรรเสริญ อุเบกขาหรือความเป็นของ ปฏิกุลย่อมตั้งอยู่ไซ้ร ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า อนิจจสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณพิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจจสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวต้งนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อนิจเจตฺทุกขสํญญา
 อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มี
 อานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว
 เพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีใจอันอบรมแล้ว
 ด้วยอนิจเจตฺทุกขสํญญาอยู่โดยมาก ภยสํญญา (ความสำคัญ
 เป็นภัย) อย่างแรงกล้าในความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน
 ในความท้อถอย ในความประมาท ในการไม่ประกอบความ
 เพียร ในการไม่พิจารณา ย่อมปรากฏเปรียบเหมือนความ
 สำคัญว่าเป็นภัย ย่อมปรากฏในเมื่อเพชฌฆาตเงื้อมดาบขึ้น
 ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุผู้มีใจอันอบรมแล้วด้วย
 อนิจเจตฺทุกขสํญญาอยู่โดยมาก ภยสํญญาอย่างแรงกล้าใน
 ความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความท้อถอย ในความ
 ประมาท ในการไม่ประกอบความเพียร ในการไม่พิจารณา
 ย่อมไม่ปรากฏ เปรียบเหมือนความสำคัญว่าเป็นภัย ย่อม
 ไม่ปรากฏในเมื่อเพชฌฆาตเงื้อมดาบขึ้น ฉะนั้น ภิกษุพึงทราบ
 ข้อนี้ต้งนี้ว่า อนิจเจตฺทุกขสํญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษ
 ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนาของ
 เรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงใน
 อนิจเจตฺทุกขสํญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุผู้มีใจ
 อันอบรมแล้วด้วยอนิจเจตฺทุกขสํญญาอยู่โดยมาก ภยสํญญา

อย่างแรงกล้าในความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความ
 ท้อถอย ในความประมาท ในการไม่ประกอบความเพียรใน
 การไม่พิจารณา ย่อมปรากฏ เหมือนความสำคัญว่าเป็นภัย
 ย่อมปรากฏในเมื่อเพชรฆาตเงื้อมดาบขึ้น ฉะนั้นไซ้ ภิกษุ
 พึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า อนิจเจทุกขสัจฉญาณ อันเราเจริญแล้ว
 คุณวิเศษทั้งเบื้องต้น เบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภavana
 ของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้จึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงใน
 อนิจเจทุกขสัจฉญาณนั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย
 อนิจเจทุกขสัจฉญาณอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
 ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะ
 เป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทุกเขนัตตสัจฉญาณ
 อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์
 มาก หยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะ
 อาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมิไฉนอบรมแล้ว ด้วย
 ทุกเขนัตตสัจฉญาณอยู่โดยมาก ย่อมมีใจปราศจากทิฏฐิว่า
 เราตณหาว่าของเรา และมานะทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้
 และสรรพนิमितในภายนอกเสียได้ ก้าวล่วงกิเลส ๓ ประการ
 สงบระงับ หลุดพ้นได้เป็นอย่างดี ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อ

ภิกษุผู้มีใจอันอบรมแล้วด้วยทุกเขื่อนตตสัณฺญาอยู่โดยมาก
 ใจย่อมไม่ปราศจากทิลุฐิว่าเรา ตัณหาว่าของเรา และมานะทั้ง
 ในร่างกายที่มีใจครองนี้ และสรรพนิมิตในภายนอก ไม่ก้าว
 ล่วงกิเลส ๓ ประการ ไม่สงบระงับ ยังไม่หลุดพ้นด้วยดีไซ้ไร
 ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า ทุกเขื่อนตตสัณฺญาอันเราไม่
 เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี
 ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึง
 ต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในทุกเขื่อนตตสัณฺญานั้น ภิกษุทั้งหลาย
 ก็ถ้าเมื่อภิกษุผู้มีใจอันอบรมแล้วด้วยทุกเขื่อนตตสัณฺญาอยู่
 โดยมาก ย่อมมีใจปราศจากทิลุฐิว่าเรา ตัณหาว่าของเรา และ
 มานะทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้ และสรรพนิมิตในภายนอก
 เสียได้ ก้าวล่วงกิเลส ๓ ประการ สงบระงับ หลุดพ้นได้เป็น
 อย่างดีไซ้ไร ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า ทุกเขื่อนตตสัณฺญา
 อันเราเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก
 มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าว
 แล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัณฺญา ๗ ประการนี้แล อันภิกษุ
 เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
 หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

แว่นส่องความเป็นพระโสดาบัน

๒๐๕

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๕๐-๔๕๑/๑๔๗๗-๑๔๘๐.

อานนท์ ข้อที่บุคคลเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว พึงกระทำ กาละ มิใช่เป็นของน่าอัศจรรย์ ถ้าเมื่อผู้นั้น ๆ กระทำกาละแล้ว เธอทั้งหลายพึงเข้ามาหาเราแล้วสอบถามเนื้อความนั้น ข้อนี้เป็นความลำบากของตถาคต เพราะฉะนั้นแหละ เราจักแสดง ธรรมปริยายชื่อ ธรรมาทาส (แว่นส่องธรรม) ที่อริยสาวก ประกอบแล้ว เมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย อบาย ทุกคติ วินิบาต ล้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า.

อานนท์ ก็ธรรมปริยายชื่อธรรมาทาส ที่อริยสาวก ประกอบแล้ว เมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย อบาย ทุกคติ วินิบาต ล้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า เป็นไหน.

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยความเลื่อมใส อันไม่หวั่นไหวในพระพุทเจ้า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก

เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนก
ธรรม ดังนี้ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวใน
พระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว อันผู้
ได้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู
ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ดังนี้ ประกอบ
ด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์
สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ปฏิบัติตรง
ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบ คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษ บุคคล ๘
นี้ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ควรของค่านับ
ควรของต้อนรับ ควรของทำบุญ ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญ
ของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ดังนี้ ประกอบด้วยศีลที่
พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย
เป็นไทย วิญญูชนสรรเสริญ อันตณฺหาและทิกฺขฐิรูปคลำไม่ได้
เป็นไปเพื่อสมาธิ นี้แล คือ ธรรมปริยายชื่อธรรมาทาส (แวน
ส่องธรรม) ที่อริยสาวกประกอบแล้ว เมื่อห้วงอยู่พึงพยากรณ์
ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย
อบาย ทุกคติ วินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน มีความไม่
ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า.

ธรรม ๗ ประการ ของผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

๒๐๖

- ปาลิ มู. ม. ๑๒/๕๘๔-๕๘๗/๕๔๓-๕๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย กิฏฐิอันเป็นอริยะ อันเป็นเครื่อง
นำออก นำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตาม
เป็นอย่างไ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปแล้วสู่ป่า
สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่างก็ตาม ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เรา
เป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำใดครอบงำแล้ว (ปริยภูฏาเนน
ปริยภูฏิตจิตโต) ไม่พึงรู้เห็นตามความเป็นจริง เครื่องครอบงำ
นั้นที่เราจะไม่ได้ในภายใน มีอยู่หรือไม่หนอ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุมีจิตอันกามราคะครอบงำ
หรือมีจิตอันพยาบาทครอบงำ หรือมีจิตอันถีนมิทธะ
ครอบงำ หรือมีจิตอันอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำ หรือมีจิต
อันวิจิกิจฉาครอบงำ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำ
ครอบงำแล้ว. ถ้าภิกษุเป็นผู้ชวนชวายนในการคิดเรื่องโลกนี้
หรือเป็นผู้ชวนชวายนในการคิดเรื่องโลกอื่น ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีจิต
ถูกเครื่องครอบงำครอบงำแล้ว. ถ้าภิกษุเกิดขัดใจ ทะเลาะ
วิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ ก็ชื่อว่าเป็น
ผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำครอบงำแล้ว. ภิกษุนั้น ย่อมรู้ชัด

อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำใดครอบงำแล้ว ไม่พึงรู้เห็นตามความเป็นจริง เครื่องครอบงำนั้นที่เรายังละไม่ได้ในภายใน มิได้มีเลย จิตของเราตั้งไว้ดีแล้ว เพื่อความตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย นี่คือ ญาณที่ ๑ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันภิกษุนั้นบรรลุลแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเสพอให้ทั่วถึง ทำให้เจริญ ทำให้มากซึ่งทักขณินี้ ย่อมได้ความสงบเฉพาะตน ย่อมได้ความดับเฉพาะตนหรือหนอ อริยสาวกนั้นย่อมรู้ซื่ออย่างนี้ว่า เราเสพอให้ทั่วถึง ทำให้เจริญ ทำให้มากซึ่งทักขณินี้ ย่อมได้ความสงบเฉพาะตน ย่อมได้ความดับเฉพาะตน นี่คือ ญาณที่ ๒ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุลแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยทักขณินั้นใด สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอกธรรมวินัยนี้ ที่เป็นผู้ประกอบด้วยทักขณินั้นมีอยู่หรือหนอ อริยสาวกนั้นย่อมรู้ซื่ออย่างนี้ว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยทักขณินั้นใด สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอกธรรมวินัยนี้ ที่เป็นผู้ประกอบด้วยทักขณินั้นมิได้มี นี่คือ ญาณที่ ๓ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุลแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญูนี้มีธรรมตาดังนี้ คือ ความออกจากอาบัติเช่นใด ย่อมปรากฏ อริยสาวกย่อมต้องอาบัติเช่นนั้นบ้างโดยแท้ แต่ถึงอย่างนั้น อริยสาวกนั้นจะริบแสดง เปิดเผย ทำให้ตื่น ซึ่งอาบัตินั้น ในสำนักพระศาสดาหรือเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ที่เป็นวิญญูชนทั้งหลาย ครั้นแสดง เปิดเผย ทำให้ตื่นแล้ว ก็ถึงความสำรวมต่อไป เปรียบเหมือนเด็กอ่อนที่นอนหงาย ถูกถ่านไฟด้วยมือ หรือด้วยเท้าเข้าแล้ว ก็จะชักหนีเร็วพลัน ฉะนั้น อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเช่นนั้น นี่คือ ญาณที่ ๔ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุลแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมตาเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบ

ด้วยธรรมดาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิภูมิจึงธรรมดาดังนี้ คือ อริยสาวกย่อมถึงความขวนขวายในกิจใหญ่น้อยที่ควรทำของเพื่อนร่วมประพตฺติพรหมจรรย์ โดยแท้ แต่ถึงอย่างนั้น ความปรารถนาอย่างแรงกล้าในอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ของอริยสาวกนั้นก็ยังมีอยู่ เปรียบเหมือนแม่โคลูกอ่อน ย่อมเล็มหญ้ากินไปด้วยซ้ำเลื่องตุลุกไปด้วยฉะนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิภูมิจึงธรรมดา เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นนั้น นี่คือ ญาณที่ ๕ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิภูมิจึงธรรมดา เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิภูมิจึงธรรมดา เป็นผู้ประกอบด้วยพละเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย พละของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิภูมิจึงธรรมดาเป็นดังนี้ คือ อริยสาวกนั้น เมื่อธรรมวินัยที่ติดาตประกาศแล้ว อันบัณฑิตแสดงอยู่ ย่อมทำให้เกิดประโยชน์ ย่อมทำไว้ในใจ ย่อมกำหนดด้วยจิตทั้งปวง ย่อมเสียดสงฟังธรรม อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่าบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิภูมิจึงธรรมดา เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเรา

ก็เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น นี่คือ ญาณที่ ๖ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุลแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยพละเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย พละของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญูเป็นดังนี้ คือ อริยสาวกนั้น เมื่อธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว อันบัณฑิตแสดงอยู่ ย่อมได้ความรู้orroด ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม อริยสาวกนั้นย่อมรู้จักอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิญญู เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเราก็คือเป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น นี่คือ ญาณที่ ๗ อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุลแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาอันอริยสาวกผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการอย่างนี้ ตรวดดูดีแล้ว ด้วยการทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตตผล. ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้เปรียบพร้อมด้วยโสดาปัตตผลดังนี้แล.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน

(นัยที่ ๑)

๒๐๗

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๔๘๘/๓๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้ ๖ ประการนี้
๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจเข้าถึงสังขารใดๆ โดย
ความเป็นของเที่ยง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจเข้าถึงสังขารใดๆ โดย
ความเป็นของสุข

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจเข้าถึงธรรมะใดๆ โดย
ความเป็นตัวตน

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจกระทำอนันตริยกรรม
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจหวังการถึงความ
บริสุทธิ์ โดยโกตฺหลมงคล

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจแสวงหาทักษิณีย
บุคคล ภายนอกจากศาสนานี้.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้
๖ ประการ.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๒)

๒๐๘

- มาลี ฦก. อ. ๒๒/๔๘๘/๓๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นได้ ๖ ประการนี้
๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มี
เคารพยำเกรง ในพระศาสดา

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มี
เคารพยำเกรง ในพระธรรม

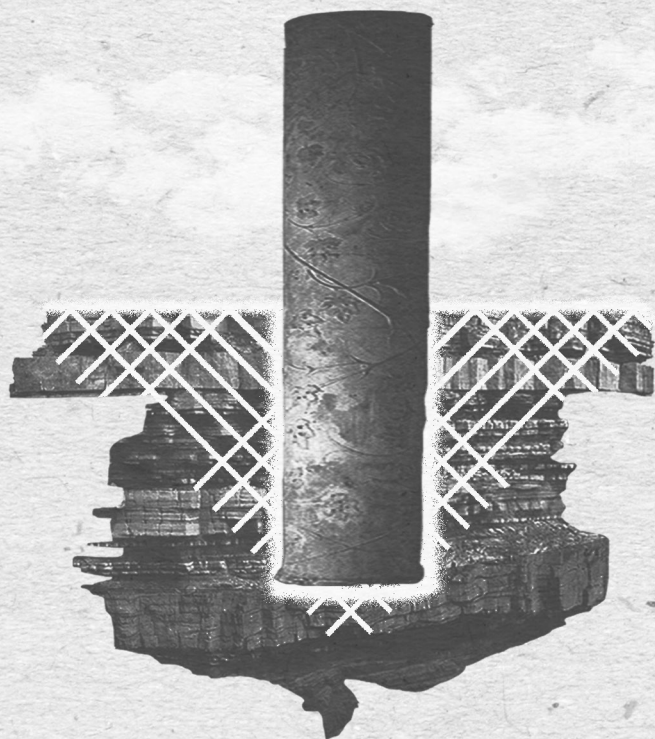
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มี
เคารพยำเกรง ในพระสงฆ์

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มี
เคารพยำเกรง ในสิกขา

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่อนาคมนิยัตถุ
(วัตถุที่ไม่ควรเข้าหา)

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจยังภพที่แปดให้เกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไป
ได้ ๖ ประการ.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๓)

๒๐๙

-บาลี จกฏก. อ. ๒๒/๔๘๘/๓๖๕.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นได้ ๖ ประการนี้
๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ไม่อาจปลงชีวิตมารดา

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ไม่อาจปลงชีวิตบิดา

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ไม่อาจปลงชีวิตพระอรหันต์

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ไม่อาจคิดประทุษร้ายตลาคต

แม้เพียงทำโลหิตให้ห้อ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ไม่อาจทำให้สงฆ์แตกกัน

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ไม่อาจถือศาสดาอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้
๖ ประการ.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน

(นัยที่ ๔)

๒๑๐

-บาลี ฉก. อ. ๒๒/๔๘๙ / ๓๖๖.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นได้ ๖ ประการนี้
๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและ
ทุกข์ ตนทำเอง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและ
ทุกข์ ผู้อื่นทำให้

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและ
ทุกข์ ตนทำเองก็มี ผู้อื่นทำให้ก็มี

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและ
ทุกข์ ไม่ต้องทำเอง เกิดขึ้นได้ตามลำพัง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและ
ทุกข์ ไม่ต้องใครอื่นทำให้ เกิดขึ้นได้ตามลำพัง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิ ว่า สุขและ
ทุกข์ ไม่ต้องทำเองและไม่ต้องใครอื่นทำให้ เกิดขึ้นได้
ตามลำพัง.

ข้อนั้น เพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า เหตุ (แห่งสุขและทุกข์) อันผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เห็นแล้วโดยแท้จริง และธรรมทั้งหลาย ก็เป็นสิ่งที่เกิดมาแต่เหตุด้วย.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้
๖ ประการ.

ความหมายของคำว่า เสขะ

๒๑๑

– บาลี ดิก. ย. ๒๐/๒๙๗/๕๒๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า เสขะ ๆ ดังนี้ ด้วยเหตุมี
ประมาณเท่าไรหนอ บุคคลจึงถือว่าเป็นเสขะ.

ภิกษุ ที่เรียกชื่อว่าเสขะ ด้วยเหตุว่ายังต้องศึกษา
ศึกษาอะไร ศึกษาอริศีลสิกขา ศึกษาอริจิตตสิกขา และ
ศึกษาอริปัญญาสิกขา.

ภิกษุ ที่เรียกชื่อว่าเสขะ ด้วยเหตุว่ายังต้องศึกษาแล.

ผู้เป็นเสขะ-อเสขะ

๒๑๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๓๐๓/๑๐๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ พึงรู้ว่า เราเป็นพระเสขะ และปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ พึงรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระเสขะ เป็นอย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นเสขะในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม้นี้แลที่ภิกษุผู้เป็นเสขะ อาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ชัดว่าเราเป็นพระเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นเสขะย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่นภายนอกศาสนานี้ ซึ่งจะแสดงธรรมที่จริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาค มีอยู่หรือ เหนือมันย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่นภายนอกศาสนานี้ ซึ่งจะแสดงธรรมที่จริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาคไม่มี ภิกษุทั้งหลาย

ปริยายแม่น้ำแล ที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่าเราเป็นพระเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นเสขะย่อม รู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ ๕ นั้นมีสิ่งใดเป็นคต มีสิ่งใด เป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งใดเป็นผล มีสิ่งใดเป็นที่สุด ภิกษุผู้เป็นเสขะ ยังไม่ถูกต้องสิ่งนั้นด้วยกาย แต่เห็นแจ้งแทงตลอดด้วย ปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม่น้ำแล ที่ภิกษุผู้เป็นเสขะ อาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะ เป็นอย่างไร ภิกษุผู้เป็นอเสขะในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ ๕ มีสิ่งใดเป็นคต มีสิ่งใดเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งใดเป็นผล มีสิ่งใดเป็นที่สุด อริยสาวกผู้เป็นอเสขะถูกต้องสิ่งนั้นด้วยกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ปริยาย แม่น้ำแล ที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัย และตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นอเสชะ
ย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๖ คือ จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์
ชีวหินทรีย์ กายอินทรีย์ มนินทรีย์ อริยสาวกผู้เป็นอเสชะย่อม
รู้ชัดว่า อินทรีย์ ๖ เหล่านี้ จักดับไปหมดสิ้นโดยประการ
ทั้งปวง ไม่มีเหลือ และอินทรีย์ ๖ เหล่าอื่น จักไม่เกิดขึ้นใน
ภพไหนๆ ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม่นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นอเสชะ
อาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ชัดว่า เราเป็นพระอเสชะ.

เหตุให้เป็นคนดูร้าย หรือคนสงบเสงี่ยม

๒๑๓

-บาลี สทพ. ส. ๑๘/๓๗๖/๕๘๖.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ยังละราคะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละราคะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนดูร้าย.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ยังละโทสะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละโทสะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนดูร้าย.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ยังละโมหะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละโมหะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนดูร้าย.

คามณิ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้บุคคลบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า เป็นคนดูร้าย.

คามณิ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้จะระคะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ระคะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนี้ ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้จะโทสะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละโทสะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนี้ ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้จะโมหะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละโมหะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนี้ ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม

คามณิ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้บุคคลบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม.

ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ

๒๑๔

- มาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๑/๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย การอยู่แบบพระอริยะเจ้า ซึ่งพระอริยะเจ้าทั้งหลาย ได้อยู่มาแล้วก็ดี กำลังอยู่ในบัดนี้ก็ดี จักอยู่ต่อไปก็ดี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ขาด เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖ เป็นผู้มีความรักขาอย่างเดียว เป็นผู้มีความพินิจ ๔ ด้าน เป็นผู้ถอนความเห็นว่างจริงดังไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว เป็นผู้ละการแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว เป็นผู้มีความดำริอันไม่ขุ่นมัว เป็นผู้มีความกายสังขารอันสงบราบเรียบแล้ว เป็นผู้มีความจิตหลุดพ้นด้วยดี เป็นผู้มีความปัญญาคือความหลุดพ้นด้วยดี.

(๑) ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ขาด เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละกามฉันทะ ละพยาบาท ละถีนมิทระ ละอุทธัจจกุกกุกจะ และละวิจิกิจฉาได้แล้ว. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ขาด.

(๒) ภิกษุเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖ เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย และได้รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ก็เป็นผู้ไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ได้. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖.

(๓) ภิกษุเป็นผู้มีอารักขาอย่างเดียว เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ประกอบการรักษาจิตด้วยสติ. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่ามีอารักขาอย่างเดียว.

(๔) ภิกษุเป็นผู้มีพนักพิง ๔ ด้าน เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ พิจารณาแล้วเสพของสิ่งหนึ่ง พิจารณาแล้วอดกลั้นของสิ่งหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้นขาดของสิ่งหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทาของสิ่งหนึ่ง. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีพนักพิง ๔ ด้าน.

(๕) ภิกษุเป็นผู้ถอนความเห็นว่างจริงดังไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ถอน สะคาย ปล่อย ละทิ้งเสียแล้ว ซึ่งความเห็นว่างจริงดังไปคนละทางมากอย่าง ของเหล่าสมณพราหมณ์มากผู้ด้วยกัน ที่มีความเห็นว่า โลกเที่ยง บ้าง โลกไม่เที่ยง บ้าง โลกมีที่สุด บ้าง โลกไม่มีที่สุด บ้าง ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น บ้าง ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีก บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมไม่มีอีก บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีก ก็มี ไม่มีอีกก็มี บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็ห้ามมิได้ ไม่มีอีกก็ห้ามมิได้ บ้าง. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ถอนความเห็นว่างจริงดังไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว.

(๖) ภิกษุเป็นผู้ละการแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละการแสวงหากามแล้ว เป็นผู้ละการแสวงหาภพแล้ว และการแสวงหาพรหมจรรย์ของเขานั้นก็ระงับไปแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ละการแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว.

(๗) ภิกษุเป็นผู้มีความดำริไม่ชุ่มมัว เป็นอย่างไร
ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละความดำริในทางกามเสียแล้ว
เป็นผู้ละความดำริในทางพยาบาทเสียแล้ว และเป็นผู้
ละความดำริในทางเบียดเบียนเสียแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีความดำริไม่ชุ่มมัว.

(๘) ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารอันสงบรำงับแล้ว
เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ เพราะละสุขเสียได้ เพราะละ
ทุกข์เสียได้ และเพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและ
โทมนัสในกาลก่อนจึงบรรลุฌานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์และ
สุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขา
แล้วแลอยู่. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีกาย
สังขารอันสงบรำงับแล้ว.

(๙) ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นด้วยดี เป็นอย่างไร
ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ที่มีจิตหลุดพ้นแล้วจากราคะ จากโทสะ
จากโมหะ. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีจิต
หลุดพ้นด้วยดี.

(๑๐) ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดว่า เราละ ราคะ โทสะ โมหะ เสียแล้ว ถอนขึ้นได้กระทั่งราก ทำให้เหมือน ตาลยอดเน่า ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาในความหลุดพ้น ด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลยี่ดยาวฝ่ายอดีต พระอริยเจ้า เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้เป็นอยู่แล้วอย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านั้น ก็ได้เป็นอยู่แล้วในการอยู่อย่าง พระอริยเจ้า ๑๐ ประการนี้เหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลาย ในกาล ยี่ดยาวฝ่ายอนาคต พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จักเป็นอยู่ อย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านั้น ก็จักเป็นอยู่ ในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า ๑๐ ประการนี้เหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลบัดนี้ พระอริยเจ้าเหล่าใด
เหล่าหนึ่ง กำลังเป็นอยู่อย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้า
ทั้งหมดเหล่านั้น ก็กำลังเป็นอยู่ในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า
๑๐ ประการนี้เหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลาย การอยู่แบบพระ
อริยเจ้า ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลายได้อยู่มาแล้วก็ดี กำลังอยู่ใน
บัดนี้ก็ดี จักอยู่ต่อไปก็ดี มีเครื่องอยู่ ๑๐ ประการเหล่านี้แล.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อ
ความเร็ว
ในการบรรลุธรรม

ปฏิบัติภาวนาบรรลุมรรคผล ๔ แบบ | ๒๑๕

- มาลี จิตฺตูก. อ. ๒๑/๒๐๒/๑๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติ ๔ ประการเหล่านี้ ๔ ประการ เป็นอย่างไร คือ

- (๑) ทุกขาปฏิบัติภาวนาทันธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก รู้ได้ช้า)
- (๒) ทุกขาปฏิบัติภาวนาชิปปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว)
- (๓) สุขาปฏิบัติภาวนาทันธาภิญญา (ปฏิบัติสบาย รู้ได้ช้า)
- (๔) สุขาปฏิบัติภาวนาชิปปาภิญญา (ปฏิบัติสบาย รู้ได้เร็ว)

แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้ช้า

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกขาปฏิบัติภาวนาทันธาภิญญา เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นในกายว่าไม่งาม มีความสำคัญในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล มีความสำคัญในโลก ทั้งปวงว่าไม่น่ายินดี พิจารณาเห็นในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง อนึ่ง มรณสัญญาของเธอตั้งอยู่ดีแล้วในภายใน เธอเข้าไป อาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา อินทริย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทริย์ วิริยินทริย์ สตินทริย์ สมานินทริย์ ปัญญินทริย์

ของเธอปรากฏว่าอ่อน เธอจึงได้บรรลุคุณวิเศษเพื่อความสิ้นอาสวะช้า เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้อ่อน ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ทุกขาปฏิบัติทาทัณธาภิญญา.

แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกขาปฏิบัติขิปปาภิญญา เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นในกายว่าไม่งาม มีความสำคัญในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล มีความสำคัญในโลกทั้งปวงว่าไม่น่ายินดี พิจารณาเห็นในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง อนึ่ง มรณสัญญาของเธอตั้งอยู่ดีแล้วในภายใน เธอเข้าไปอาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา แต่อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ของเธอปรากฏว่าแก่กล้า เธอย่อมได้บรรลุคุณวิเศษเพื่อความสิ้นอาสวะเร็วพลัน เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้แก่กล้า ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ทุกขาปฏิบัติขิปปาภิญญา.

แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้ช้า

ภิกษุทั้งหลาย ก็สุขาปฏิบัติปทาพันธธาภิญญาเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกและวิจารณ์สงบไป จึงบรรลุตุนิยมาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ บรรลุตุนิยมานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้ เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสก่อน ๆ ได้ จึงบรรลุตุนิยมานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เธออาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตปปะ วิริยะ ปัญญา แต่อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ของเธอปรากฏว่าอ่อน เธอจึงบรรลुकุณวิเศษ เพื่อความสิ้นอาสวะช้า เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้อ่อน ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สุขาปฏิบัติปทาพันธธาภิญญา.

แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้เร็ว

ภิกษุทั้งหลาย ก็สุขาปฏิบัติพาภิปภาภิญญาเป็นอย่างไร
 ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม
 ทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิด
 จากวิเวกอยู่ เพราะวิตกและวิจารณ์สงบไป จึงบรรลุทุติยฌาน
 มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มี
 วิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะความจาง
 คลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ
 บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้
 เป็นผู้มือุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้ เพราะละสุข ละทุกข์
 และดับโสมนัสก่อนๆ ได้ จึงบรรลุจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์
 ไม่มีสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เธออาศัย
 ธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ
 โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา ทั้งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์
 วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ของเธอ
 ปราภฏว่าแก่กล้า เธอย่อมได้บรรลุคุณพิเศษ เพื่อความ
 ลื่นอาสวะเร็วพลัน เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้แก่กล้า
 ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สุขาปฏิบัติพาภิปภาภิญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ปฏิปทา ๔ ประการ.

อินทรีย์ ๖

๒๑๖

- ปาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๗๑-๒๗๒/๓๐๒, ๓๐๓, ๓๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๖ ประการ ๖ ประการเป็น
อย่างไร คือ อินทรีย์คือ ตา อินทรีย์คือ หู อินทรีย์คือ จมูก
อินทรีย์คือ ลิ้น อินทรีย์คือ กาย อินทรีย์คือ ใจ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด อริยสาวก รู้แจ้งชัดตามความเป็น
จริงซึ่งความเกิดขึ้น (สมุทัย) ความตั้งอยู่ไม่ได้ (อตัลลคมะ)
รสอร่อย (อัสสาทะ) โทษอันต่ำทราม (อาทีนวะ) และอุปาย
เครื่องออก (นิสสระณะ) แห่งอินทรีย์ ๖ ประการนี้เมื่อนั้น เรา
เรียกอริยสาวกนี้ว่า เป็นโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา
เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อพระนิพพาน จักตรัสรู้พร้อมในเบื้องหน้า.

...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุ รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริง
ซึ่งความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษอันต่ำทราม
และอุปายเครื่องออก แห่งอินทรีย์ ๖ ประการนี้ ตามความ
เป็นจริงแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ติดมั่น เมื่อนั้น เราเรียก
ภิกษุนี้ว่า เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์
ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงแล้ว บรรลุประโยชน์ของ
ตนแล้ว สิ้นสังโยชน์ที่จะนำไปสู่ภพ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดย
ชอบ.

อินทรี ๕ (นัยที่ ๑)

๒๑๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๕๗-๒๖๑/๘๕๒-๘๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรี ๕ ประการนี้ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สัทอินทรี วิริยอินทรี สตินทรี สมานินทรี
ปัญญินทรี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีเห็นสัทอินทรีในธรรมไหนเล่า
ในโสตาปัตตียังคะ ๔ จะมีเห็นสัทอินทรีในธรรมนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีเห็นวิริยอินทรีในธรรมไหนเล่า
ในสัมมปปธาน ๔ จะมีเห็นวิริยอินทรีในธรรมนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีเห็นสตินทรีในธรรมไหนเล่า
ในสติปัฏฐาน ๔ จะมีเห็นสตินทรีในธรรมนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีเห็นสมานินทรีในธรรมไหนเล่า
ในฌานทั้ง ๔ จะมีเห็นสมานินทรีในธรรมนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีเห็นปัญญินทรีในธรรมไหนเล่า
ในอริยสัจ ๔ จะมีเห็นปัญญินทรีในธรรมนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัทอินทรีเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา เชื่อพระปัญญา
ตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาค
พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อม
ด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถี

ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม นี้เรียกว่า สัทธินทรีย์.

กิริยินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ ปรารรภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า วิริยินทรีย์.

กีสตินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ซึ่งกิจที่กระทำ และคำที่พูด แม้นานได้ นี้เรียกว่า สตินทรีย์.

กีสมาธินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ กระทำโอสถศีลкармณ (ความที่จิตมีการปล่อยหรือการวางเป็นอารมณ์) แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า สมาธินทรีย์.

กัปปญฺญินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำหนดความเกิดความดับ อันประเสริฐ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า ปญฺญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลอินทรีย์ ๕ ประการ.

อินทรี ๕ (นัยที่ ๒)

๒๑๘

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๖๒-๒๖๓/๘๖๔-๘๖๙.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรี ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทอินทรี วิริยอินทรี สตินทรี สมานินทรี ปัญญินทรี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัทอินทรีเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรมนี้เรียกว่า สัทอินทรี.

ก็วิริยอินทรีเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย อริยสาวกนั้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้มั่น เพื่อความไม่บังเกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่ยัง

ไม่บังเกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่บังเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่บังเกิดขึ้น เพื่อความถึงพร้อม เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อเจริญยิ่งขึ้น เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว นี่เรียกว่า วิริยินทรีย์.

กัสมินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีสติ ประกอบด้วยสติเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งกิจที่กระทำและคำพูดมานานได้ อริยสาวกนั้น ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย นี่เรียกว่า สตินทรีย์.

กัสมานินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ กระทำโอสถศีลคุณ (ความที่จิตมีการปล่อยหรือ

การวางเป็นอารมณ์) แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต อริยสาวกนั้น
 สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก
 วิจารณ์ มีปีติและสุข เกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฌาน มีความ
 ผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอก ผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มี
 วิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่
 เธอมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติ
 ล้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้
 ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เธอบรรลุจตุตถฌาน
 ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัสโสมนัส
 ก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้เรียกว่า
 สมาธิในทริย.

ก็ปัญญินทริยเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
 ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่อง
 กำหนดความเกิดความดับอันประเสริฐ ชำแรกกิเลสให้ถึง
 ความสิ้นทุกข์โดยชอบ อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ตามความเป็นจริง
 ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา
 นี้เรียกว่า ปัญญินทริย.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลอินทริย ๕ ประการ.

อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๓)

๒๑๙

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๙๙-๓๐๐/๑๐๑๗-๑๐๒๒.

ดีละๆ สารีบุตร อริยสาวกใดมีศรัทธามั่น เลื่อมใส ในตถาคต อริยสาวกนั้นไม่พึงเคลือบแคลงหรือสงสัย ใน พระตถาคต หรือในศาสนาของพระตถาคต

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จัก เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศล ธรรมให้ถึงพร้อม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระ ในกุศลธรรมทั้งหลาย. สารีบุตร กวีริยะของอริยสาวกนั้น เป็นวิริยอินทรีย์

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา ปรารภความเพียรแล้ว พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่อง รักษาตนอย่างยิ่ง จักระลึกถึง ตามระลึกถึง กิจที่ทำและคำ ที่พูดแม่นยำได้. สารีบุตร กีสติของอริยสาวกนั้น เป็น สตินทรีย์

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา ปรารภความเพียร เข้าไปตั้งสติไว้แล้ว พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักกระทำให้ได้ซึ่งกระ ทำโอสถัคคารมณั (ความที่จิตมีการปล่อย หรือการวางเป็นอารมณ์) แล้วได้สมาธิ จักได้ซึ่งความตั้งมั่นแห่งจิต ได้เอกัคคตาจิต. สารีบุตร กีสมาธิของอริยสาวกนั้น เป็นสมาธิินทรีย์

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา ปราศจากความเพียร
เข้าไปตั้งสติไว้ มีจิตตั้งมั่นโดยชอบ พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักรู้
ชัดอย่างนี้ว่า สงสารมีที่สุดและเบื้องต้น อันบุคคลรู้ไม่ได้แล้ว
เบื้องต้นที่สุดไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น
มีตัณหาเป็นเครื่องผูกไว้ ผู้เล่นไปแล้ว ท่องเที่ยวไปแล้ว ก็
ความดับด้วยการสำรอกโดยไม่เหลือแห่งกองมีด คือ อวิชชา
นั้นเป็นบพอันสงบ นั้นเป็นบพอันประณีต คือ ความระงับ
สังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา
ความสิ้นกำหนด ความดับ นิพพาน. สารีบุตร ก็ปัญญาของ
อริยสาวกนั้น เป็นปัญญินทรีย์

อริยสาวกนั้นแล พยายามอย่างนี้ ครั้นพยายามแล้ว
ระลึกอย่างนี้ ครั้นระลึกแล้ว ตั้งมั่นอย่างนี้ ครั้นตั้งมั่นแล้ว
รู้ชัดอย่างนี้ ครั้นรู้ชัดแล้ว ย่อมเชื่อมั่นอย่างนี้ว่า ธรรมเหล่านี้
ก็คือธรรมที่เราเคยได้ฟังมาแล้วนั่นเอง เหตุฉะนั้น บัดนี้ เราถูก
ต้องด้วยกายอยู่ และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา.

สารีบุตร สิ่งใดเป็นศรัทธาของอริยสาวกนั้น สิ่งนั้น
เป็นสัทธินทรีย์ของอริยสาวกนั้น ดังนี้แล.

(สามารถดูความหมายของอินทรีย์ ๕ อีกนัยหนึ่งได้ในหน้า
๑๖๗ ของหนังสือเล่มนี้)

อินทรีย์ ๕ กับ พละ ๕

๒๒๐

- มาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๒๕๐/๕๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้ว เป็น พละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้ว เป็นอินทรีย์ ๕ มีอยู่ ปริยายที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้ว เป็นพละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้ว เป็นอินทรีย์ ๕ เป็นอย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นสัทอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทอินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งใดเป็นสติอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสติอินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญาอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญาอินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำ ซึ่งไหลไปทางทิศตะวันออก หลังไปทางทิศตะวันออก บ่าไปทางทิศตะวันออก ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นมีเกาะ ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้น อาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำมีอยู่ อนึ่ง ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน้ำมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้น อาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำเดียว เป็นอย่างไร คือ น้ำในที่สุดด้านตะวันออก และในที่สุดด้านตะวันตก แห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำเดียว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้น อาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน้ำเป็นอย่างไร คือ น้ำในที่สุดด้านเหนือ และในที่สุดด้านใต้แห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน้ำนั้นใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งใดเป็นสตินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสตินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธิในทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิในทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญาในทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญาในทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะความที่อินทรีย์ ๕ อันตนเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ภิกษุจึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ปัจจัยต่อความลดหลั่น

ของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๑)

๒๒๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๖๕/๘๗๘-๘๗๙.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์
ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นอรหัต เพราะอินทรีย์ ๕
เต็มบริบูรณ์ เป็นอนาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อน
กว่าอินทรีย์ของอรหัต เป็นสกทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕
ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอนาคามี เป็นโสดาบัน เพราะอินทรีย์ ๕
ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสกทาคามี เป็นอัมมานุสारी เพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโสดาบัน เป็นสัทธานุสारी
เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอัมมานุสारी.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้ ความต่างแห่งผล
ย่อมมีได้เพราะความต่างแห่งอินทรีย์ ความต่างแห่งบุคคล
ย่อมมีได้เพราะความต่างแห่งผล.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์
ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นอรหันต์ เพราะอินทรีย์
๕ ประการนี้เต็มบริบูรณ์ เป็นอันตราปรินิพพายี เพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหันต์ เป็นอุปปัจจ-
ปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของ
อันตราปรินิพพายี เป็นอสังขารปรินิพพายี เพราะอินทรีย์
๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุปปัจจปรินิพพายี เป็นสังขาร-
ปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของ
อสังขารปรินิพพายี เป็นอุทถังโสโตกนิฏฐคามี เพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสังขารปรินิพพายี เป็น
สกทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุทถังโสโต-
กนิฏฐคามี เป็นโสดาบัน เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่า
อินทรีย์ของสกทาคามี เป็นอัมมานุสारी เพราะอินทรีย์ ๕
ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโสดาบัน เป็นสัทธานุสारी เพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอัมมานุสारी.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์
ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นอรหันต์ เพราะอินทรีย์
๕ ประการนี้เต็มบริบูรณ์ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรรถผล
ให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหันต์ เป็น
อนาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติ
เพื่อทำอรรถผลให้แจ้ง เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผล
ให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอนาคามี
เป็นสกาทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของ
ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำ
สกาทาคามีผลให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์
ของสกาทาคามี เป็นโสดาบัน เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อน
กว่าอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกาทาคามีผลให้แจ้ง เป็น
ผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อน
กว่าอินทรีย์ของโสดาบัน

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้ ไม่มีแก่ผู้ใดเสีย
เลยโดยประการทั้งปวง เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนภายนอก
ตั้งอยู่ในฝ่ายปุถุชน.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์
ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นอรหัตต์ เพราะอินทรีย์
๕ ประการนี้เต็มบริบูรณ์ เป็นอันตราปรีนิพพายี เพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหัตต์ เป็นอุปปัจจ-
ปรีนิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอันตรา-
ปรีนิพพายี เป็นสสังขารปรีนิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อน
กว่าอินทรีย์ของอุปปัจจปรีนิพพายี เป็นสสังขารปรีนิพพายี
เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอสังขารปรีนิพพายี
เป็นอุทกังโสโตกนิฏฐคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่า
อินทรีย์ของอสังขารปรีนิพพายี เป็นสกทาคามี เพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุทกังโสโตกนิฏฐคามี
เป็นเอกพิชี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของ
สกทาคามี เป็นโกลังโกละ เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่า
อินทรีย์ของเอกพิชี เป็นสตัดักขัตตูปรมะเพราะอินทรีย์ ๕
ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโกลังโกละ เป็นอัมมานุสारीเพราะ
อินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าสตัดักขัตตูปรมะ เป็นสัทธานุสारी
เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอัมมานุสारी.

ปัจจัยต่อความลดหลั่น

ของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๒)

๒๒๒

- บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๒๙๗/๔๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย ลิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ ย่อมมาสู่อุเทศทุกกึ่งเดือน ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ปรารถนาประโยชน์ศึกษากันอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ลิกขา ๓ นี้ ที่ลิกขาบท ๑๕๐ นั้น รวมอยู่ด้วยทั้งหมด ลิกขา ๓ เป็นอย่างไร คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา.

ภิกษุทั้งหลาย ลิกขา ๓ นี้แล ที่ลิกขาบท ๑๕๐ นั้น รวมอยู่ด้วยทั้งหมด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา เธอย่อมล่วงลิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่มีใครกล่าวความเป็นคนอาภัพ เพราะเหตุล่วงลิกขาบทนี้ แต่ว่าลิกขาบทเหล่านี้ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์สมควรแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยังยืนและมีศีลมั่นคงในลิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในลิกขาบททั้งหลาย เพราะสังโยชน์ ๓ หหมดสิ้นไป เธอเป็นสัตตักขัตตุประมะ ย่อมท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์อย่างมาก เจ็ดครั้ง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ ๓

หมดสิ้นไป เธอเป็นโกล้งโกละ ย่อมท่องเที่ยวไปสู่ ๒ หรือ ๓ ตระกูล แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ ๓ หมดสิ้นไป เธอเป็นเอกพีธี ย่อมมาเกิดยังภพมนุษยน์คราวเดียวเท่านั้น แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ ๓ หมดสิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เธอเป็นสกทาคามี ย่อมมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่มีใครกล่าวความเป็นคนอาภัพเพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้ แต่ว่าสิกขาบทเหล่าใดเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน และมีศีลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เธอเป็นอุทกังโสโต-อกนิฏฐจาคามี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นสสังขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นอสังขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิย-

สังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นอุพหัจจปรินิพพายี เพราะ
โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นผู้อันตราปรินิพพายี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้
บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เป็นผู้ทำให้
บริบูรณ์ในปัญญา เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อม
ออกจากอาบัติบ้าง ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่มีใคร
กล่าวความเป็นคนอาภัพเพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้ แต่ว่า
สิกขาบทเหล่าใด เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่
พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน และมีศีลมั่นคงในสิกขาบท
เหล่านั้นสมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เธอทำให้
แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะ
อาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ทำได้เพียงบางส่วนย่อมให้
สำเร็จได้บางส่วน ผู้ทำให้บริบูรณ์ย่อมให้สำเร็จได้บริบูรณ์
อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวสิกขาบททั้งหลายว่า ไม่
เป็นหมันเลย.

สิกขา ๓

๒๒๓

-บาลี ดิก. ย. ๒๐/๓๐๓/๕๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ นี้ สิกขา ๓ เป็นอย่างไร
คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

ภิกษุทั้งหลาย ก็อธิศีลสิกขาเป็นอย่างไร ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมแล้วด้วยการ
สำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัย
ในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้ง
หลาย ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอธิศีลสิกขา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อธิจิตตสิกขาเป็นอย่างไร ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศล
ธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกมีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิด
แต่วิเวกอยู่. เพราะวิตกและวิจารณ์สงบไป จึงบรรลุทุติยฌาน
มีความผ่องใสแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มี
วิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เพราะปีติสิ้นไป
จึงมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย บรรลุตติยฌาน
ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา
มีสติอยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัส

ก่อน ๆ ได้ จึงบรรลุจุดตถุสถาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า อริจิตตสิกขา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อริปัญญาสิกขาเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า อริปัญญาสิกขา.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลสิกขา ๓.

ลักษณะของผู้เป็นธรรมกถึก

๒๒๔

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑-๒๒/๔๕-๔๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ธรรมกถึก ธรรมกถึก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ จึงจะชื่อว่าธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับชราและมรณะ ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับชาติ ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับภพ ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับอุปาทาน ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับตัณหา ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับเวทนา ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับผัสสะ ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับสพายตนะ ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับนามรูป ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับวิญญาน ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับสังขาร ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับวิชชา ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

การวางจิตเมื่อถูกเบียดเบียนทางวาจา | ๒๒๕

- ปาลี ม. ๑๒/๒๔๔-๒๖๐/๒๖๗-๒๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ทางแห่งถ้อยคำที่บุคคลอื่นจะฟัง กล่าวหาเธอ ๕ อย่างเหล่านี้ มีอยู่ คือ กล่าวโดยกาลหรือโดยมิใช่กาล กล่าวโดยเรื่องจริงหรือโดยเรื่องไม่จริง กล่าวโดยอ่อนหวานหรือโดยหยาบคาย กล่าวด้วยเรื่องมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ กล่าวด้วยมีจิตเมตตาหรือมีโทสะในภายใน.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขากล่าวอยู่อย่างนั้น ในกรณีนั้นๆ เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่กล่าววาจาอันเป็นบาป เราจักเป็นผู้มีจิตเอ็นดูเกื้อกูล มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่มีโทสะในภายใน จักมีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปยังบุคคลนั้นอยู่ และจักมีจิตประกอบด้วยด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบุลย์ ใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาทแผ่ไปสู่โลกถึงที่สุดทุกทิศทาง มีบุคคลนั้นเป็นอารมณ์ แล้วแลอยู่ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษถือเอาสีมา เป็น สีครั้งบ้าง สีเหลืองบ้าง สีเขียวบ้าง สีแสดบ้าง กล่าวอยู่ว่า เราจักเขียนรูปต่าง ๆ ในอากาศนี้ ทำให้มีรูปปรากฏอยู่ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร บุรุษนั้น จะเขียนรูปต่าง ๆ ในอากาศนี้ ทำให้มีรูปปรากฏอยู่ได้หรือ.

ข้อนั้นหามิได้ พระเจ้าข้า.

นั่นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่าอากาศนี้ เป็นสิ่งที่มีรูปไม่ได้ แสดงออกซึ่งรูปไม่ได้ ในอากาศนั้นไม่เป็นการง่ายที่ใคร ๆ จะเขียนรูป ทำให้มีรูปปรากฏอยู่ได้ รังแต่บุรุษนั้นจะเป็นผู้มีส่วนแห่งความลำบาก คับแค้นเสียเปล่า พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน ในบรรดาทาง แห่งถ้อยคำสำหรับการกล่าวหา ๕ ประการนั้น เมื่อเขา กล่าวหาเธอ ด้วยทางแห่งถ้อยคำประการใดประการหนึ่งอยู่ เธอพึงทำการศึกษาในกรณีนี้โดยนัยนี้ว่า จิตของเราจักไม่ แปรปรวน เราจักไม่กล่าววาจาอันเป็นบาป เราจักเป็นผู้มีจิต เอ็นดูเกื้อกูล มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่มีโทสะในภายในอยู่ จักมีจิตประกอบด้วยด้วยเมตตา แผ่ไปยังบุคคลนั้นอยู่ และจักมีจิตประกอบด้วยด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบุลย์

ใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แผ่ไปสู่อะไรในโลกถึงที่สุดทุกทิศทาง มีบุคคลนั้นเป็นอารมณ์ แล้วแลอยู่ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้แล

(นอกจากนี้ยังทรงอุปมาเปรียบกับบุรุษถือเอาจอบและกระทอมาขุดแผ่นดิน หวังจะไม่ให้เป็นแผ่นดินอีก, เปรียบกับบุรุษถือเอาคบเพลิงหล้าม่าเผาแม่น้ำคงคา หวังจะให้เดือดพล่าน ซึ่งเป็นฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้).

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าโจรผู้คอยหาช่อง ฟังเสียงอวัยวะน้อยใหญ่ของใครด้วยเสียงมีด้ามสองข้าง ผู้ใดมีใจประทุษร้ายในโจรนั้น ผู้นั้นชื่อว่าไม่ทำตามคำสอนของเรา เพราะเหตุที่มีใจประทุษร้ายต่อโจรนั้น ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนั้น เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่กล่าววาจาอันเป็นบาป เราจักเป็นผู้มีจิตเอ็นดูเกื้อกูล มีจิตประกอบด้วยเมตตาไม่มีโทสะในภายในอยู่ จักมีจิตประกอบด้วยด้วยเมตตาแผ่ไปยังบุคคลนั้นอยู่ และจักมีจิตประกอบด้วยด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบุลย์ใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แผ่ไปสู่อะไรในโลกถึงที่สุดทุกทิศทาง มีบุคคลนั้นเป็นอารมณ์ แล้วแลอยู่ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงทำการศึกษา อย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงกระทำในใจถึงโอวาท อันเปรียบด้วยเลื่อยนี้อยู่เนืองๆ เกิด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทำในใจถึงโอวาทนั้นอยู่ เธอจะได้เห็นทางแห่งการกล่าวหาเล็กหรือใหญ่ที่เธออดกลั้นไม่ได้อยู่อีกหรือ.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า!”.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย จงกระทำในใจถึงโอวาทอันเปรียบด้วยเลื่อยนี้อยู่เป็นประจำเกิด นั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.

ขอนอบน้อมแด่
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ศกคศสวโก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

มูลนิธิพุทธโฆษาณ

มูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ผู้ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

เริ่มจากชาวพุทธกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง ได้มีโอกาสมาฟังธรรมบรรยายจากท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ที่เน้นการนำพุทธวจน (ธรรมวินัยจากพุทธโอษฐ์ที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าทรงตรัสไว้ดีแล้ว บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ทั้งเนื้อ ความและพยัญชนะ) มาใช้ในการถ่ายทอดบอกสอน ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงธรรมที่ตรงตามพุทธบัญญัติตามที่ ทรงรับสั่งแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูปแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในการประกาศพระสัทธรรม และเป็นลักษณะเฉพาะที่ภิกษุในครั้งพุทธกาลใช้เป็นมาตรฐานเดียว

หลักพุทธวจนนี้ ได้เข้ามาตอบคำถาม ต่อความลังเลสงสัย ได้เข้ามาสร้างความชัดเจน ต่อความพัวเลือนสับสน ในข้อธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธ ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นผลจากสาเหตุเดียวคือ การไม่ใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นในการศึกษาเล่าเรียน

ด้วยศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวต่อองค์สัมมาสัมพุทธะ ในฐานะพระศาสดาท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ ได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า “อาตมาไม่มีคำสอนของตัวเอง” และใช้เวลาที่มีอยู่ ไปกับการรับสนองพุทธประสงค์ ด้วยการโฆษณาพุทธวจนเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และความประสานเป็นหนึ่งเดียวของชาวพุทธ

เมื่อกลับมาใช้หลักพุทธวจน เหมือนที่เคยเป็นในครั้งพุทธกาล สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความชัดเจนสอดคล้องลงตัว ในความรู้ความเข้าใจ ไม่ว่าในแง่ของหลักธรรม ตลอดจนมรรควิธีที่ตรง และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผล รู้เห็นประจักษ์ได้จริงด้วยตนเองทันที ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธที่เห็นคุณค่าในคำของพระพุทธเจ้าจึงขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดเป็น “กระแสพุทธวจน” ซึ่งเป็นพลังเจียบที่กำลังจะกลายเป็นคลื่นลูกใหม่ ในการกลับไปใช้ระบบการเรียนรู้พระสัทธรรม เหมือนดังครั้งพุทธกาล

ด้วยการขยายตัวของกระแสพุทธวจนนี้ สื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ หรือซีดี ซึ่งแจกฟรีแก่ญาติโยมเริ่มมีไม่พอเพียงในการแจก ทั้งนี้ เพราะจำนวนของผู้ที่สนใจเห็นความสำคัญของพุทธวจน ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับว่าท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุณฺโฬ เครื่องคิดในข้อวัตรปฏิบัติที่พระศาสดาบัญญัติไว้ อันเป็นธรรมวินัยที่ออกจากพระโอษฐ์ของตถาคตโดยตรง การเผยแพร่พุทธวจนที่ผ่านมา จึงเป็นไปในลักษณะสันโดษตามมีตามได้ เมื่อมีโยมมาปวารณาเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์ ได้มาจำนวนเท่าไร ก็ทยอยแจกไปตามที่มีเท่านั้น เมื่อมีมา ก็แจกไป เมื่อหมด ก็คือหมด

เนื่องจากว่า หน้าที่ในการดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่นสืบไป ไม่ได้ผูกจำกัดอยู่แต่เพียงพุทธสาวกในฐานะของสงฆ์เท่านั้น พระวาสากลุ่มหนึ่งซึ่งเห็นความสำคัญของพุทธวจน จึงรวมตัวกันเข้ามาช่วยขยายผลในสิ่งที่ท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุณฺโฬ ทำอยู่แล้ว นั่นคือ การนำพุทธวจนมาเผยแพร่โฆษณา โดยพิจารณาตัดสิ่งใจจดเจียน จัดตั้งเป็นมูลนิธิอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้การดำเนินการต่างๆ ทั้งหมดอยู่ในรูปแบบที่โปร่งใส เปิดเผย และเปิดกว้างต่อสาธารณชนชาวพุทธทั่วไป

สำหรับผู้ที่ไม่เห็นความสำคัญของพุทธวจน และมีความประสงค์ที่จะดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่น ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้า สามารถสนับสนุนการดำเนินการถาวรนี้ได้ด้วยวิธีง่ายๆ นั่นคือ เข้ามาใส่ใจศึกษาพุทธวจน และนำไปใช้ปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อรู้ประจักษ์ เห็นได้ด้วยตนแล้ว ว่ามรรควิธีที่ได้จากการทำความเข้าใจ โดยใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นนั้น นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้อง ในหลักธรรมอันสอดคล้องเป็นเหตุเป็นผล และเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว กระทั่งได้ผลตามจริง ทำให้เกิดมีจิตศรัทธา ในการช่วยเผยแพร่ขยายสื่อพุทธวจน เพียงเท่านี้ คุณก็คือหนึ่งหน่วยในขบวน “พุทธโฆษณ” แล้ว

นี่คือเจตนารมณ์ของมูลนิธิพุทธโฆษณ นั่นคือเป็นมูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

ผู้ที่สนใจรับสื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน เพื่อไปใช้ศึกษาส่วนตัว
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน แก่พ่อแม่พี่น้อง ญาติ หรือเพื่อน
สามารถมารับได้ฟรี ที่วัดนาป่าพง
หรือตามที่พระอาจารย์คึกฤทธิ์ได้รับนิมนต์ไปแสดงธรรมนอกสถานที่

สำหรับรายละเอียดกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลของพุทธวจนโดยวัดนาป่าพง ค้นหา
ข้อมูลได้จาก

www.buddhakos.org หรือ www.watnapp.com

หากมีความจำนงค์ที่จะรับไปแจกเป็นธรรมทานในจำนวนหลายสิบชุด
ขอความกรุณาแจ้งความจำนงค์ที่

มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์

ประสานงานและเผยแพร่ : เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗

ถนนเลียบคลอง ๑๐ ฝั่งตะวันออก

ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐

โทรศัพท์ ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔, ๐๘ ๕๐๕๔ ๖๘๘๘, ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑

โทรสาร ๐ ๒๑๕๙ ๐๕๒๕-๖

เว็บไซต์ : www.buddhakos.org อีเมล : buddhakos@hotmail.com

สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจนได้ที่

ชื่อบัญชี “มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์” ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง ๑๐ (ธัญบุรี)
ประเภท บัญชีออมทรัพย์ เลขที่บัญชี ๓๑๘-๒-๔๗๔๖๑-๐

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง

ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแพร่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

เว็บไซต์

- <http://www.watnapp.com> : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- <http://media.watnapahpong.org> : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- <http://www.buddha-net.com> : เครือข่ายพุทธวจน
- <http://etipitaka.com> : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- <http://www.watnapahpong.com> : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- <http://www.buddhakos.org> : มุลนิธิพุทธโฆษาจารย์
- <http://www.buddhawajanafund.org> : มุลนิธิพุทธวจน
- <http://www.ratana5.com> : พุทธวจนสมาคม

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
<http://etipitaka.com/download> หรือ รับแผ่นโปรแกรมได้ที่วัดนาป่าพง

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะสำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ทุกวันพระ เวลา ๑๗.๔๐ น.

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม),
คณะศิษย์วัดนาป่าพง, พุทธวจนสมาคม, มูลนิธิพุทธวจน,
พุทธวจนสถาบันภาคกลาง, พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ,
พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก,
พุทธวจนสถาบันภาคใต้, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก,
กลุ่มศิษย์ตถาคต, กลุ่มสมณะศากยะปุตติยะ,
กลุ่มชนม่วนธรรม, กลุ่มละนันทิ,
กลุ่มพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินบริษัทการบินไทย,
กลุ่มมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่,
ชมรมพุทธวจนอุดรธานี,
บจก. สยามคูโบต้า คอร์ปอเรชั่น, บจก. สยามรักษ์,
บจก. เซเวนส์ดีปส์, บจก. ห้างพระจันทร์โอสด,
สถานกายภาพบำบัด คิตติคลินิก,
ร้านต้นมะขามข้างทอง, บ้านเมตตาเรสซิเดนซ์,
บจก. ดีเทลส์ โปรดักส์

๑๐

พระสูตรของความรู้ ที่ชาวพุทธต้องศึกษา แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้า เท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?

ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้

แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้.

ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถาะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?

ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย
จากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑. พระองค์ทรงสามารถกำหนดคสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๕๘/๔๓๐.

อัคคีเวสนะ! เรานั้นหรือ จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่ง
การกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้
ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก ดังเช่นที่คนทั้งหลาย
เคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒.แต่ละคำพูดเป็นอภาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี มุ. ม. ๑๒/๔๔๕/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็นธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (สนทิจฺจโก) เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล (อภาลิโก) เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดุ (เอหิปสฺสโก) ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว (โอปนยิโก) อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน (ปัจจุตตํ เวทิตพฺโพ วิญญูติ).

๓.คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ชุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิสเสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พราหมณ์แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรธานของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทสสารหะ เรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแผลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์ทสสารหะได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ้ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทกครราวโป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้น นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันทิก็ฉันนั้น ในกาลยติยารฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่งเป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้น

มากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี้ยวฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุดตันตะเหล่าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี้ยวฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรายของสุดตันตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสัจจญาณ จักมิได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕.ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทฎ. อ. ๒๐/๔๑-๔๒/๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุดตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี้ยวฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุดตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสัจจญาณ เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี้ยวฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ได้ตาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายก็เนี่ย” ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการ ที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาหลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาสิต (ตถาคตภาสิตา) อันลิกซัง (คมกริรา) มีอรรธอันลิกซัง (คมกริตถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตตรา) ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา (สุญญตปฏิสยุตตา) อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุดตันตะเหล่าใด ที่กิวิแต่่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้มากล่าวอยู่

พวกเธอย่อมฟังด้วยดี เจียหูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอลำเรียนธรรมอันกิวิแต่่งขึ้นใหม่ นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หายของที่คว่ำอยู่ให้หายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะทั้งหลาย ที่กิวิแต่่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน สุดตันตะเหล่าใด อันเป็นตถาคตภาสิต อันลิกซัง มีอรรธอันลิกซัง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวก

เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตถาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถจะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หมายของที่คว่าอยู่ให้หมายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา.

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทที่เกิดขึ้นในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖. ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มห. ที. ๑๐/๔๐/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมათานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗. สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีความรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคญฺญ) เป็นผู้รู้แจ้งมรรค (มคฺควิฑู) เป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโวิโท). ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค (มคฺคานุคฺคา) เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตลาคตผู้อรหันต-สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘. ตรีสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกก. อี. ๒๑/๑๔๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมูลกรณีทีหนึ่ง ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหูสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธรวจน ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) พวกภิกษุเหล่านั้น เอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ เมื่อท่านเหล่านั้น ล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีทีสาม ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียน บทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียง ดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าใน วินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลาย พึงทิ้งคำนั้นเสีย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัย ก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนั้นรับมาด้วยดี” เธอทั้งหลาย พึงจำมหาปเทศ... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์

ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มท. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๒๑๗/๓๔๐.

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ‘ธรรมวินัยของ พวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เรา แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็น ศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าวย้ำกะเธอว่า... เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ๓. ๑๗/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก ฉบับหลวง ภาษาไทย 80 เล่ม พ.ศ. 2500

พระไตรปิฎก ฉบับมหาเถรสมาคม ภาษาไทย 45 เล่ม พ.ศ. 2549

พระไตรปิฎก ฉบับมหาหมกุฏราชวิทยาลัย 91 เล่ม พ.ศ. 2525

พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 45 เล่ม พ.ศ. 2535

งานแปล พระไตรปิฎกชุดจากพระโอษฐ์ 5 เล่ม โดยพุทธทาสภิกขุ พ.ศ. 2521

1

2

3

4

5

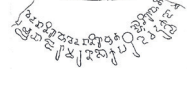
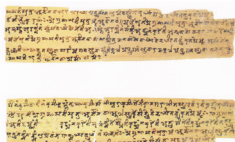
ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินโอศก (อินเดีย) พ.ศ. 234

จารึกใบลาน (อัฟกานิสถาน) พ.ศ. 1000

ศิลาจารึก (ประเทศไทย) พ.ศ. 1200 - 1400

พ.ศ. 1

พ.ศ. 234

พ.ศ. 500

พ.ศ. 1000

พ.ศ. 1200

พ.ศ. 1400

พ.ศ. 1500

พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 2553

พุทธวจน-ปิฎก
33 เล่ม

คัมภีร์โบราณ
อักษรขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. 2331

พุทธวจน APP

E-TIPITAKA APP

พระไตรปิฎก Digital

พ.ศ. 2000

พ.ศ. 2331

พ.ศ. 2436

พ.ศ. 2500

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 3000

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเหล่านี้เหล่า เป็นธรรมอันบุคคล
พึงทำให้เจริญ ด้วยปัญญาอันยิ่ง
คำตอบ พึงมีว่า

สมณะ ด้วย วิปัสสนา ด้วย

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้แล
ชื่อว่าเป็นธรรม อันบุคคลพึงทำให้เจริญ
ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

...บุคคลนั้นเมื่อเจริญอริยอัฏฐังคิกมรรคอยู่อย่างนี้
สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔
อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ชื่อว่าย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์
บุคคลนั้นย่อมมีธรรมทั้งสองอย่างนี้ คือ

สมณะและวิปัสสนา เคียงคู่กันไป...

-บาลี อุปวิ. ม. ๑๔/๕๒๔/๘๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งวิชา

ธรรม ๒ อย่าง อะไรเล่า คือ

สมณะ ● วิปัสสนา

ภิกษุทั้งหลาย

สมณะ ที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร ย่อมอบรมจิต จิตที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร ย่อมละระาคะได้.

วิปัสสนา ที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร ย่อมอบรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร ย่อมละอวิชชาได้.

พัยคัมปัสสะ ก็ปัญญาสัมปทาเป็นไฉน

กุลบุตรในโลกนี้ เป็นผู้มียปัญญา คือ

ประกอบด้วยปัญญา

ที่เห็นความเกิดและความดับ

เป็นอริยะ ขำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

พัยคัมปัสสะ นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา.

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๗๗/๒๗๕. , -บาลี อฏฐก. อ. ๒๓/๒๙๓/๑๔๔.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้ ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล

ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโมฆะ โทร.๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐ - ๙๔

คุณศรชา โทร.๐๘ ๑๕๓๓ ๑๖๑๑ คุณอาวีวรรณ โทร.๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ติดตามการเผยแพร่ธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์กฤตฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ เวลา 17.40 น.

